

Osolsobě, Klára

Formální popisy deverbativních jmen tvořených od slovesného tvaru, od slovesného kmene a od slovesného základu (kořene)

In: Osolsobě, Klára. *Morfologie českého slovesa a tvoření deverbativ jako problém strojové analýzy češtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 55-168

ISBN 9788021055650

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124482>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VII.

Formální popisy deverbativních jmen tvořených od slovesného tvaru, od slovesného kmene a od slovesného základu (kořene)

V této kapitole navrhne formální popis vybraných typů deverbativ. Substituční pravidla otestujeme pomocí nástroje *Deriv* na datech morfologického slovníku analyzátoru *ajka*. Výsledkem budou automaticky generované seznamy kandidátů na dvojice verbum/deverbativum.

Seznamy kandidátů podrobíme ruční analýze. Její výsledky okomentujeme. Zaměříme se především na statistické hodnocení úspěšnosti formalizace pro každý ze zkoumaných typů.

Terminologická poznámka

Popisy tvoření slov odvozováním v češtině v gramatikách (Tvoření slov v češtině, Mluvnice češtiny 1, 2, Příruční mluvnice češtiny, Čeština – řeč a jazyk, Mluvnice současné češtiny, atd.) pracují při popisu derivace s termíny jako otevřený kmen/uzavřený kmen, přítomný, minulý, infinitivní kmen, základní/rozšířený kmen¹¹⁴.

Rozlišování slovesných kmenů na základě systematického popisu alternativních i alternujících kmenotvorných přípon (vč. kmenotvorné přípony nulové, nebo kmenotvorné přípony obsahující konsonantickou i vokalickou složku) jsme popsali v předešlých kapitolách, kde jsme se věnovali problémům segmentace slovních tvarů slovesných subparadigmat a deverbativ (4. kapitola) se zvláštním zaměřením na morfologické alternace dle jednotlivých segmentů (5. kapitola). Nyní obrátíme pozornost k derivaci substantiv a adjektiv, jejichž odvozovacím základem je některý ze slovesných tvarů, slovesný kmen, popřípadě slovesný základ (kořen).

Naším cílem je vytvořit dynamický popis derivace a otestovat jeho fungování na masových datech (rozsáhlý strojový slovník automatického morfologického analyzátoru *ajka* a korpusy¹¹⁵). V mnoha ohledech se opíráme o dosavadní praxi popisů slovtvorby v gramatikách, přičemž za zásadní přínos pokládáme to, že nahrazujeme dosavadní deskriptivní, taxonomický popis slo-

114 Srv. hesla Kmen, Kmen infinitivní, Kmen minulý, Kmen přítomný, Třída slovesná, v Encyklopedickém slovníku češtiny (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002 : 215, 216, 498).

115 Nástroj *Deriv* umožňuje on-line propojení automaticky generovaných dat s doklady jejich výskytů v korpusu SYN2000. Kromě toho jsme na řadě míst pracovali i s jinými korpusy, a to zejména s korpusem SYN.

votvorných procesů, který je nutně fragmentární, popisem opřeným o masová data. Pokrytí jazykových jevů centrálních i okrajových se snažíme zajistit vazbou na korpusová data. Naší snahou je co možná nejúplnější zachycení vybraných slovtvorných procesů.

V rámci slovtvorných tříd se zabýváme jednotlivými vybranými typy. V rámci typu nás zajímají skupiny odvozených slov tvořených od základů jednoho slovního druhu (sloves) jedním derivačním prostředkem (sufixace, konverze, doprovodné morfologické alternace).

Jak bylo řečeno výše, nástroj *Deriv* je propojen s elektronickou verzí řady českých slovníků. O slovníkové interpretace se opíráme především při ruční analýze automaticky generovaných dat. To je patrné zejména v poznámkách, v nichž uvádíme, pokud to jejich počet dovoluje, úplné výčty přegenerovaných dvojic.

Na rozdíl od prací slovníkového charakteru nabízejících výsledky morfematické analýzy (Slavičková 1974, Šiška 1999 aj. cit. výše) řešíme v rámci formálního popisu problém fundace (vztahu základového a odvozeného slova). Navržená řešení nepokládáme v řadě případů za konečná (jediná možná) a nabízíme je tudíž jako příspěvek do diskuse. Uvádíme-li je, pak je třeba je chápat jako možná řešení pro konkrétní praxi, nikoliv jako „absolutní pravdy“¹¹⁶.

Jak bylo řečeno výše, při snaze o formální popis slovtvorných vztahů jsme vyšli z předpokladu, že pravidelné derivace v češtině je možné popsat formou substitučních pravidel. Na základě tohoto předpokladu formulujeme substituční pravidla, která testujeme pomocí nástroje *Deriv*.

V úvodu každé z kapitol si všímáme přehledu možných alternací (na úrovni jednotlivých morfů), které se mohou u příslušného derivačního typu vyskytovat. Následuje slovní popis substitučního formálního pravidla.

Druhá část každé z kapitol je uvedena rozbořem dat automaticky extrahovaných ze strojového slovníku. Popisujeme, jakým způsobem lze ze slovníku analyzátoru *ajka* na základě formálních pravidel, která zahrnují definici a) slovního druhu (popř. dalších gramatických významů slovnědruhově závislých kategorií) a b) zakončení (nejde pouze o derivační sufix, jak je běžně chápán v nejrůznějších gramatikách, ale o soubor dalších formálních podmínek¹¹⁷), získat kandidáty slov, která mohou patřit k příslušnému derivačnímu typu.

116 Sporná se nám jeví především celá skupina derivací od slovesného základu (kořene) – root derivation (srv. níže).

117 Je-li např. odvozovacím základem derivace jména slovesný kmen (stem derivation), pak před sufixem může předcházet pouze samohláska z přesně definovatelné množiny samohlásek. Touto samohláskou je buď samohláska KmV, nebo samohláska KoV, a to pouze v případech derivací od sloves 3. třídy vzoru *krýt*, nebo vokálníky konekt vkládaný mezi uzavřený kmen (slovesa 1. třídy vzorů *nést*, *péci* a slovesa 2. třídy vzoru *tisknout*, u nichž – omezená skupina lexémů – může být základem derivace od kmene s nulovou KmV) a sufix začínající na souhlásku. Lze empiricky dokázat (na základě analýzy korpusových

Následují substituční pravidla. Jednotlivá pravidla zaznamenáme v tabulkových přehledech. V prvním sloupci jsou uvedeny substituce testované automatickým nástrojem *Deriv*. Ve druhém sloupci je příklad předpokládaného výsledku automatického generování popsaného substitučním pravidlem, který pokládáme za pozitivní doklad správného fungování pravidla. Ve třetím sloupci je uveden počet automaticky generovaných dvojic/n-tic (slovo základové/slovo odvozené). Následující sloupce zahrnují výsledky ruční kontroly automaticky generovaných dat. Ve čtvrtém sloupci je uveden počet správně generovaných případů. V pátém sloupci je zaznamenán počet nalezených případů přegenerování. Komentáře uvádíme v poznámkách pod čarou.

Při výběru derivačních typů jsme se snažili, aby byly do jisté míry zastoupeny derivace od slovesného tvaru, slovesného kmene a slovesného základu (kořene). Brali jsme též zřetel na to, aby sledované typy pokrývaly formálně nejednoznačné (homonymní) derivační prostředky, tak aby mohly být ověřeny meze formálního popisu, pro který bývá homonymie přirozeného jazyka na různých úrovních kamenem úrazu.

Substantiva od slovesného tvaru a od slovesného kmene a od slovesného základu (kořene)

Mezi deverbativní substantiva, která se budeme snažit popsat pomocí navržených substitučních pravidel, jsme zařadili:

Deverbativní substantiva od slovesného tvaru, tj. neutra paradigmaticky tvořená od sloves (tvaru formálně shodného s pasivním participiem) na *-ní/-tí*, činitelská jména a jména osob zasažených dějem na *-l* (konvertovaná l-ová příděstí), jména činitelská nebo s významem osoby zasažené dějem na *-[nt]ec, -lec* (tvořená sufixem *-ec* od příděstí).

Deverbativní substantiva od slovesného kmene maskulina životná, tj. činitelská jména a jména osob zasažených dějem na *-tel, -č*.

Deverbativní substantiva od slovesného kmene maskulina neživotná, feminina a neutra, tj. jména prostředků, výsledků dějů, popř. jména dějů na *-tel, -č, -dlo, -tko -čka*.

Deverbativní substantiva od slovesného základu (kořene) maskulina životná, tj. činitelská jména *-ec, -ce, -čí*.

Deverbativní substantiva od slovesného základu (kořene) maskulina neživotná, tj. jména prostředků, výsledků dějů, popř. jména dějů na *-ec*.

dat), že do této množiny samohlásek nepatří [oéóúúý]. Empirickou evidenci (korpusy) lze podpořit důkazem založeným právě na znalostech fungování systému slovesných tříd a vzorů v češtině.

Slovesné substantivum na *-ní/-tí*

Od slovesného kmene/tvaru (od základu shodného s participiem pasivním srv. Karlík – Nekula – Rusínová 1995) jsou tvořena v češtině paradigmaticky (téměř neomezeně) dějová jména.

Analýza rozsáhlých dat (slovníky morfologických analyzátorů, korpusy) nabízí možnosti nového pohledu na jev, který je zpracován v klasických mluvnicích i slovnících. Na reprezentativním materiálu je možné sledovat využití normy (téměř neomezené tvoření) z mnoha aspektů úzu (např. frekvence, sémantické posuny).

Možné tvary pasivních přičestí¹¹⁸, a tedy i tvary dějových jmen (podstatných jmen slovesných, verbálních substantiv – SVB) na *-[nt]í*, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi kf vč. grafických (kfg), dále též alternacemi na švu prefixu a kořene (P0e, ki), a také variantami +/- vokalizovaných prefixů. Za základové slovo pro derivaci SBV na *-[nt]í* pokládáme nikoli infinitiv, ale základ shodný s potencialem tvarem přičestí n-ového/t-ového (maskulinum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost.

alternace KmV	příklad PP	alternace KmV	příklad SBV
<i>a-á</i>	<i>mazat-mazán</i>	=	<i>mazat-mazání</i>
		<i>á-a</i>	<i>brát-braní</i>
<i>í-0</i>	<i>třít-tř0en</i>	=	<i>třít-tř0ení</i>
<i>nou-nu</i>	<i>minout-minut</i>	=	<i>minout-minutí</i>
<i>nou-0</i>	<i>tisknout-tišt0ěn</i>	=	<i>tisknout-tišt0ění</i>
<i>í-a</i>	<i>vzít-vzat</i>	<i>í-e ě</i>	<i>vzít-vzetí, stít-stětí</i>
<i>nou-ja</i>	<i>napnout-napjat</i>	<i>nou-ě</i>	<i>napnout-napětí</i>
<i>nou-a</i>	<i>počnout-počat, tnout-tát</i>	<i>nou-e ě</i>	<i>počnout-početí, tnout-tětí</i>
<i>mou-a</i>	<i>přijmout-přijat</i>	<i>mou-e</i>	<i>přijmout-přijetí</i>
alternace KoV			
<i>á-a</i>	<i>táhnout-tažen</i>	=	<i>táhnout-tažení</i>
		<i>á-a</i>	<i>hrát-hraní</i>
<i>é-e</i>	<i>nést-nesen</i>	=	<i>nést-nesení</i>
<i>í-0</i>	<i>číst-č0ten</i>	=	<i>číst-č0tení</i>
<i>í-i</i>	<i>zpít-zpít</i>	=	<i>zpít-zpítí</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>osít-oset/odít-oděn</i>	=	<i>osít-osetí/odít-odění</i>
<i>í-a</i>	<i>proklít-proklat</i>	<i>í-e</i>	<i>proklít-prokletí</i>
<i>ou-u</i>	<i>okout-okut</i>	=	<i>okout-okutí</i>
<i>ů-o</i>	<i>růst-?rosten</i>	=	<i>růst-?rostení</i>

118 Přestože tvary pasivního participia tvoří pouze slovesa přechodná, při návrhu morfologických vzorů aplikovaných pro strojový morfologický slovník českých kmenů (Osolsobě 1996), který se stal lingvistickouází několika automatických morfologických nástrojů (mj. analyzátoru *ajka*), nebylo toto omezení bráno v potaz, takže docházelo v praxi strojového slovníku k mírnému přegenerování.

ý-y	pokrýt-pokryt	=	pokrýt-pokrytí
alternace kf			
s-t	plést-pleten	=	plést-pletení
s-d	klást-kladen	=	klást-kladení
c-č	séct-sečen	=	séct-sečení
c-ž	zmocť-zmožen	=	zmocť-zmožení
t-ť	setnout-sťat	=	setnout-stětí
s-š	mísit-míšen	=	mísit-míšení
z-ž	srazit-sražen	=	srazit-sražení
d'-z	zradit-zrazen	=	zradit-zrazení
ť-c	vypotít-vypocen	=	vypotít-vypocení
zd'-žd'	brzdit-bržděn	=	brzdit-brždění
sl-šl	myslet-myšlen	=	myslet-myšlení
h-ž	táhnout-tažen	=	táhnout-tažení
k-č	dotknout-dotčen	=	dotknout-dotčení
ch-š	nadchnout-nadšen	=	nadchnout-nadšení
sk-šť	tisknout-tištěn	=	tisknout-tištění
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki)			
e-0	sejmout-s0ňat	=	sejmout-s0nětí
j-ň	vyjmout-vyňat	j-ň	vyjmout-vyňetí

Při formulaci formálních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **potencionální tvar pasivního přičestí/substantivum rodu středního** takové, že: přidáme-li ke koncovému řetězci (**tvarové koncovce pasivního přičestí**) [n|t] přesně definovatelnou posloupnost znaků (í) a zároveň platí, že takto utvořený tvar je neutrum (nom. sg.), které se skloňuje podle vzoru *stavení* výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/potencionálně odvozený tvar substantiva na -[nt]í**.

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 34038 substantiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gNnSc1**), zakončených na řetězec **[aáčě]ní\$** a **[áčěiyu]tí\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami, v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na potencionální slovesná substantiva na **-[nt]í** by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí

substantiv na *-[nt]í*, kde příslušný koncový řetězec není hledaný sufix (*století, pokolení, ...*), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-ní/-tí

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
([nt])\$/k5eA.*mNgMnS>\$1í/k1gNnSc1	<i>jednán/jednání</i>	27378	27378	0
án\$/k5eA.*mNgMnS>ani/k1gNnSc1	<i>brán/brání</i>	36	36	0
at\$/k5eA.*mNgMnS> eti/k1gNnSc1	<i>počat/početí</i>	34	34	0
jat\$/k5eA.*mNgMnS> ětí/k1gNnSc1	<i>napjat/napětí</i>	6	6	0
ňat\$/k5eA.*mNgMnS> nětí/k1gNnSc1	<i>sňat/snětí</i>	6	6	0
ťat\$/k5eA.*mNgMnS> tětí/k1gNnSc1	<i>šťat/štětí</i>	16	16	0
Celkem	6 pravidel	27476	27476	0

Pomocí 6 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 27476 správných dvojic (100 %).

Rozdíl v počtu substantiv končících řetězcem [áeě]ní\$ a [áeěiyu]tí\$ a počtu automaticky generovaných dvojic potenciální tvar pasivního participia (PP)/substantivum slovesné na *-[nt]í* je 34038-27476=6562. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další substantiva zakončená na *-[nt]í*, ke kterým nejsou ve slovníku morfologického analyzátoru doložena potenciaální motivující slovesa¹¹⁹. Mohou to být též kompozita (*čepobití, podsebití, krupobití, krveprolití, bezžití, znovuzrození, vinobraní, nanebevzetí, dík[ui]vzdání, rukoudání, zmrtvýchvstání, rychlobruslení, jasnozření, nitrozření, vnitrozření, znovuvzkříšení, zvelkoměšťáctění, zmaloměšťáctění, různოčtení, gala-představení, vzdoropředstavení, dobrodiní, ...*). Malou skupinu tvoří substantiva, u nichž koncové *[nt]í* není hledaný sufix (*např. kořání, rozhraní, okvěti, století, nadkolení, podkolení, pokolení, šprlení, podramení, zástění, akátí, záblatí, zápatí,*

119 Strojový slovník morfologického analyzátoru *ajka* obsahuje jednak verbální substantiva automaticky vygenerovaná na základě pravidel (morfologických vzorů – Osolsobě 1996), jednak verbální substantiva doplněná později, k nimž nemusí být ve slovníku doplněna odpovídající slovesa.

podpatí, úpatí, tisíciletí, záletí, podletí, nadsvětí, zásvětí, závětí, obvětí, ...). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Činitelská jména na *-l* a další deverbativa od *l*-ových přičestí

Tvary *l*-ových přičestí, a tedy i od nich odvozených činitelských jmen¹²⁰, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi *kf* a alternacemi na švu prefixu a kořene (P0e, ki). Za základové slovo pro derivaci činitelských jmen na *-l* nepokládáme infinitiv, ale sám tvar *l*-ové přičestí (maskulinum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad
á-a	<i>brát-bral</i> ¹²¹
ʔí-i	<i>ctít-ctil</i>
í-e/í-ě	<i>zavřít-zavřel</i> ¹²² / <i>(přece)chtít-(přece)chtěl</i> ¹²³
?nou-nu	<i>minout-minul</i>
nou-0	<i>zběhnout-zběh0(l)</i> ¹²⁴
í-a	<i>(darmo)vzít-(darmo)vzal</i> ¹²⁵
?nou-ja	<i>napnout-napjal</i>
nou-a	<i>tnout-tal</i> ¹²⁶
mou-a	<i>sejmout-sňal</i> ¹²⁷
alternace KoV	
ʔá-a	? <i>krást-krad(l)</i> ¹²⁸

120 Přesnější by bylo hovořit o deverbativech obecně, neboť mnohá z níže uvedených (zejména propria) nemají činitelský význam.

121 Srv. kompozita jako *darmodal* (?*křivochcál(ek)*), nebo jméno hobita z Tolkienova románu *Pán prstenů Peregrin Bral* (překl. angl. *Peregrin Took*) vytvořená jako běžná česká příjmení *Nezval*, *Otáhal*, či kompozita *patolízal* nebo příjmení *Málodělal* (hrdina dětského románu Hughha Loftinga).

122 Srv. příjmení jako *Zavřel*, ...

123 Srv. příjmení jako *Přecechtěl*, ...

124 Uvažujeme rovněž případy, kdy činitelské jméno (stejně jako základový tvar *l*-ového přičestí nekodifikované varianty typ *nes*, *krad*, *tek*, *zběh*, ...) existuje bez tvarové koncovky *-l*. Máme na mysli apelatava jako *vyklouz*, *zběh*, okazionalně tvořená kompozita (propria) jako *Všechnosněd*, snad by takto bylo možno interpretovat též propria *Skoněšpad*, *Vostrombouch*, zajisté pak *Proklouz* (hrdina Verneova románu *Cesta kolem světa za 80 dní* v originále *Passepartout*). Dokulil (1967 : 86) sice uvádí, že se činitelská jména na *-l* netvoří od sloves s kmenem minulým na *-nou-* a *-ova-*, nicméně připouští, že substantivum *vyklouz* vzniklo výše naznačeným způsobem (ibid. 119). Otázkou je pak, jak interpretovat substantivum *vyvrhel* (*povrhel*). Existence příjmení z *l*-ových přičestí od sloves, která tvoří *l*-ová přičestí od kmene s nulovou kmenotvornou příponou, je doložena místními jmény *Zaběblice*<*Zaběhl*, *Hudlice*<*Hudl*, *Podmokly*<*Podmokl* (Srv. Svoboda – Šmilauer 1960 : 576), a také apelativy (*nemešlo*) a příjmeními od tvarů fem. a neu. (*Úlehla*, *Olehla*, *Oulehla*, *Polehla*, *Vosáhlo*, *Dosedlo*, *Nasáкло*, *Oslizlo*, *Oslzla*, *Křebla*, ...).

125 Srv. příjmení jako *Darmovzal*, *Drahovzal*.

126 Srv. příjmení *Nevetal*.

127 Srv. příjmení *Nesňal*.

128 Srv. též příjmení *Vozáb*, *Vozábla*, *Vozáblo* (<*vo-zábst*), zatímco u kompozit *brýchopas* (*mračotřas*, *hromotluk*, ...) není zcela zřejmé, zda nejde o zkrácený prezentní tvar, a to i s ohledem na kvantitu KoV.

alternace KmV	příklad
é-e	(slovo)sp <u>lé</u> st-(slovo)sp <u>le</u> t(l) ¹²⁹
í-i	(potmě)š <u>í</u> t-(potmě)š <u>i</u> t ¹³⁰
í-e/í-ě	?(darmo)j <u>í</u> st-(darmo)j <u>e</u> d ¹³¹ / (všechno)sn <u>í</u> st-(všechno)sn <u>ě</u> d ¹³²
ou-u	(potmě)h <u>ou</u> st-(potmě)h <u>u</u> d ¹³³
ů-o	(samo)r <u>ů</u> st-(samo)r <u>o</u> st ¹³⁴
ý-y	(všudy)b <u>ý</u> t-(všudy)b <u>y</u> ¹³⁵
alternace kf	
s-t	(slovo)pl <u>e</u> st-(slovo)pl <u>e</u> t(l)
s-d	(darmo)j <u>í</u> st-(darmo)j <u>e</u> d
c-k	tlou <u>ci</u> -tlou <u>k</u> (l) ¹³⁶
c-h	moc <u>t</u> -moh <u>(l)</u> ¹³⁷
t-ť	tnou <u>t</u> -t <u>á</u> l
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki)	
ʔe-0	obej <u>m</u> out-obej <u>o</u> l
j-ň	sej <u>m</u> out-sej <u>ň</u> al ¹³⁸

Při formulaci formálních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **l-ové přičestí/maskulinum životné** takové, že: koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kme-notvornou příponou l-ového přičestí** nebo **kořenovým vokálem + tvarotvorná koncovka l-ového přičestí maskulina singuláru -l**) je identický a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *pán*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -l**.

129 Kompozitum doložené v korpuse: ... a ted' <slovosplet> !? Ja jsem něžma žena ...

130 Srv. též příjmení *Nepil*.

131 Šlosar (1999 : 25) ovšem uvádí kompozita s druhým členem *-jed< jíst (lidojed, včelojed, ...)* mezi kompozita se zadním členem verbálním s nulovým sufixem, předpokládá tedy, že druhý (verbální člen) vznikl konverzí verbálního kořene.

132 Tuto alternaci by snad mohla podpořit existence v korpuse doloženého kompozita *Všechmosněd*, dále místní jméno *Všeměly* a substantivum *všeměl* (doložené v SYN2009PUB, ačkoliv zde se nemusí jednat jen o okazionalismus – narážku na kompozitum *všeuměl*, ale o toto substantivum samo – grafickou chybu).

133 Vycházíme z toho, že synonymní apelativa *potměšil* a *potměhud* patří ke stejnému derivačnímu typu. Alternaci KoV *ou-u* najdeme i v příjmení *Zulprase* (Šmilauer 1972 : 105). Pochybnost vzbuzuje ovšem kompozitum *bromotluk*. Podobně jako u kompozit *břichopas*, *mrakotřas* bychom v případě derivace od l-ového přičestí předpokládali dlouhý KoV (*pás-l*, *tlouk-l*, *třás-l*). Patrně jde o deriváty se zadním členem verbálním s nulovým sufixem.

134 Vycházíme z analogie k **létorastl>letorost* (viz Šlosar 1999 : 30).

135 Srv. též *domabyl* a příjmení jako *Kryl*, *Přikryl*, *Přibyl*, ...

136 Substantivum *tlouk* je jednak jméno nástroje na tlučení, jednak nadávka neobratné osobě. Nabízí se spojitost s kompozitem *bromotluk*, kde ovšem interpretaci deverbativa od přičestí l-ového brání podoba KoV (viz výše).

137 Srv. k tomu interpretaci substantiva *nemešlo* (Machek 1971 : 395), kterou ovšem nepotvrzuje (Rejzek 2001 : 407).

138 Srv. příjmení *Nesňal*.

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 419 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky **(k1gMnSc1)**, zakončených na řetězec $[\wedge\acute{e}io\acute{o}\acute{u}\acute{u}]$ **(de)|(ne)|(te)|(be)|(fe)|(me)|(pe)|(fe)]l**\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky/řetězce uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které nemohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací), a řetězce začínající souhláskami, které nemohou stát před KmV *e*, ani před KoV *e*. Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na *-l* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že některé z variant hledaného koncového řetězce, a sice *á+l*, *i+l* se objevují rovněž u poměrně početných skupin derivátů, které nejsou deverbativy hledaného typu (např. *-ál* – *radikál*, *-fil* / *-mil* – *bibliofil*, *bogomil*, ...). Menší roli hrají kompozita (kompozita ponecháváme v návrhu formálních pravidel stranou) a další výjimky, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-l

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
l\$/k5eA.*mAgMnS>l/k1gMnSc1 ¹³⁹	<i>kutit/kutil</i>	180	171	9 ¹⁴⁰
CELKEM	1 pravidlo	180	171	9
Výjimky	<i>vyklouz, zběh</i>			

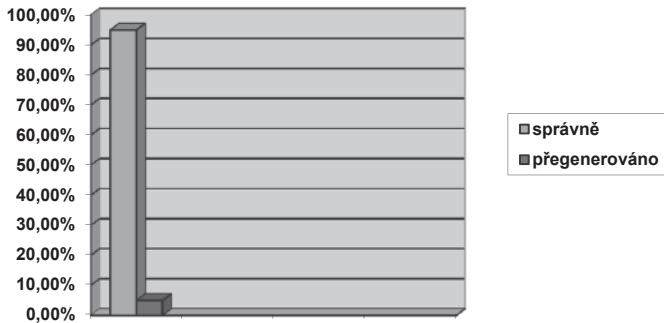
Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidlo **(\$C)l\$/k5eA.*mAgMnS>\$1/k1gMnSc1**, které generuje dvojice jako *zběhl/zběh*. S jeho pomocí lze vygenerovat celkem 25 dvojic (*beknout/bek*, *blbnout/blb*, *brouknout/brouk*, *cápnout/cáp*, *cvrknout/cvrk*, *flinknout/flink*, *chroustnout/chroust*, *kňournout/kňour*, *křísnout/kříš*, *máknout/mák*, *ošoustnout/ošoust*, *poběhnout/poběh*, *poříznout/poříz*, *příst/před*, *pšouknout/pšouk*, *řictl/řek*, *skopnout/skop*, *strknout/strk*, *šáhnout/šáh*, *škobrtnout/škobrt*, *tlouct/tlouk*, *vnuknout/vnuk*, *vykuknout/vykuk*, *zběhnout/zběh*, *zmoknout/zmok*). V naprosté většině případů jde o přegenerování. Důvodem je, že tyto typy derivací jsou doloženy a) proprii a b) kompozity. Zatímco pro-

139 Pravidlo je formulováno bez jakýchkoliv omezení. Činitelská jména na *-l* se dle Dokulila (Dokulil 1967 : 86) tvoří od sloves s kmenem minulým na *-nou-* a *-ova-*. Zařazení omezení by pomohlo odstranit 3 případy přegenerování, tedy celou třetinu přegenerovaných případů.

140 *manout/manul*, *mývat/mýval*, *narvat/narval*, *osít/osel*, *pinknout/pinkl*, *posít/posel*, *puknout/pukl*, *servat/serval*. U dvojice *zhýrat/zhýral* dáváme přednost adjektivní motivaci.

pria nejsou většinou zahrnuta ve slovníku morfologického analyzátoru (totéž platí i o většině mnohdy příležitostně tvořených kompozit), pro kompozita nejsou navržena příslušná pravidla.

Pomocí 1 navrženého pravidla bylo automaticky vygenerováno 180 dvojic (100 %). Z toho 171 dvojic (95 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -l** a 9 dvojic (5 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních jmen činitelských na *-l* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $419 - (180 - 9) = 248$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem, a to zejména typům na *-ál*, *-fil*, *-mil* a přegenerovaným případům jmen, která nejsou tvořena sufixem *-l* (*čokl*, *civil*, *debil*, *grázl*, *hajzl*, *král*, *leml*, *manul*, *pucl*, *šiml*, ...), popř. přítomnosti kompozit (*bohda*, *darmoda*, *domaby*, *patolízal*, *potměšil*, *všeuměl*, *všudybyl*, ...), pro něž nebyla navržena pravidla. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Týž postup lze zopakovat i pro deriváty na *-la* (*nedbala*, *ožrala*, *paťala*, *srala*, *?šamtala*, *?šantala*, *toulala*), *-lo* (*nemehlo*) a také jména prostředků (*bodlo*, *spřáhlo*, *stíhlo*, *táhlo*, *těhlo*, *tíhlo*, *?žehlo*) a jmenné tvary deverbálních adjektiv/substantivizovaných adjektiv (*minulo*, *zoufalo*).

S ohledem na malý počet pozitivních příkladů a vysokou míru přegenerování tyto podtypy ponecháme stranou.

Životná substantiva na *-[aeě]n-ec*, *-[nm]ut-ec*, *-[aeěiyu]t-ec* s významem osoby zasažené dějem (patiens)/nositele vlastnosti plynoucí z děje

Do formálních pravidel popisujících derivace jmen činitelských na *-ec* (srv. níže) záměrně nezařadíme pravidla pro generování dvojic se druhým členem, jímž je životné maskulinum na *-[aeě]n-ec*, *-[nm]ut-ec*, *-[aeěiyu]t-ec*. Tato sub-

stantiva mají ve většině případů význam osoby zasažené dějem (patiens). Jsou to substantiva jako *zajatec, proklatec, štvaneč, trestanec, ...* Kromě toho existuje ovšem malá skupina substantiv jako např. *stoupenec, mileneč, běžečec, dorostečec, přívrženeč, spikleneč, cvičeneč, spřeženeč, zkrachovaneč, čekanec ...*, u nichž převažuje význam činitelský (aktivní). U některých z nich se uplatňuje též význam příslušenský (*stoupenec, spřeženeč, ...*).

Jak dokládá analyzovaný materiál, a to jak slovníku morfologického analyzátoru, tak korpusů, není vždy snadné rozlišit deriváty od pasivních přičestí/jejich adjektivních variant, či adjektiv, která se významově osamostatnila.

Tyto rozdíly ponecháme v navrženém popisu stranou. Budeme se snažit zachytit různě interpretovatelná deverbativa formálně definovaná jako deriváty od pasivního přičestí. Potencionální tvary pasivních přičestí (viz výše), a tedy i tvary adjektivizovaných přičestí trpných (AV) na *-[nt]ý*, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi kf. Za základové slovo pro derivaci životných substantiv zasažených dějem na *-[aeč]n-ec, -[nm]ut-ec, -[aečiyu]t-ec*, pokládáme jak infinitiv, tak potencionální tvar přičestí n-ového/t-ového (maskulinum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad	alternace KmV	příklad
x	<i>štvát-štván</i>	<i>á-a</i>	<i>štván-štvaneč</i>
<i>í-0</i>	<i>křít-křít0ěn</i>	x	<i>křít0ěn-křít0ěneč</i>
<i>nou-0</i>	<i>zatknout-zatč0en</i>	x	<i>zatč0en-zatč0eneč</i>
<i>nou-nu</i>	<i>zakřiknout-zakřiknut</i>	x	<i>zakřiknut-zakřiknutec</i>
<i>nou-ja</i>	<i>přepnout-přepjat</i>	x	<i>přepjat-přepjateč</i>
<i>mou-a</i>	<i>zajmout-zajat</i>	x	<i>zajat-zajateč</i>
alternace KoV			
<i>í-i</i>	<i>podšít-podšit</i>	x	<i>podšit-podšiteč</i>
<i>í-ě</i>	<i>odít-oděň</i>	x	<i>oděň-oděneč</i>
<i>í-a</i>	<i>proklít-proklat</i>	x	<i>proklat-proklateč</i>
<i>ou-u</i>	<i>nadout-nadut</i>	x	<i>nadut-nadutec</i>
<i>ů-o</i>	<i>dorůst-?dorosten</i>	x	<i>?dorosten-dorostenec</i>
<i>ý-y</i>	<i>zarýt-zaryt</i>	x	<i>zaryt-zarytec</i>
alternace kf			
<i>s-t</i>	<i>splést-spleten</i>	x	<i>spleten-spletenec</i>
<i>s-d</i>	<i>podvést-podveden</i>	x	<i>podveden-podvedenec</i>
<i>?c-č</i>	<i>utect-utečený</i>	x	<i>utečený-utečeneč</i>
<i>c-ž</i>	<i>zmocť-zmožěn</i>	x	<i>zmožěn-zmoženeč</i>
<i>k-č</i>	<i>zatknout-zatčěn</i>	x	<i>zatčěn-zatčeneč</i>
<i>h-ž</i>	<i>vyvrhnout-vyvržěn</i>	x	<i>vyvržěn-vyvrženeč</i>
<i>ch-š</i>	<i>nadchnout-nadšěn</i>	x	<i>nadšěn-nadšeneč</i>
<i>s-š</i>	<i>mísit-míšen</i>	x	<i>míšen-míšeneč</i>
<i>z-ž</i>	<i>porazit-poražěn</i>	x	<i>poražěn-poraženeč</i>
<i>d-z</i>	<i>odsoudit-odsouzen</i>	x	<i>odsouzen-odsouzenec</i>

alternace KmV	příklad	alternace KmV	příklad
ř-c	<i>osvítit-osvícen</i>	x	<i>osvícen -osvícenec</i>
zd'-žd'	<i>opozdit-opožďen</i>	x	<i>opožďen-opožďenec</i>
sl-šl	<i>zamyslet-zamyšlen</i>	x	<i>zamyšlen-zamyšlenec</i>
alternace na švu prefix/ kořen (P0e, ki) ¹⁴¹			

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují trojice **infinitiv/tvar maskulina životného singuláru pasivního přičestí/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu + infinitivní koncovkou**, nebo pouze **infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků **[nt]\$,** přičemž u **KoV fakultativně dochází k alternacím** a takto vzniklý tvar bude tvarem pasivního participia, a následně nahradíme tento koncový řetězec **[nt]\$,** přesně definovatelnou posloupností znaků **[nt]ec\$,** přičemž u **KoV fakultativně dochází k alternacím**, a zároveň platí, že substantivum vzniklé tímto nahrazením je maskulinu životné, které se skloňuje podle vzoru *muž*, výsledná trojice bude pravděpodobně **základové sloveso/ dvozené participium pasivní/odvozené jméno osoby zasažené dějem na -ec.**
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 660 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec **[aeüy][nt]ec\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na jména na **-[nt]ec** by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány tím, že na **-[nt]ec** jsou za-

141 Tyto alternace nejsou doloženy ani ve strojovém slovníku, ani v korpusech.

končena deadjektivní substantiva tzv. názvy nositelů vlastností (*sřšatec, robatec, ryšatec, ...*). Tyto případy ovšem lze díky seznamu snáže dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-[aeě]nec, -[nm]utec, -[aeě]yu]tec

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
at\$/k5.*mF> án\$/k5eA.*mNgMnS> anec/k1gMnSc1	<i>poslat/poslán/poslanec</i>	97	97	0
it\$/k5.*mF> en\$/ k5eA.*mNgMnS> enec/k1gMnSc1	<i>vyšetřovat/vyšetřován/vyšetřovanec</i>	152	149	3 ¹⁴²
sit\$/k5.*mF> šen\$/ k5eA.*mNgMnS> šenec/k1gMnSc1	<i>mísit/mišen/mišenec</i>	13	13	0
zit\$/k5.*mF> žen\$/ k5eA.*mNgMnS> ženec/k1gMnSc1	<i>porazit/poražen/poraženec</i>	5	5	0
tit\$/k5.*mF> cen\$/ k5eA.*mNgMnS> cenec/k1gMnSc1	<i>osvítit/osvícen/osvícenec</i>	24	24	0
dit\$/k5.*mF> zen\$/ k5eA.*mNgMnS> zenec/k1gMnSc1	<i>odsoudit/odsouzen/odsouzenec</i>	23	23	0
slit\$/k5.*mF> šlen\$/ k5eA.*mNgMnS> šlenec/k1gMnSc1	<i>zamyslit/zamyšlen/zamyšlenec</i>	1	1	0
it\$/k5.*mF> ěn\$/ k5eA.*mNgMnS> ěnenec/k1gMnSc1	<i>zmocnit/zmocněn/zmocněnenec</i>	40	40	0
stit\$/k5.*mF> štěn\$/ k5eA.*mNgMnS> štěnenec/k1gMnSc1	<i>propustit/propuštěn/propuštěnenec</i>	8	8	0
zdit\$/k5.*mF> žděn\$/ k5eA.*mNgMnS> žděnenec/k1gMnSc1	<i>opozdit/opožděn/opožděnenec</i>	1	1	0
it\$/k5.*mF> ěn\$/k5eA.*mNgMnS> ěnenec/k1gMnSc1	<i>křtít/křtěn/křtěnenec</i>	8	8	0
it\$/k5.*mF> en\$/k5eA.*mNgMnS> enec/k1gMnSc1	<i>rozezlít/rozezlen/rozezlenec</i>	3	1	2 ¹⁴³
át\$/k5.*mF> án\$/k5eA.*mNgMnS> anec/k1gMnSc1	<i>štvát/štván/štvanec</i>	6	3	3 ¹⁴⁴

142 *bratřit/bratřen/bratřenec, hubit/huben/hubenec, robit/roben/robenec.*

143 *nadšit/nadšen/nadšenec, učít/učen/učenec.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
out\$/k5.*mF> ut\$/k5eA.*mNgMnS> utec/k1gMnSc1	<i>zakřiknout/zakřiknut/za- křiknutec</i>	3	2	1 ¹⁴⁵
knout\$/k5.*mF> čen\$/k5eA.*mNgMnS> čenec/k1gMnSc1	<i>zatknout/zatčen/zatčenec</i>	5	1	4 ¹⁴⁶
hnout\$/k5.*mF> žen\$/k5eA.*mNgMnS> ženec/k1gMnSc1	<i>vyvrhnout/vyvržen/vyvr- ženec</i>	14	14	0
chnout\$/k5.*mF> šen\$/k5eA.*mNgMnS> šenec/k1gMnSc1	<i>nadchnout/nadšen/nadše- nec</i>	1	1	0
sknout\$/k5.*mF> štěn\$/k5eA.*mNgMnS> štětec/k1gMnSc1	<i>utisknout/utištěn/utištětec</i>	1	1	0
mout\$/k5.*mF> at\$/k5eA.*mNgMnS> atec/k1gMnSc1	<i>zajmout/zajat/zajatec</i>	7	4	3 ¹⁴⁷
nout\$/k5.*mF> jat\$/k5eA.*mNgMnS> jatec/k1gMnSc1	<i>přepnout/přepjat/přepjatec</i>	1	1	0
ít\$/k5.*mF> it\$/k5eA.*mNgMnS> itec/k1gMnSc1	<i>podšít/podšit/podšitec</i>	4	1	3 ¹⁴⁸
ýt\$/k5.*mF> yt\$/k5eA.*mNgMnS> ytec/k1gMnSc1	<i>zarýt/zaryt/zarytec</i>	3	1	2 ¹⁴⁹
ést\$/k5.*mF> esen\$/k5eA.*mNgMnS> esenec/k1gMnSc1	<i>povznést/povznesen/po- vznesenec</i>	1	1	0
éd\$/k5.*mF> eden\$/ k5eA.*mNgMnS> edenec/k1gMnSc1	<i>odvést/odveden/odvedenec</i>	2	2	0
é\$/k5.*mF> eten\$/k5eA.*mNgMnS> etenec/k1gMnSc1	<i>splést/spleten/spletenec</i>	1	1	0

144 *brát/brán/branec, kát/kán/kanec, nadát/nadán/nadanec.*

145 *klenout/klenut/klenutec.*

146 Formulace pravidla nezajišťuje shodu lemmat, od nichž se generuje 1. (infinitiv) a 2. (participium) tvar slovesný. Od různých infinitivů (*cviknout/cvičit, muknout/mučit, odstrknout/odstrčit, spolknout/spolčit*) se tak generují participia, která náhodně odpovídají zadanému pravidlu.

147 *žmout/žat/žatec, žmout/žit/žatec, žmout/žál/žatec.*

148 U dvojic *bít/bítec, lít/lítec, pít/pítec* nejde o osoby zasažené dějem (jako u *podšítec* a *zarytec*). Interpretujeme je spolu se substantivem *rytec* jako derivace od kořene (základ je rozšířen o konsonantický konekt *t*) podobně jako *bijec* (konekt *j*) a *savec* (konekt *v*).

149 *pokryt/pokryt/pokrytec, rýt/ryt/rytec.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ézt\$/k5.*mF> ezen\$/k5eA.*mNgMnS> ezenec/k1gMnSc1	nalézt/nalezen/nalezenec	2	2	0
éct\$/k5.*mF> ečen\$/k2eAgMnSc1d1> ečenec/k1gMnSc1	utéct/utečený/utečenec	1	1	0
CELKEM	25 pravidel	428	407	21
Výjimky	<i>dorostenec, úpětec, ...</i>			

Nezařazujeme pravidlo, které generuje trojici *dorůst/dorosten/dorostenec*. Domníváme se, že v případě substantiva *dorostenec* nejde o osobu zasaženou dějem (patient), ale o jméno příslušenské k deverbativnímu substantivu *dorost*. Nezařadili jsme také pravidlo pro generování trojic od sloves vzorů *trpět* a *sázet* (éť\$/k5.*mF> ěn\$/k5eA.*mNgMnS> ěnec/k1gMnSc1), protože zadané pravidlo negeneruje žádná data. Sondou do korpusu SYN jsme ověřili, že jde o naprosto okrajový případ¹⁵⁰.

Pomocí 25 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 428 dvojic (100 %). Z toho 407 dvojic (95 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/osoba zasažená dějem na -[nt]ec** a 21 dvojic (5 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních názvů osob zasažených dějem na *-[nt]ec* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $660 - (428 - 19) = 251$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se vyskytuje řada substantiv derivovaných od adjektiv na *-ný/-tý* sufixem *-ec* (*sršatec, rohatec, ...*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

150 Našli jsme jeden jediný doklad, a sice v korpusu SYN2000: ... *ale co básník, zastupník touhy, <úpě-nec> živé praxe, ...*, doklad je z básnické sbírky Ivana Diviše Noe vypoští krkavce. Jedná se o zřejmou básnickou licenci. Obecně lze pozorovat, že základy od vzorů *trpět* a *sázet* jsou v většině deverbativních typů mnohem méně zastoupeny než základy od vzoru *prosít*, což má za následek nárůst přegenerování v případě různých podmíněné homonymie základů.

Neživotná deverbativní substantiva na *-[aeě]n-ec*, *-[nm]ut-ec*, *-[aeěiyu]t-ec* s významy objektu děje

Do formálního popisu derivace jmen prostředků na *-ec* (srv. níže) záměrně nezařadíme pravidla pro generování dvojic se druhým členem, jímž je neživotné maskulinum na *-[aeě]n-ec*, *-[nm]ut-ec*, *-[aeěiyu]t-ec* většinou s významem objektu zasaženého dějem (patiens). Jsou to substantiva jako *mazanec*, *dělenec*, *šítanec*, ...

Jak dokládá analyzovaný materiál, a to jak slovníku morfologického analyzátoru, tak korpusů, není vždy snadné rozlišit deriváty od pasivních příčestí/jejich adjektivních variant, či adjektiv, která se významově osamostatnila.

Snažíme se je tedy definovat formálně jako deriváty od pasivního příčestí. Potencionální tvary pasivních příčestí (viz výše), a tedy i tvary adjektivizovaných příčestí trpných (AV) na *-[nt]ý*, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi kf¹⁵¹. Za základové slovo pro derivaci neživotných substantiv na *-[aeě]n-ec*, *-[nm]ut-ec*, *-[aeěiyu]t-ec*, která pojmenovávají objekt zasažený dějem, pokládáme jak infinitiv, tak potencionální tvar příčestí *n-ového/t-ového* (maskulinum životné singulár). Na tomto místě nebudeme uvádět samostatnou tabulku s přehledem alternací, neboť alternace se typově nikterak neliší od alternací, k nimž dochází při derivaci životných maskulin, jak jsou uvedeny v předcházející kapitole.

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují trojice **infinitiv/tvar maskulina životného singuláru pasivního příčestí/maskulinum neživotné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu + infinitivní koncovkou**, nebo pouze **infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků **[nt]\$,** přičemž u **Kov fakultativně dochází k alternacím** a takto vzniklý tvar bude tvarem pasivního participia, a následně nahradíme tento koncový řetězec **[nt]\$,** přesně definovatelnou posloupností znaků **[nt]ec\$,** přičemž u **Kov fakultativně dochází k alternacím**, a zároveň platí, že substantivum vzniklé tímto nahrazením je maskulinum neživotné, které se skloňuje podle vzoru *stroj*, výsledná trojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené participium pasivní/odvozené jméno objektu zasaženého dějem na -ec.**
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 na-**

151 Jiné alternace (P0e, ki) nejsou doloženy (viz výše).

nejvýše 2 znaky) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 233 substantiv, maskulin neživotných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gInSc1**), zakončených na řetězec [**aečuiy**][**nt**]**ec\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na jména objektů zasazených dějem na *-[nt]ec* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány tím, že na *-[nt]ec* jsou zakončena nejružnější desubstantiva (*křemenec, vápenec, měděnec, kravinec, mušinec, myšinec, ovčinec, hřebčinec, ...*). Tyto případy ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-nec/-tec

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
at\$/k5.*mF> án\$/k5eA.*mNgMnS> anec/k1gInSc1	<i>mazat/mazán/mazanec</i> <i>roubovat/roubován/roubovanec</i>	51	49	2 ¹⁵²
it\$/k5.*mF> en\$/ k5eA.*mNgMnS> enec/k1gInSc1	<i>dělit/dělen/dělenec</i>	19	14	5 ¹⁵³
it\$/k5.*mF> ěn\$/ k5eA.*mNgMnS> ěnec/k1gInSc1	<i>mocnit/mocněn/mocněnec</i>	7	4	3 ¹⁵⁴
zit\$/k5.*mF> žen\$/ k5eA.*mNgMnS> ženec/k1gInSc1	<i>srazit/sražen/sraženec</i>	1	1	0
át\$/k5.*mF> án\$/k5eA.*mNgMnS> anec/k1gInSc1	<i>žvát/žván/žvanec</i>	3	1	2 ¹⁵⁵

152 *blafat/blafanec, zobat/zobanec*.

153 *červit/červenec, kalit/kalenec, kolit/kolenec, mezit/mezenec, štědit/štěděnec*. V některých případech se jedná o názvy rostlin (*kolenec, štěděnec*), u nichž by bylo možné hledat výklad pomocí etymologie. Substantivum *kalenec* definuje SsJČ jako: došky (máčené v hlíně) kryjící hřeben střechy, u substantiva *mezenec* je uvedeno: nář. prsteník.

154 *leštit/leštěnec, mědit/měděnec, plstit/plštěnec*.

155 *hrát/hranec, kát/kanec*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
est\$/k5.*mF> eten\$/k5eA.*mNgMnS> etenec/k1gInSc1	proplést/propleten/propletenec	5	5	0
CELKEM	6 pravidel	86	74	12
Výjimky	srostenec, ...			

Nezařadili jsme pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) přegenerovala (např. *medit/mezenec*, *prahnout/práženec*, *smahnout/smaženec*, *lesknout/leštěnec*).

Pomocí 6 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 86 dvojic (100 %). Z toho 75 dvojic (86 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/osoba zasazená dějem na -[nt]ec** a 12 dvojic (14 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciačních názvů prostředků na *-[nt]ec* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $233 - (86 - 12) = 159 - 1^{156} = 158$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se vyskytuje řada substantiv derivovaných od substantiv sufixem *-ec* zakončených na řetězec *-[ia]nec* (jména míst jako např. *ovčinec*, *hřebčinec*, ..., jména výkalů zvířat jako např. *kravinec*, *mušinec*, ..., augmentativa jako např. *zobanec*, *blafanec*, ...), nebo pouze náhodně zakončených příslušným řetězcem (např. *kanec*, *tanec*, *binec*, *věnec*¹⁵⁷, ...). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

156 Trojici *srušt/srosten/srostenec* nebylo možno generovat automaticky. Důvodem je, že ve slovníku analyzátoru *ajka* chybí u slovesa *srušt* tvar pasivního přičestí, což nelze pokládat za chybu.

157 Substantivum *věnec* sice etymologicky souvisí se slovesem *vít*, nicméně z hlediska synchronního jej na tomto místě budeme pokládat za slovo značkové.

Činitelská jména na *-tel*

Při derivaci substantiv (činitelských jmen i jmen prostředků) na *-tel* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad
á-a	<i>psát-pisatel</i>
e-i/ě-i	<i>velet-velitel/trpět-trpitel</i>
í-i	<i>křtít-křtitel</i>
mou-a	<i>pronajmout-pronajatel</i>
alternace KoV	
á-a	<i>uchvátit-uchvatitel</i>
é-e	<i>obléhat-oblehatel</i>
í-i	<i>šířit-šířitel</i>
í-e	<i>řídít-ředitel</i>
í-ě	<i>přispívat-přispěvatel</i>
ou-u	<i>vykoupit-vykupitel</i>
ý-y	<i>hýbat-hybatel</i>
í-aj	<i>mít-majitele</i>
0-i	<i>p0sát-pisatel</i>
á-í	<i>přát-přítel</i>
alternace kf	
c-ž	<i>přemoc0t-přemožitel</i>
h-ž	<i>dosáhnout-dosažitel</i> ¹⁵⁸
konekt	
0-i	<i>přemoc0t-přemožitel</i>
nou-a	<i>postihnout-postihatel</i>
nou-i	<i>dosáhnout-dosažitel</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki) ¹⁵⁹	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + *tel*) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *muž*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -tel**.

158 Substantiva na *-tel* se dle Dokulila (Dokulil 1967) netvoří od sloves 2. tř. Nicméně v korpusu SYN2000 je doložen tvar *dosažitel* (...stav, v němž <dosažitel> okouší věčnost ...).

159 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

- Výše popsanou substitucí může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 931 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec [**aeíiuuy**]tel\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na *-tel* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou), jednak nejruznějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce¹⁶⁰ jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-tel

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(?<!i)t\$/k5.*mF >tel/ k1gMnSc1 ¹⁶¹	učít/učitel	716	716	0
et\$/k5.*mF>itel/k1gMnSc1	velet/velitel	20	16	4 ¹⁶²
([ěi])t\$/k5.*mF>itel/ k1gMnSc1	trpět/trpítel	27	22	5 ¹⁶³
át\$/k5.*mF>atel/k1gMnSc1	znát/znatel	2	1	1 ¹⁶⁴
át\$/k5.*mF>itel/k1gMnSc1	přát/přítel	2 ¹⁶⁵	2	0
á(.)[iě]t\$/k5.*mF>a\$itel/ k1gMnSc1	uchvátit/uchvatitel	19	18	1 ¹⁶⁶

160 Pravidla byla již publikována (Hlaváčková – Osolsobě – Pala – Šmerk 2009¹).

161 Pomocí tohoto pravidla se generuje i výjimka *umět/neumětel*.

162 *mučet/mučitel, proset/prosítel, těžet/těžitel, zcizet/zcizitel*.

163 *mocnět/mocnitel, pět/pítel, zmocnět/zmocnitel, prosít/prosítel, učít/učitel*.

164 *dát/datel*. Tento případ přegenerování by bylo možno eliminovat aplikací podmínky, že substantivum musí být skloňováno podle vzoru *muž*, již by bylo možno zadat v případě, že bychom pracovali se strojovým slovníkem značkováním tak, že by součástí značky byla i informace o flektivním typu (vzor).

165 Jedná se o substantiva *přítel* a *nepřítel*. V praxi automatické morfologické analýzy (lemmatizace) nepanuje jednota v interpretaci derivátů se zápornkou *ne-* (srv. Osolsobě 2007¹). Řešení tohoto problému přesahuje záměr této práce.

166 *zařádit/zařaditel*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$i(.)it\$/k5.*mF > i\$1itel/k1gMnSc1$	<i>šřit/šřitel</i>	7	7	0
$i(.)it\$/k5.*mF > e\$1itel/k1gMnSc1$	<i>řdit/ředitel</i>	2	2	0
$ou(.)[ie]t\$/k5.*mF > u\$1itel/k1gMnSc1$	<i>vykoupit/vykupitel</i>	11	9	2 ¹⁶⁷
$á(. ch)at\$/k5.*mF > a\$1atel/k1gMnS1$	<i>dodávat/dodavatel</i>	57	57	0
$i(.)at\$/k5.*mF > i\$1atel/k1gMnSc1$	<i>užívat/uživatel</i>	15	15	0
$i(.)at\$/k5.*mF > ě\$1atel/k1gMnSc1$	<i>přispívat/přispěvatel</i>	4	4	0
$y(.)at\$/k5.*mF > y\$1atel/k1gMnSc1$	<i>obývat/obyvatel</i>	7	7	0
$é(.)at\$/k5.*mF > e\$1atel/k1gMnSc1$	<i>obléhat/oblehatel</i>	2	1	1 ¹⁶⁸
$ou(.)at\$/k5.*mF > u\$1atel/k1gMnSc1$	<i>zkoumat/zkumatel</i>	1	1	0
$jmout\$/k5.*mF > jatel/k1gMnSc1$ ¹⁶⁹	<i>pronajmout/pronajatel</i>	1	1	0
$ýt\$/k5.*mF > ytel/k1gMnSc1$	<i>vydobýt/vydobytel</i>	1	1	0
$ít\$/k5.*mF > ajitel/k1gMnSc1$	<i>mít/majitel</i>	1	1	0
$ést\$/k5.*mF > editel/k1gMnSc1$	<i>provést/proveditel</i>	1	1	0
$ct\$/k5.*mF > žitel/k1gMnSc1$	<i>přemoct/přemožitel</i>	1	1	0
$^psát\$/k5.*mF > pisatel/k1gMnSc1$	<i>psát/pisatel</i>	1	1	0
CELKEM	22 pravidel	898	884	14
Výjimky	<i>postihatel, dosažitel, ...</i>			

167 *boudit/buditel, moučtit/mučitel.*

168 *oblédat/obledatel.*

169 Dokulil (1967:19) uvádí, že od „ou-kmenů nelze tvořit činitelská jména na *-tel*⁶. Testovali jsme pravidlo $nout\$/k5.*mF > nutel/k1gMnSc1$, pomocí kterého nebyly vygenerovány žádné dvojice. Dále jsme testovali pravidlo $nout\$/k5.*mF > atel/k1gMnSc1$, pomocí kterého bylo vygenerováno celkem 9 dvojic. Většinou šlo o případy přegenerování (činitelská jména se vztahovala nikoliv ke slovesům na *-nou-*, nýbrž ke slovesům na *-a-* např. **hýbnout/hybatel, ...*). Za spornou lze pokládat pouze automaticky generovanou dvojici *postihnout/postihatel*, i u ní ovšem existuje ve slovnících tvar slovesa *postihat/postihat*. Na základě analýzy korpusových dat (v korpusu SYN2000 je doložen tvar substantiva *dosažitel = ten, který něčeho dosáhl*, srv. *...stav, v němž <dosažitel> okouší věčnost ...*) jsme dále testovali pravidla typu $nout\$/k5.*mF > itel/k1gMnSc1$ a další zahrnující potenciační alternace velár (*k/č, b/ž, ch/š*) a souhláskových skupin (*st/št*), k nimž by docházelo v případech, že by se přípona *-tel* rozšířená o vokalický konekt *-i-* připojovala k uzavřenému kmeni bez kmenotvorné přípony, s nulovou kmenotvornou příponou (obdobně jako u dokladu od 1. třídy slovesné *přemoci/přemožitel*). Navíc jsme navrhli a otestovali též pravidla zahrnující případné alternace KoV. Ve slovníku morfologického analyzátoru, ani v tištěných slovnících dosažitelných přes DebDict, však nebyly nalezeny žádné dvojice, které by mohly být pomocí navržených pravidel generovány.

Pomocí 22 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 898 dvojic (100 %). Z toho 884 dvojic (98,4 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -tel** a 14 dvojic (1,6 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních jmen činitelských na *-tel* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $931 - (898 - 14) = 47$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem (přítomnosti; kompozit s prvním členem *mezi-*, *spolu-*, *samo-*, *velko-*, *malo-*, ..., pro něž nebyla navržena pravidla), a substantiv, která sice končí na řetězec *-tel*, ale nejsou jím derivována (*strašpytel*, ...). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Činitelská jména na -č

Při derivaci substantiv (činitelských jmen i jmen prostředků) na *-č* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad -č
<i>a-á</i>	<i>kopat-kopáč</i>
<i>e-i/ě-i</i>	<i>držet-držič/ prdět-prdič</i> ¹⁷⁰
<i>í-i</i>	<i>mstít-mstič</i>
<i>í-e</i>	<i>mlít-mleč</i>
<i>?i-e</i>	<i>obalít-obaleč</i>

170 Substantiva s alternací *ě-i* nejsou doložena ani ve slovníku morfologického analyzátoru *ajka*, ani v tištěných slovnících. Jediný doklad předpokládané alternace je z korpusu SYN2005 z díla: Beckett, S. Molloy. Praha : Argo, 1996. Překlad z francouzštiny Hrách, T. *jsem jenom docela drobný <prdič>*, byla chyba, že jsem ...

alternace KoV	
á-a	pálit-palič
í-i	řítit-řidič
í-ě	vzpírat-vzpěrač
ou-u	foukat-fukač
ý-y	ohýbat-ohybač
alternace kf	
s-t	plésOt-pletač
s-d	klásOt-kladeč
c-k	pécOt-pekáč
konekt	
0-a	plésOt-pletač
0-á	pécOt-pekáč
0-e	klásOt-kladeč
alternace na švu prefix/kořen (POe, ki) ¹⁷¹	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + *č*) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *muž*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -č**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 1022 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec **[aáecííuyý]čš** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na -č by měl (alespoň

171 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že dvě z variant hledaného koncového řetězce, a sice *á+č* a *i+č* se objevují rovněž u poměrně početných skupin derivátů, které nejsou deverbativy hledaného typu (deadjektiva/desubstantiva na *-áč – zelenáč, chlupáč*). Potencionálně by stejnou roli hrála též vlastní jména, a to především na *-ič* (*Markovič, Klimovič, ...*), která ovšem nejsou hojněji zastoupena v morfologickém slovníku analyzátoru *ajka* srv. více (Osolsobě 2008²). Menší roli hrají kompozita (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou) a další výjimky, které ovšem lze díky seznamu snáže dohledávat.

V následující tabulce¹⁷² jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-č

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5.*mF>č/k1gMnSc1	<i>topit/topič</i>	719	717	2 ¹⁷³
at\$/k5.*mF>áč/k1gMnSc1	<i>kopat/kopáč</i>	23	17	6 ¹⁷⁴
ít\$/k5.*mF>eč/k1gMnSc1	<i>mlít/mleč</i>	1	1	0
[eí]t\$/k5.*mF>ič/k1gMnSc1	<i>držet/držič</i>	5	2	3 ¹⁷⁵
ýt\$/k5.*mF>yč/k1gMnSc1	<i>mýt/myč</i>	1	1	0
á((. žd)[aeěi])t\$/k5.*mF>a\$1č/k1gMnSc1	<i>pálit/palič</i>	94	92	2 ¹⁷⁶
í(. [aeěi])t\$/k5.*mF>i\$1č/k1gMnSc1	<i>řídít/řidič</i>	13	13	0
ou(.)it/k5.*mF>u\$1ič/k1gMnSc1	<i>loupit/lupič</i>	8	6	2 ¹⁷⁷
í(.)at\$/k5.*mF>ě\$1ač/k1gMnSc1	<i>vzprávát/vzpěrač</i>	23	23	0
ou(. ch)at\$/k5.*mF>u\$1ač/k1gMnSc1	<i>foukat/fukač</i>	10	10	0
ý(.)at\$/k5.*mF>y\$1ač/k1gMnSc1	<i>ohýbat/ohybač</i>	6	6	0
ást\$/k5.*mF>adeč/k1gMnSc1	<i>klást/kladeč</i>	1	1	0
ést\$/k5.*mF>etač/k1gMnSc1	<i>plést/pletač</i>	5	5	0
[eí]ct\$/k5.*mF>ekáč/k1gMnSc1	<i>séct/sekáč</i>	2	2	0
CELKEM	14 pravidel	911	896	15
Výjimky ¹⁷⁸	<i>vozač, trubač</i>			

172 Pravidla byla již publikována (Hlaváčková – Osolsobě – Pala – Šmerk 2009¹).

173 *dědit/dědič, kout/kouč* viz (Osolsobě 2008⁴).

174 *bukat/bukáč, klepetat/klepetáč, krkat/krkáč, pohrabat/pohrabáč* (ve slovníku morfologického analyzátoru *ajka* mylně zařazeno jako substantivum životné), *volat/voláč, zelenat/zelenáč*. Srv. (Osolsobě 2008⁴).

175 *bělet/bělič, dojet/dojič, dojít/dojič*. Srv. (Osolsobě 2008⁴).

176 *poválet/povaleč, řádit/řadič*.

177 *boudit/budič, koulit/kulič*.

178 Pokud bychom tyto výjimky (jako výjimky jsou uvedeny ve většině klasických popisů) chtěli popsat

Pomocí 14 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 911 dvojic (100 %). Z toho 896 dvojic (98,4 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -č** a 15 dvojic (1,6 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních jmen činitelských na *-č* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $1022-(911-15)-2^{179}=126$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem, a to zejména typu *-áč*, přegenerovaným případům jmen, která nejsou tvořena sufixem *-č*, ale pouze náhodně zakončena řetězcem *-[aáeěiíuý]č*, chybám ve slovníku morfologického analyzátoru, přítomnosti kompozit, pro něž nebyla navržena pravidla. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Jména prostředků na *-tel*

Jména prostředků na *-tel* jsou tvořena od slovesných kmenů a jejich tvoření může být doprovázeno stejnými alternacemi jako u typu jmen činitelských na *-tel*. Na tomto místě nebudeme tudíž opakovat to, co již bylo řečeno (srv. tabulku alternací v kapitole věnované činitelským jménům na *-tel*).

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum neživotné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo

substitučními pravidly, výrazně by se rozrostl počet případů přegenerování. Např. pomocí pravidla pro zachycení dvojice *voziť/vozač* (*it\$/k5.*mF>ač/k1gMnSc1*) by ze seznamu 28 dvojic bylo 27 případů přegenerování. U dvojice *troubiť/trubač* (*ou(.)it\$/k5.*mF>u\$1ač/k1gMnSc1*) by ze seznamu 3 dvojic byly 2 případy přegenerování.

179 Jedná se o dvě výjimky *vozač*, *trubač*.

kořenovým vokálem, které fakultativně alternují, + tel) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *stroj*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené jméno prostředku na -tel**.

- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 56 substantiv, maskulin neživotných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gInSc1**), zakončených na řetězec [**aeěiíuy**]tel\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na jména prostředků na *-tel* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány přegenerováním, existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou). Seznam umožňuje ověřovat pokrytí pravidel.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-tel

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(?<!i)t\$/k5.*mF >tel/ k1gInSc1	činit/činitel	16	14	2 ¹⁸⁰
á(.ch)at\$/k5.*mF>a\$1atel/ k1gInSc1	ukázat/ukazatel	2	2	0
í(.)at\$/k5.*mF>i\$1atel/ k1gInSc1	čítat/čítatel	2	2	0
CELKEM	3 pravidla	20	18	2
Výjimky	<i>zřetel</i> ¹⁸¹			

180 *jet/jetel, obrat/obratel*.

181 Pravidlo *ít\$/k5.*mF>etel/k1gInSc1* generuje pouze jednu správnou dvojici *zřít/zřetel* a dvě dvojice přegenerovává (*bit/betel, jít/jetel*). Jedině láska k etymologii nás vedla k mnohému váhání. Nakonec jsme se rozhodli zařadit případ mezi výjimky. Toto řešení lze pokládat za subjektivní.

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla $([e\acute{c}\acute{i}]t\$/k5.*mF > itel/k1gInSc1$ byla vygenerována pouze 1 nesprávná dvojice: *mocnět/mocnitel*, pomocí pravidla $\acute{y}t\$/k5.*mF > ytel/k1gInSc1$ pouze 1 nesprávná dvojice *být/bytel*). Dále nebylo zařazeno pravidlo $\acute{i}t\$/k5.*mF > etel/k1gInSc1$ generující pouze jedinou správnou a dvě nesprávné dvojice (viz poznámka k výjimkám).

Pomocí 3 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 20 dvojic (100%). Z toho 18 dvojic (90%) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozený název prostředku na -tel** a 2 dvojice (10%) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciaálních názvů prostředků na *-tel* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $56 - (20 - 2 + 1) - 1^{182} = 38$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem, jako jsou jména náhodně zakončená nikoli sufixem, ale pouze řetězcem *-tel* (*bagatel, betel, bytel, epitel, jetel, kapitel, knutel, květel, muškatek, obratel, pagatel, pakatel, pytel*), přítomností kompozit (*spolučinitel, prvočinitel*), pro něž nebyla navržena pravidla. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Jména prostředků na -č

Jména prostředků na *-č* jsou tvořena od slovesných kmenů a jejich tvoření může být doprovázeno stejnými alternacemi jako u typu jmen činitelských na *-č*. Na tomto místě nebudeme tudíž opakovat to, co již bylo řečeno (srv. tabulku alternací v kapitole věnované činitelským jménům na *-č*).

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum neživotné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností zna-

182 Jedná se o výjimku *zřetel*.

ků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + *č*) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *stroj*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso / odvozený název prostředku na -č**.

- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 690 substantiv, maskulin neživotných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gInSc1**), zakončených na řetězec [**aáčěiiuyý**]č\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na názvy prostředků na -č by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že jedna z variant hledaného koncového řetězce, a sice *a+č* se objevuje rovněž u poměrně početných skupin derivátů, které nejsou deverbativy hledaného typu (deadjektiv/desubstantiv a výsledky univerbizace na *-áč* – *naháč*, *ucháč*, *listnáč*). Menší roli hrají kompozita (ta ponecháváme v návrhu pravidel stranou) a další výjimky, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-č

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5.*mF>č/k1gInSc1	<i>chránit/chránič</i>	453	446	7 ¹⁸³
at\$/k5.*mF>áč/k1gInSc1	<i>klepat/klepáč</i>	23	16	7 ¹⁸⁴
[eɪ]t\$/k5.*mF>ič/k1gInSc1	<i>bit/bič</i>	3	1	2 ¹⁸⁵

183 *brát/bráč, klít/klíč, mít/míč, mlít/mlíč, plát/pláč, táut/táč, vytát/vytáč.*

184 *bukat/bukáč* (džbán – bokál/pokál, hudební nástroj), *lokát/lokáč* (kaluž), *pchat/pcháč* (pichlavá rostlina), *pleskat/pleskáč* (plochý kámen), *rubat/rubáč* (rubáš), *tryskat/tryskáč* (tryskové letadlo), *zelenat/zelenáč.*

185 *kypřet/kypřič, silet/silič.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
á(.[žd][aeěi])t\$/k5.*mF>a\$1č/k1gInSc1	vysávat/vysavač	36	33	3 ¹⁸⁶
í(.[aeěi])t\$/k5.*m>i\$1č/k1gInSc1	vysílat/vysilač	3	2	1 ¹⁸⁷
í(.)at\$/k5.*mF>ě\$1ač/k1gInSc1	stírat/stěrač	7	7	0
ou(. ch)at\$/k5.*mF>u\$1ač/k1gInSc1	tloukat/tlukač	2	2	0
ý(.)at\$/k5.*mF>y\$1ač/k1gInSc1	zatýkat/zatykač	8	8	0
ést\$/k5.*mF>etač/k1gInSc1	mést/metač	3	1	2 ¹⁸⁸
íst\$/k5.*mF>ětač/k1gInSc1	hníst/hnětač	1	1	0
[éi]ct\$/k5.*mF>ekáč/k1gInSc1	péct/pekáč	3	3	0
CELKEM:	11 pravidel	542	520	22

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla **ou(.)it/k5.*mF>u\$1ič/k1gInSc1** byly vygenerovány pouze 2 nesprávné dvojice: *boudit/budič*, *brousit/brusič*. Obě substantiva jsou ve slovnících charakterizována jako maskulina životná, analyzátor *ajka* je chybně řadí k maskulinům neživotným).

Pomocí 11 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 542 dvojic (100 %). Z toho 520 dvojic (96 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozený název prostředku na -č** a 22 dvojic (4 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciálních názvů prostředků na -č generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 690-(542-22)=170. Tento

186 *hárat/harač, řádit/řadič, trápit/trapič* (dle slovníků *trakař*).

187 *řidit/řidič* (ve slovníku morfologického analyzátoru *ajka* je substantivum *řidič* uvedeno i jako neživotné, v korpusech jsme k takovému užití nenašli žádné doklady, jde tedy zřejmě o chybu ve slovníku).

188 *rozměst/rozmetač, zaměst/zametač* jsou pravděpodobněji (dle slovníků) deriváty od sek. imp. *za-/roz-metat*.

rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem, především derivačnickému sufixu *-áč*, jímž se tvoří desubstantiva (*hlaváč, kafáč*), deadjektiva (*naháč*) a slova vzniklá univerbizací (*listnáč*), dále existenci jmen náhodně zakončených nikoli sufixem, ale pouze řetězcem *-č* (*pláč, koláč, míč, táč, ...*) srv. více (Osolsobě 2008⁴). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Jména prostředků a dějů na *-čka*

V řadě pramenů (Mluvnice češtiny 1, Šmilauer 1971) se uvádí, že deriváty deverbativních jmen prostředků (jmen dějů) na *-čka* nejsou odvozeny od infinitivu, nýbrž od účelového deverbativního adjektiva na *-cí*.

Pokud budeme za odvozovací základ pokládat tvar infinitivu, pak konstatujeme, že při derivaci substantiv (jmen prostředků, jmen dějů) na *-čka* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Tyto alternace se v některých případech liší od alternací činitelských jmen na *-č* i přechýlených feminin od činitelských jmen na *-č* (srv. *hrát/hráč/hráčka*, ale *hrát/hračka, kopat/kopáč, ale kopat/kopačky*).

Pokud budeme za odvozovací základ pokládat tvar účelového adjektiva na *-cí*, pak konstatujeme, že při derivaci substantiv (jmen prostředků, jmen dějů) na *-čka* dochází k alternacím, jimiž se tvar účelového adjektiva na *-cí* liší od derivovaného substantiva (srv. např. *brousící, ale brusička* nebo *sbírací, ale sběračka*).

Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu. Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad <i>-čka</i>	alternace KmV	příklad <i>-čka</i>
<i>á-a</i>	<i>prát-pračka</i>	x	x
alternace KoV		alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>hrát-hračka</i>	x	x
<i>é-e</i>	<i>oplétat-opletačka</i>	=	<i>oplétací-opletačka</i>
<i>í-i</i>	<i>šít-šička</i>	x	x
<i>í-e</i>	<i>plít-plečka</i>	x	x
<i>í-ě</i>	<i>sbírat-sběračka</i>	=	<i>sbírací-sběračka</i>
<i>ou-u</i>	<i>brousit-brusička</i>	=	<i>brousící-brusička</i>
<i>ý-y</i>	<i>mýt-myčka</i>	x	x
<i>á-ěja</i>	<i>vát-vějačka</i>	?	?
alternace kf ¹⁸⁹			
<i>s-t</i>	<i>plést-pletačka</i>	x	x

189 Ačkoliv v analyzovaném materiálu strojového slovníku morfologického analyzátoru *ajka* nejsou zastoupena substantiva jména prostředků na *-čka*, která by měla hledané alternace, doklady takových alternací lze najít v korpusech, např. v korpusu SYN2005: ... *lékařské přístroje, rotační <pletačky>, sklářské lisy ...*

alternace na švu prefix/ kořen (POe, ki) ¹⁹⁰			
--	--	--	--

Přestože z přehledu alternací vyplývá, že při derivaci od účelových adjektiv je podoba slovtvorného základu bližší podobě utvořeného substantiva, přiklonili jsme se ve formálním popisu k tomu, že při formulaci pravidel budeme za základ považovat infinitiv, nikoliv účelové adjektivum od kmene minulého tvořené sufixem *-cí*. Důvodem je souvislost (nepřímá úměra) mezi mírou přegenerování a zahrnutím alternace do pravidla. Jedním z důvodů je i fakt, že účelová adjektiva zaznamenaná ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* nejsou generována automaticky (nejde o paradigmatické tvoření). Při porovnání jmen prostředků a jmen dějů na *-čka* a účelových adjektiv na *-cí* jsme zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* existuje celá řada jmen prostředků a jmen dějů na *-čka*, k nimž není ve slovníku *ajky* příslušné účelové adjektivum na *-cí* uvedeno. Druhým důvodem je fakt, že účelová adjektiva na *-cí* jsou generována od sloves, takže „přeskočíme-li“ v rámci navrženého popisu jeden článek derivačního řetězce, nedopustíme se vyslovené chyby, ale pouze jistého prakticky zdůvodněného zjednodušení, jehož jsme si vědomi.

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/femininum** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + *čka*) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *žena*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozený název prostředku, název děje na -čka**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 1831 substantiv, feminin, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gJnSc1**)¹⁹¹,

190 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

191 V morfologickém slovníku analyzátoru *ajka* lze u feminin (gF) na základě morfologické značky rozlišit, zda jde o názvy živých bytostí (gG) nebo názvy neživých věcí (gJ).

zakončených na řetězec [aeēiuy]čka\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na názvy prostředků na *-čka* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že některé varianty hledaného koncového řetězce *-čka* se objevují rovněž u poměrně početných skupin derivátů, které nejsou deverbativy hledaného typu (deminutiva). Menší roli hrají kompozita (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou) a další výjimky, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-čka

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5.*mF>čka/k1gJnSc1	žehlít/žehlička	552	377	175 ¹⁹²
át\$/k5.*mF>ačka/k1gJnSc1	hrát/hračka	14	6	8 ¹⁹³
ít\$/k5.*mF>ička/k1gJnSc1	šít/šička	14	3	11 ¹⁹⁴
([čj]řřszšz)ít\$/k5.*mF>\$1ečka/k1gJnSc1	plít/plečka	4	2	2 ¹⁹⁵
ýt\$/k5.*mF>yčka/k1gJnSc1	mýt/myčka	6	3	3 ¹⁹⁶
át\$/k5.*mF>ějačka/k1gJnSc1	vát/vějačka	1	1	0
á(. [aeēi])t\$/k5.*mF>a\$1čka/k1gJnSc1	lámat/lamačka	19	10	9 ¹⁹⁷
í(. [aeēi])t\$/k5.*mF>i\$1čka/k1gJnSc1	stříhat/stříhačka	6	1	5 ¹⁹⁸
í(. [aeēi])t\$/k5.*mF>ě\$1čka/k1gJnSc1	sbírat/sběračka	10	8	2 ¹⁹⁹
é(. [aeēi])t\$/k5.*mF>e\$1čka/k1gJnSc1	oplétat/opletačka	4	4	0
ou(. [aeēi])t\$/k5.*mF>u\$1čka/k1gJnSc1	brousit/brusička	15	4	11 ²⁰⁰
íst\$/k5.*mF>tečka/k1gJnSc1	číst/čtečka	1	1	0
CELKEM	12 pravidel	647	420	227

192 Přegenerovaná substantiva jsou a) deminutiva (171x), b) názvy prostředků od jiných slovesných základů (*provlat/provlačka, tátl/táčka, vytát/vytáčka, ...*), c) chyby na úrovni značení morfologického analyzátoru *ajka* (*kukat/kukačka, ?rozhazovat/rozhazovačka* – feminina jsou označena jako názvy neživých entit).

193 *brát/bračka, kát/kačka, polát/polačka, stát/stačka, stlát/stlačka, tát/tačka, vát/vačka, znát/značka.*

194 *dojít/dojička, klít/klíčka, opít/opička, osít/osička, polít/polička, pomstít/pomstička, přednit/přednička, stít/stička, ulít/ulička, vesnit/vesnička, vít/vička.*

195 *klít/klečka, vlit/vlečka.*

196 *smýt/smyčka, týtl/tyčka, vytýt/vytyčka.*

197 *bánět/baněčka, bánítl/banička, pálat/palačka, pálit/palička, právat/pravačka, řádit/řadička, strávit/stravička, trávit/travička, válet/valečka.*

198 *pítit/pička, sílet/silečka, silit/silička, štipit/stipička, uličit/ulička.*

199 *bílit/bělička, víjet/věječka, vyvírat/vyvěračka.*

200 *boulit/bulička, koukat/kukačka, koupit/kupička, kouřit/kuřička, mounit/munička, obroubit/obrubička, sloupit/slupička, stoupit/stupička, špoulit/špulička, troubit/trubička.*

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla $\text{ást}/\text{k5}.\text{*mF}>\text{a-dečka}/\text{k1gJnSc1}$ byla vygenerována pouze 1 nesprávná dvojice: *klást/kladečka*, přičemž ve slovníku je „malá kladka“, a výhradně týž význam dokládají i korpuse, nebo pomocí pravidla $\text{out}/\text{k5}.\text{*mF}>\text{učka}/\text{k1gJnSc1}$ byly vygenerovány pouze 2 nesprávné dvojice: *rout/ručka*, *slout/slučka*).

Pomocí 12 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 647 dvojic (100 %). Z toho 420 dvojic (65 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozený název prostředku, děje na -č** a 227 dvojic (35 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních názvů prostředků na *-čka* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $1831 - (655 - 235) = 1411$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub výše zmíněným okolnostem, především derivačnímu sufixu *-čka*, jímž se tvoří deminutiva (srv. přegenerování), v menší míře pak existenci jmen náhodně zakončených nikoli sufixem, ale pouze řetězcem *-čka* (*láčka*, *plačka*, *otáčka*, ...) atd. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Deverbativa: jména prostředků, činitelská, dějů, míst na *-dlo*

Při derivaci substantiv (jmen prostředků²⁰¹, jmen činitelských²⁰² i jmen dějů²⁰³, míst²⁰⁴) na *-dlo* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

201 Např. *lepidlo*.

202 Např. *zlobidlo*, *hibňadlo*.

203 Např. *jidlo* (pouze v některých kontextech).

204 Např. *divadlo*, *večeřadlo*, *čibadlo*.

alternace KmV	příklad -dlo
e-i	ječ e t-ječ č dlo
e-a	veče r e t -veče r adlo
ě-a	von ě t-vo ň adlo
alternace KoV	
á-a	ch á pat-ch a padlo
é-e	l é tat-l e tadlo
í-i	b í t-b í dlo, č í hat-č í hadlo
í-e	po zí rat-po ž eradlo
í-ě	op í rat-op ě radlo
í-á	p ří st-p ř ádlo
ou-u	str ou hat-str u hadlo
ý-y	r ý t-r y dlo, s ý řit-s y řidlo
alternace kf vč. grafických	
s-0	p ř íst-p ř á 0 dlo
c-k	vl é ct-vl e kadlo
h-ž	t á hnout-t á židlo
ř-r	t ř ít-t r dlo
n-ň	von ě t-vo ň adlo
t-ť	spou š tět-spou š ťadlo
alternace na švu prefix/kořen (POe, ki) ²⁰⁵	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/neutrum** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + **dlo**) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *město*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso /odvozený název prostředku na -dlo**). Kromě toho může jít i o dvojici **základové sloveso/depreciativní činitelské jméno na -dlo** (např. *zlobidlo*), **základové sloveso /název děje na -dlo** (např. *jidlo*), **základové sloveso/název místa na -dlo** (např. *bydlo*).
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

205 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 482 substantiv, neuter, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gNnSc1**), zakončených na řetězec **[aáeěííý]dlo**²⁰⁶ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na názvy prostředků, činitelů, dějů, míst na *-dlo* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že sufixem *-dlo* mohou být odvozena i desubstantiva, deadjektiva, že existují slova náhodně zakončená na *-dlo*, které není derivačním sufixem. Menší roli hrají kompozita (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou) a další výjimky, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-dlo

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
([ieěa])t\$/k5.*mF>\$1dlo/ k1gNnSc1	<i>lepít/lepidlo</i>	331	329	2 ²⁰⁷
[eě]t\$/k5.*mF>idlo/ k1gNnSc1	<i>ječět/ječidlo</i>	21	9	12 ²⁰⁸
[eě]t\$/k5.*mF>adlo/ k1gNnSc1	<i>večeřet/večeřadlo</i>	11	8 ²⁰⁹	3 ²¹⁰
nět\$/k5.*mF>ňadlo/ k1gNnSc1	<i>vonět/voňadlo</i>	1	1	0
tět\$/k5.*mF>t'adlo/ k1gNnSc1	<i>spouštět/spoušt'adlo</i>	2	2	0
át\$/k5.*mF>ádlo/ k1gNnSc1	<i>prát/prádlo</i>	4	2	2 ²¹¹

206 V seznamu chybí samohláska *u*. Empiricky (strojové slovníky a korpusová data) nejsou doložena neutra, jejichž lemma je zakončeno na řetězec *udlo*. Z hlediska systému by se muselo jednat buď o deriváty od sloves 3. třídy s KoV infinitivní *ou*, který alternuje s *u*, nebo o derivace od sloves 2. třídy, od nichž se ovšem derivace na *-dlo* (i jiné od kmene) tvoří od kmene s nulovou KmV, nikoli s KmV [nm]ou/[nm]u (srv. v korpusech nedoložené, nicméně na internetu se vyskytující substantivum *tiskadlo*).

207 *koukat/kukadlo, kupit/kupadlo*.

208 Vesměš nesprávně od faktitiv (*bělet/bělidlo, černět/černidlo, modřet/modřidlo, žlutět/žlutidlo*).

209 Dvojice *stavět/stavadlo* – místo, kde se stavějí koně, neřadíme k přegenerovaným případům stejně jako *zavazet/zavazadlo* (etymol. souvisí se *zavázet*).

210 *čapět/čapadlo, divět/divadlo, lapět/lapadlo*.

211 *přát/prádlo, sátsádro*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ít\$/k5.*mF>idlo/k1gNnSc1	<i>šít/šídlo</i>	6	1	5 ²¹²
ít\$/k5.*mF>idlo/k1gNnSc1	<i>bít/bídlo</i>	5	2	3 ²¹³
ýt\$/k5.*mF>ydlo/k1gNnSc1	<i>mýt/mýdlo</i>	1	1	0
ýt\$/k5.*mF>ydlo/k1gNnSc1	<i>být/bydlo</i>	2	2	0
á(. ch)at\$/k5.*mF>a\$1adlo/k1gNnSc1	<i>chápat/chapadlo</i>	16	12	4 ²¹⁴
é(. ch)at\$/k5.*mF>e\$1adlo/k1gNnSc1	<i>létat/letadlo</i>	4	4	0
í(. ch)at\$/k5.*mF>i\$1adlo/k1gNnSc1	<i>čihat/čihadlo</i>	13	13	0
í(. ch)at\$/k5.*mF>ě\$1adlo/k1gNnSc1	<i>opírat/opěradlo</i>	11	11	0
í(. ch)at\$/k5.*mF>e\$1adlo/k1gNnSc1	<i>požírat/požeradlo</i>	11	9	2 ²¹⁵
ou(. ch)at\$/k5.*mF>u\$1adlo/k1gNnSc1	<i>strouhat/struhadlo</i>	11	10	1 ²¹⁶
ý(. ch)at\$/k5.*mF>y\$1adlo/k1gNnSc1	<i>dmýchat/dmychadlo</i>	12	12	0
á(. ch)it\$/k5.*mF>a\$1idlo/k1gNnSc1	<i>trápit/trapidlo</i>	3	2	1 ²¹⁷
í(. ch)it\$/k5.*mF>i\$1idlo/k1gNnSc1	<i>stínit/stinidlo</i>	2	2	0
í(. ch)it\$/k5.*mF>ě\$1idlo/k1gNnSc1	<i>bílit/bělidlo</i>	4	3	1 ²¹⁸
ou(. ch)it\$/k5.*mF>u\$1idlo/k1gNnSc1	<i>kroužit/kružidlo</i>	8	6	2 ²¹⁹
ý(. ch)it\$/k5.*mF>y\$1idlo/k1gNnSc1	<i>sýřit/syřidlo</i>	1	1	0
á(. ch)et\$/k5.*mF>a\$1edlo/k1gNnSc1	<i>napájet/napajedlo</i>	3	3	0
ou(. ch)tět\$/k5.*mF>u\$1řadlo/k1gNnSc1	<i>spouštět/spušťadlo</i>	2	2	0
st\$/k5.*mF>dlo/k1gNnSc1	<i>jíst/jídlo</i>	3	1	2 ²²⁰
íst\$/k5.*mF>ádlo/k1gNnSc1	<i>příst/přádlo</i>	1	1	0

212 *jít/jídlo, sítl/sídlo, vřít/vřídlo, zřít/zřídlo, ?žít/žídlo.*213 *osít/osídlo, pojít/pojídlo, povít/povídlo.*214 *čápat/čapadlo, táhat/tahadlo, váhat/vahadlo, zavázat/zavazadlo.*215 *křísat/křesadlo, líkat/lekadlo.*216 *koukat/kukaadlo.*217 *pářit/pařidlo.*218 *mínit/měnidlo.*219 *moučit/mučídlo, toužit/ružidlo.*220 *mást/máadlo, pást/páadlo.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
éct\$/k5.*mF>ekadlo/ k1gNnSc1	vléct/vlekadlo	1	1	0
áhnout\$/k5.*mF>ažidlo/ k1gNnSc1	táhnout/tažidlo	1	1	0
CELKEM	28 pravidel	491	451	40
Výjimky ²²¹	křídlo, madlo, motovidlo, osídlo, rádllo, sádlo, sedlo, sesadlo, sídlo, trdlo, vějadlo, vijadlo, zrcadlo, zřídlo, žídlo, ločidlo, ...	16		

Pomocí 28 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 491 dvojic (100 %). Z toho 451 dvojic (91,6%) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozený název prostředku, děje na -dlo** a 40 dvojic (8,4 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních názvů prostředků na *-dlo* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $482 - (491 - 40) = 31 - 16 = 15$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další neutra na *-dlo*, přičemž některá z nich jsou deverbativa, ale příslušné sloveso chybí ve slovníku *ajky*, dále pak deverbativní kompozita (*dvousedadlo*, *slonbidlo*, *spoluzavazadlo*, *turbodmychadlo*, ...), nepravdělně odvozovaná deverbativa (např. *bradlo* < *bránit*, *hradlo* < *hradit*) a další (se zdloženým vokálem v prefixu: *nákovadlo*, *návěstidlo*, *zábradlo*²²²), která pravidla nezachycují. Malou skupinu tvoří desubstantiva (*okadlo* – snad analog.

221 O historické motivaci slovesem u substantiv na *-dlo* uvedených mezi výjimkami srv. (Rejzek 2001): např. *mít/madlo*, *zřít/zrcadlo* *vát/vějadlo*, *vát/vějidlo*, *vít/vijadlo*, *orat/rádllo/radlo* < **or-dlo*, *třít/trdlo*. Poslední dvě uvedené figurují ve výčtu názvů prostředků v Mluvnici češtiny 1 (Dokulil 1987 : 251 – 252). Nikoli bez zajímavosti je botanický termín *ločidlo*, název rostliny *ferula assa-foetida* (lid. čertovo lejno) dle etymologického výkladu příbuzný se slovesem *lokat* (srv. Žuravlev 2007 : 244).

222 Délka v prefixu se u deverbativ od kmene v zásadě nevyskytuje, pokud nejde o deverbativum od slovesa, které samo délku v prefixu má (srv. Kapitola 5). V případě substantiva *zábradlo* lze také počítat s variantou substantiva *zábradlí*.

ke *kukadlo*, podobně např. *panidlo*, též *kormidlo* < *korma* viz (Rejzek 2001 : 301), deadjektiva (*mokřadlo* < *mokrý*, *tintidlo* < *titěrný*) a slova náhodně zakončená nikoli sufixem, ale pouze řetězcem *-dlo* (*povidlo*, *pádlo* z něm. *paddeln*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Jména prostředků na *-tko*

Při derivaci substantiv (jmen prostředků) na *-tko* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

alternace KmV	příklad <i>-tko</i>
<i>i-í</i>	<i>dělit-dělítko</i>
<i>a-á</i>	<i>kapat-kapátko</i>
<i>e-í/ě-í</i>	<i>bzučet/bzučítka, hledět-hledítka</i>
<i>e-á</i>	<i>držet-držátko</i>
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>škrábat-škrabátko</i>
<i>í-i</i>	<i>zdvíhat-zdvíhátko</i>
<i>í-ě</i>	<i>utírat-utěrátko</i>
<i>ou-u</i>	<i>koukat-kukátko</i>
alternace na švu prefix/kořen (POe, ki) ²²³	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/neutrum** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují**, + **tko**) a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *město*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozený název prostředku na -tko**).
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 361

223 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

substantiv, neuter, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gNnSc1**), zakončených na řetězec [áý]tko\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na názvy prostředků, činitelů, dějů, míst na *-tko* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány především tím, že "na řetězec *-tko* končit odvozena deminutiva (*knížátko, holátko, vrabčátko, ... , hřištěátko, ohništěátko, ...*), mezi nimiž lze vydělit typ deverbativních názvů osob zasazených dějem od pas. part. (*nekrřeňátko, nechtěňátko, zrozeňátko, ...*). Menší roli hrají deadjektiva (*pravítko, rovnátko*) a slova zakončená na *-tko* náhodně (*lýtko*).

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-tko

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
it\$/k5eA.*mF>ítko/ k1gNnSc1	dělit/dělitko	49	47	2 ²²⁴
í(.)it\$/k5eA.*mF>i\$1ítko/ k1gNnSc1	řítit/řítitko	1	1	0
í(.)it\$/k5eA.*mF>ě\$1ítko/ k1gNnSc1	tížít/těžítko	2	1	1 ²²⁵
ou(.)it\$/ k5eA.*mF>u\$1ítko/ k1gNnSc1	kroužit/kružítko	1	1	0
at\$/k5eA.*mF>átko/ k1gNnSc1	kapat/kapátko	69	66	2+1 ²²⁶
á(.)at\$/k5eA.*mF>a\$1átko/ k1gNnSc1	škrábat/škrabátko	3	2	1 ²²⁷
í(.)at\$/k5eA.*mF>i\$1átko/ k1gNnSc1	zdvihat/zdvihátko	2	1	1 ²²⁸
í(.)at\$/k5eA.*mF>ě\$1átko/ k1gNnSc1	utírat/utěrátko	3	3	0
ou(.)at\$/k5eA.*mF>u\$1átko/ k1gNnSc1	koukat/kukátko	4	4	0
[eě]t\$/k5eA.*mF>ítko/ k1gNnSc1	hledět/hledítko	11	6	5 ²²⁹

224 *pravít/pravítko, řešít/řešítko.*

225 *mířit/měřítko.*

226 *čapat/čapátko, hrabat/hrabátko* (homonymum dle PSJČ, v korpusech jen ve významu malý hrabě) *volat/volátko.*

227 *rábat/rabátko.*

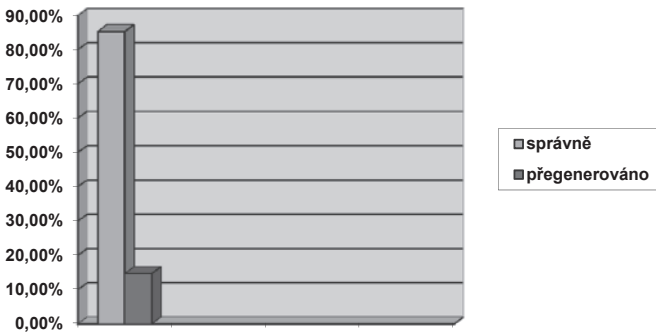
228 *plívat/plivátko.*

229 *pět/pítko, pojet/pojítko, smět/smitko, strakatět/strakatítko, těžet/těžítko.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[eě]t\$/k5eA.*mF>átko/ k1gNnSc1	držet/držátko	9	3	6 ²³⁰
át\$/k5eA.*mF>átko/ k1gNnSc1	cpát/cpátko	2	1	1 ²³¹
ít\$/k5eA.*mF>ítko/ k1gNnSc1	pít/pítko	6	2	4 ²³²
ýt\$/k5eA.*mF>ýtko/ k1gNnSc1	rýt/rýtko	1	1	0
CELKEM	14 pravidel	163	139	24
Výjimky	podtržítko, zatržítko, skluzítko, pisátko, zrcát- ko, dlátko, ...			

Deverbata tohoto typu se mohou výjimečně tvořit od sloves 2. třídy vzoru *tisknout*, *minout* a *začít*. Testovali jsme pravidlo **hnout\$/k5eA.*mF>žítko/k1gNnSc1**, které by mělo zachytit v korpusu doložená a z úzu známá substantiva jako *podtržítko*, *zatržítko*, ta ovšem chybějí ve slovníku morfologického analyzátoru a pravidlo pouze přegenerovává dvojici *hnout/žítko*. V korpusu PUB2006 je též doložen tvar substantiva *skluzítko* (*Zatímco závodní <skluzítko> je štíhlé a dole vybavené ostrými noži*), u něhož lze též předpokládat motivaci slovesem *sklouznout*.

Pomocí 14 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 163 dvojic (100 %). Z toho 139 dvojic (85,3 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozený název prostředku, děje na -tko** a 24 dvojic (14,7 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciačních názvů prostředků na *-tko* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je $361 - (163 - 24) = 222$.

230 *polát/polátko*.

231 *bečet/bečátko, licec/licátko, šiblec/štíhlátko, tupět/tupátko, vlčet/vlčátko, zaječet/zaječátko*.

232 *dít/dítko, pojít/pojítko, smít/smítko, žít/žítko*. Ačkoliv v posledním případě by z etymologického hlediska mohlo jít o prostředek k *žítí*, srv. etymolog. výklad substantiva *žito* (Rejzek 2001) je slovo ve slovníku charakterizováno jako deminutivum.

Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další neutra na *-tko*, především deminutiva od neuter vzoru *kuře* (*kuřátko*, *štěňátko*, ...), ale i *moře* (*hříšťátko*, ...) i další výjimky (viz výše).

Porovnáme-li deverbativa na *-tko* s korpusovými doklady substantivních lemmat na *-tko*, zjistíme, že a) řada z nich ve slovnících chybí a b) k některým chybí ve slovnících fundující sloveso.²³³ Výsledky korpusové sondy potvrzují, že jde o typ produktivní. Bez zajímavosti není ani to, že se objevují doklady fakultativních alternací (neuvezených ve slovnících) (*st[íi]nítko*, *č[íi]hátko*), které jsou někdy využity k terminologickému rozlišení (*kr[u|ou]žítko*).

Činitelská jména na *-ce*

Při derivaci činitelských jmen na *-ce* derivovaných od slovesného základu (kořene)²³⁴ dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného substantiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternance KmV ²³⁵	
a-ej	<i>prodat-prodejce</i>
alternance KoV	
á-a	<i>chválit-chvalce</i>
ou-u	<i>nastoupit-nástupce</i>
0-e	<i>vyhOrát-výherce</i>
a-á	<i>zradit-zrádce</i>
e-á	<i>střežit-strážce</i>
ě-í	<i>rozdělit-rozdílce</i>
í-i	<i>slíbit-slibce</i>
o-ů	<i>škodit-škůdce</i>

233 V korpusech jsou navíc např. substantiva *pípátko*, *hejblátko*, *stěrátko*, *malovátko*, *obrušovátko*, *míchátko*, *drbátko*, *pisátko*, *drnkátko*, *soustátko*, *cvakátko*, *vyndavátko*, *podpěrátko*, *šňupátko*, *napichovátko*, *plovátko*, *lítátko*, *markovátko*, *dělátko*, *kecátko*, *pšoukátko*, *hejbátko*, *drlíkátko*, *?camrátko*, *šplichátko*, *pískátko*, *vyfukovátko*, *loupátko*, *lisovátko*, *otvírátko*, *odsávátko*, *cmrndátko*, *splachovátko*, *čibátko*, *opírátko*, *otírátko*, *vypichovátko*, *?kuckátko*, *klapátko*, *ovladátko*, *mařátko*, *tulátko*, *nulátko* (není doloženo sloveso *nulit*, ale jen sb. *nulita*, jde ovšem o přístroj pro vynulování kilometráže), *prdítko*, *brodítko*, *podržítko*, *tešítko*, *plnítko*, *plášátko*, *udítka*, *jednotítka*, *troubítka*, *vrčítko*, *věšítka*, *lovítka*, *ostrítka*, *zatržítko*, *začítko*, *brosítka*, *šumítka*, *skluzítka*, *rosítka*, *lepítka*, *vnadítka*, *zatržítko*, *kroužítko*, *loudítka*, *šmidlítka*, *chlubítka*, *drndítka*.

234 Velice často je obtížné rozhodnout, zda je derivace od slovesného základu – kořene slovesa, nebo od konvertovaného dějového jména.

235 Je otázka, jak tyto vyčlenitelné segmenty interpretovat. Rozšiřující element základu je sice shodný s KmV imperativních tvarů, které jsou většinou (kromě sloves 3. třídy vzoru *kupovat*, 4. třídy vzoru *sázet* a 5. třídy vzoru *dělat*) s 0 KmV, tedy se fakticky tvoří také od základu/kořene slovesa. Nicméně porovnáme-li řadu dalších alternací, které provázejí derivaci na *-ce*, mnoho argumentů pro „derivaci od imperativního kmene“ nenalezneme a spíše se najdou argumenty proti (srv. dvojici *chválit/chvalce* ale *radit/rádce*).

<i>u-ou</i>	<i>zhubit-zhoubce</i>
alternace kf (i bez grafické realizace)	
<i>ř-r</i>	<i>tvořit-tvůrce</i>
<i>ď-d</i>	<i>radit-rádce</i>
<i>ť-t</i>	<i>platit-plátce</i>
<i>ň-n</i>	<i>schraňovat-schránce</i>
souhl. alternace uvnitř kořene	
<i>ř-r</i>	<i>střežit-strážce</i>
alternace PV	
<i>na-ná</i>	<i>nakoupit-nákupce</i>
<i>za-zá</i>	<i>zastoupit-zástupce</i>
<i>při-pří</i>	<i>přikázat-příkazce</i>
<i>do-dů</i>	<i>dochodit-důchodce</i>
<i>po-pů</i>	<i>pohonit-půhonce</i>
<i>pro-prů</i>	<i>prozkoumat-průzkumce</i>
<i>u-ú</i>	<i>upravit-úpravce</i>
<i>vy-vý</i>	<i>vystavit-výstavce</i>
konekty	
0-j	<i>bí0t-bijce</i>
alternace na švu prefix/kořen (POe, ki) ²³⁶	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu**, nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kořenovým vokálem + ce**), přičemž u **kořenového vokálu fakultativně dochází k alternacím** a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *soudce*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -ce**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 236 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec **\$Cce\$** (používáme notaci regu-

236 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

lárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-ce* musí předcházet konsonant, ať už jím je *kf* nebo rozšiřující element (konekt) u sloves s otevřeným základem). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na *-ce* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou), jednak nejruznějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

*-ce*²³⁷

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[ai]t\$/k5.*mF>ce/ k1gMnSc1	<i>kárat/kárce</i> <i>soudit/soudce</i>	31	28	1 ²³⁸ +2 ²³⁹
ovat\$/k5.*mF>ce/ k1gMnSc1	<i>obdivovat/obdivce</i>	19	14+3 ²⁴⁰	2 ²⁴¹
řit\$/k5.*mF>rce/k1gMnSc1	<i>smířit/smírce</i>	3	3	0
á(.)it\$/k5.*mF> a\$1ce/ k1gMnSc1	<i>chválit/chvalce</i>	1	1	0
ou(.)it\$/k5.*mF> u\$1ce/ k1gMnSc1	<i>předstoupit/předstupce</i>	3	3	0
a(.)it\$/k5.*mF> á\$1ce/ k1gMnSc1	<i>platit/plátce</i>	10	9	1 ²⁴²
ře(.)it\$/k5.*mF> rá\$1ce/ k1gMnSc1	<i>střežit/strážce</i>	3	1	2 ²⁴³
ě(.)it\$/k5.*mF> í\$1ce/ k1gMnSc1	<i>rozdělit/rozdílce</i>	1	1	0
í(.)it\$/k5.*mF> i\$1ce/ k1gMnSc1	<i>slíbit/slibce</i>	1	1	0
o(.)it\$/k5.*mF> ů\$1ce/ k1gMnSc1	<i>škodit/škůdce</i>	7	7	0
u(.)it\$/k5.*mF> ou\$1ce/ k1gMnSc1	<i>zhubit/zhoubce</i>	2	2	0
ořit\$/k5.*mF> ůrce/ k1gMnSc1	<i>tvořit/tvůrce</i>	3	3	0

237 Pravidla uvedená v následující tabulce čerpají částečně z diplomové magisterské práce Zuzany Kolářové (Kolářová 2009) pod vedením K. Oslosobě.

238 Pokud budeme předpokládat slovesný základ, pak by jím spíše mělo být sloveso *vládnout*, nikoli *vládat/vládce*. Totéž viz následující poznámka.

239 *dohodit/dohodce, rozhodit/rozhodce*.

240 U dvojic *dovozovat/dovozce, ?odvovovat/odvozce, ?poradovat/poradce* jasně vystupuje do popředí motivace dějovými jmény (*dovoz, odvoz, porada*).

241 *károvat/kárce, plátovat/plátce*.

242 Substantivum *mládece* z automaticky generované dvojice *mladit/mládece* je dle slovníkové definice odvozeno od adjektiva *mladý*.

243 *ředit/rádce, zředit/zrádce*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\wedge([nz])a(.*it\$/k5.*mF> \$1á\$2ce/k1gMnSc1$	<i>namluvit/námluvce</i>	6	5	1 ²⁴⁴
$\wedge p\ddot{r}i(.*)it\$/k5.*mF> p\ddot{r}i\$1ce/k1gMnSc1$	<i>přimluvit/přimluvce</i>	3+1 ²⁴⁵	3+1	0
$\wedge([dp])o(.*)it\$/k5.*mF> \$1ú\$2ce/k1gMnSc1$	<i>dochodit/důchodce pohonit/půhonce</i>	2+1 ²⁴⁶	2+1	0
$\wedge pro(.*)it\$/k5.*mF> p\ddot{r}u\$1ce/k1gMnSc1$	<i>provodit/průvodce</i>	1	1	0
$\wedge u(.*)it\$/k5.*mF> ú\$1ce/k1gMnSc1$	<i>upravit/úpravce</i>	3+1 ²⁴⁷	3+1	0
$\wedge vy(.*)it\$/k5.*mF> vý\$1ce/k1gMnSc1$	<i>vyrobit/výrobce</i>	6	6	0
$\wedge([nz])a(.*)á(.*)it\$/k5.*mF> \$1á\$2a\$3ce/k1gMnSc1$	<i>navrátit/návratce</i>	1	1	0
$ou(.)at\$/k5.*mF> u\$1ce/k1gMnSc1$	<i>smlouvat/smluvce</i>	2	1	1 ²⁴⁸
$i(.)at\$/k5.*mF> o\$1ce/k1gMnSc1$	<i>dozírat/dozorce</i> ²⁴⁹	1	1	0
$i(.)at\$/k5.*mF> e\$1ce/k1gMnSc1$	<i>obžítat/obžerce</i>	1	1	0
$\wedge u(.)at\$/k5.*mF> ú\$1ce/k1gMnSc1$	<i>upadat/úpadce</i>	1	1	0
$\wedge p\ddot{r}i(.*)á(.*)at\$/k5.*mF> p\ddot{r}i\$1a\$2ce/k1gMnSc1$	<i>přikázat/přikazce</i>	1	1	0
$\wedge([nz])a(.*)i(.*)at\$/k5.*mF> \$1á\$2e\$2ce/k1gMnSc1$	<i>najímat/nájemce</i>	3	2	1 ²⁵⁰
$\wedge p\ddot{r}i(.*)i(.*)at\$/k5.*mF> p\ddot{r}i\$1e\$2ce/k1gMnSc1$	<i>přijímat/přijemce</i>	1	1	0
$pro(.*)ou(.*)at\$/k5.*mF> p\ddot{r}u\$1u\$2ce/k1gMnSc1$	<i>prozkoumat/průzkumce</i>	1	1	0
$vy(.*)ou(.*)at\$/k5.*mF> vý\$1u\$2ce/k1gMnSc1$	<i>vyzkoumat/výzkumce</i>	2	1	1 ²⁵¹
$a(.)ovat\$/k5.*mF> á\$1ce/k1gMnSc1$	<i>darovat/dárce</i>	6	4	2 ²⁵²
$ě(.)ovat\$/k5.*mF> i\$1ce/k1gMnSc1$	<i>rozdělovat/rozdílce</i>	2	1	1 ²⁵³
$o(.)ovat\$/k5.*mF> ú\$1ce/k1gMnSc1$	<i>podporovat/podpůrce</i>	3	2	1 ²⁵⁴

244 *nakupit/nákupce.*

245 U dvojice ?*přinosit/přínosce* jasně vystupuje do popředí motivace dějovým jménem (*přínos*).

246 U dvojice ?*povodit/pávodce* jasně vystupuje do popředí motivace dějovým jménem (*původ*).

247 U dvojice ?*unosit/únosce* jasně vystupuje do popředí motivace dějovým jménem (*únos*).

248 *přestoupat/přestupce.*

249 U dvojice ?*dozírat/dozorce* jasně vystupuje do popředí motivace dějovým jménem (*dozor*).

250 *nalízat/nálezce.*

251 *vykoupat/výkupce.*

252 *radovat/rádce, zradovat/zrádce.*

253 *směřovat/směrce.*

254 *škodovat/škůdce.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
u(.)ovat\$/k5.*mF>ou\$1ce/ k1gMnSc1	<i>snuvat/snoubce</i>	2	1	1 ²⁵⁵
^pro(.*)ovat\$/k5.*mF> prú\$1ce/k1gMnSc1	<i>probojovat/prúbojce</i>	1	1	0
^na\$1it\$/k5.*mF> na\$1ovat/k5.*mF> ná\$1ce/ k1gMnSc1	<i>napravit/napravovat/ náprave</i>	2	1	1 ²⁵⁶
^vy\$1it\$/k5.*mF> vy\$1ovat/k5.*mF> vý\$1ce/ k1gMnSc1	<i>vystavit/vystavovat/ výstavce</i>	3	2	1 ²⁵⁷
^na(.*)ou(.)it\$/k5.*mF> na\$1u\$2ovat/k5.*mF> ná\$1u\$2ce/k1gMnSc1	<i>nakoupit/nakupovat/ nákupce</i>	2	2	0
^za(.*)ou(.)it\$/k5.*mF> za\$1u\$2ovat/k5.*mF> zá\$1u\$2ce/k1gMnSc1	<i>zastoupit/zastupovat/ zástupce</i>	1	1	0
^u(.*)it\$/k5.*mF> u\$1ovat/k5.*mF> ú\$1ce/ k1gMnSc1	<i>upravit/upravovat/ úpravce</i>	1	1	0
^pří(.*)á(.)at\$/k5.*mF> pří\$1a\$2ovat/k5.*mF> pří\$1a\$2ce/k1gMnSc1	<i>příkázat/příkazovat/ příkazce</i>	1	1	0
ánit\$/k5.*mF> aňovat/k5.*mF> ánce/ k1gMnSc1	<i>schránit/schraňovat/ schránce</i>	4	4	0
nout\$/k5.*mF>ce/ k1gMnSc1	<i>vládnout/vládce</i>	6	5	1 ²⁵⁸
na(.*)nout\$/ k5.*mF>ná\$1ce/k1gMnSc1	<i>naleznout/nálezce</i>	2	2	0
u(.*)nout\$/k5.*mF>ú\$1ce/ k1gMnSc1	<i>upadnout/úpadce</i>	1	1	0
ést\$/k5.*mF>osce/ k1gMnSc1	<i>přenést/přenosce</i>	1	1	0
při(.*)ést\$/ k5.*mF>pří\$1osce/ k1gMnSc1	<i>přinést/přínosce</i>	1	1	0
u(.*)ést\$/k5.*mF>ú\$1osce/ k1gMnSc1	<i>unést/únosce</i>	1	1	0
ézt\$/k5.*mF>ozce/ k1gMnSc1	<i>dovézt/dovozce</i>	2	2	0
vy(.*)ézt\$/ k5.*mF>vý\$1ozce/ k1gMnSc1	<i>vyvézt/vývozce</i>	1	1	0
ést\$/k5.*mF>údce/ k1gMnSc1	<i>vést/vůdce</i>	3	3	0

255 *sudovat/soudce.*256 *nakoupit/nakupovat/nákupce.*257 *vyvozit/vyvozovat/vývozce.*258 *vládnout/vládce.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ést\$/k5.*mF>odce/ k1gMnSc1	<i>převést/převodce</i>	1	1	0
na(.*)ést\$/k5.*mF> ná\$1odce/k1gMnSc1	<i>navést/návodce</i>	1	1	0
pro(.*)ést\$/ k5.*mF>prů\$1odce/ k1gMnSc1	<i>provést/průvodce</i>	1	1	0
st\$/k5.*mF>dce/k1gMnSc1	<i>krást/krádce</i>	1	1	0
at\$/k5.*mF>ánce/ k1gMnSc1	<i>zastat/zastánce</i>	2	2	1 ²⁵⁹
t\$/k5.*mF>jce/k1gMnSc1	<i>lát/lájce</i>	1	1	0
át\$/k5.*mF>ajce/ k1gMnSc1	<i>zlolát/zlolajce</i>	1	1	0
ít\$/k5.*mF>ijce/k1gMnSc1	<i>bít/bijce</i>	3	3	0
at\$/k5.*mF>ejce/ k1gMnSc1	<i>prodat/prodejce</i>	1	1	0
vy(.*)at\$/k5.*mF>vý\$1ejce/ k1gMnSc1	<i>vydat/výdejce</i>	1	1	0
ázet\$/k5.*mF>údce/ k1gMnSc1	<i>předcházet/předchůdce</i>	1	1	0
CELKEM	59 pravidel	180	159	21
Výjimky	<i>vzpůrce, ...</i> ²⁶⁰			

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice (**za(.*)á(.*)it/k5.*mF>zá\$1a\$2ce/k1gMnSc1** ?*zachránit/záchrance*²⁶¹) a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla **[eě]t\$/k5.*mF>ce/
k1gMnSc1** byly vygenerovány pouze dvě dvojice *rozdílet/rozdílece*, *schránět/schránce*, pomocí pravidla **ařit\$/k5.*mF>árce/k1gMnSc1** byly vygenerovány pouze 2 nesprávné dvojice: *darřit/dárce*, *svarřit/svárcce*, pomocí pravidla **a(.*)**

259 *obrat/obránce*.

260 Substantiva na *-ce* lze v souladu s interpretací v mluvnicích chápat i jako deriváty od dějových jmen, srv. více (Kolářová 2009). Jako příklad figuruje většinou frekventované substantivum *důchodce* (v našem přehledu je ovšem generováno automaticky). Za nepochybná desubstantiva považujeme substantiva odvozená od substantiva žaloba (*obžalobce*, *spolužalobce*, *žalobce*), deriváty od substantiva boj, související s *bít*, (*odbojce*, *odbějce*, *průbojce*, *výbojce*, *zábojce*, *zbojce*, *zbiějce*), a od substantiv porota a závět (*porotce*, *závětce*).

261 Tvar *záchrance* je v korpusu SYN interpretován pouze jako dat./lok. sg. feminina *záchranka*, přestože z kontextu plyne, že se jedná o nekodifikovanou variantu maskulina životného. Pravidla dloužení samohlásky v předponě při derivaci formulovaná nejnověji v Internetové jazykové příručce (<http://přirucka.ujc.cas.cz>) naznačují rozkolísanost úzu. K danému problému se uvádí pouze, že: „Při tvoření předponami se často dlouží samohlásky v předponě.“ A dále, že: „Při tvoření předponami se pravidelně dlouží samohlásky v předponách *na-*, *při-*, *u-*, *vy-*, *za-*, např. *nábřeží*, *nález*, *příjmení*, *příkaz*, *úsilí*, *ústava*, *výsluní*, *vývoz*, *zákulisti*, *záruka*. U dějových podstatných jmen na *-ka* se samohlásky v předponě nedlouží, následuje-li slabika dlouhá, např. *nabídka*, *příhláška*, *ukázka*, *vyhlídka*, *zatáčka*. Odchylnou jsou slova *výpůjčka*, *zápůjčka*, u nichž se samohlásky v předponě dlouží, a *nálevka*, *námítka*, *závlačka* aj., kde se samohlásky v předponě dlouží a kořenová samohlásky krátí. Dvojí způsob psaní má slovo *vyhrůžka* – *vyhrůžka*. Odvozování předponou *vy-* někdy provází také změny samohlásek v základu slova: *vybrát* – *vyhra*, *vyfoukat* – *vyfuk*, *vybírat* – *vyběr* apod.“

at\$/k5.*mF>á\$1ce/k1gMnSc1 dvojice *hajat/hájce*, pomocí pravidla á(.)at\$/k5.*mF>a\$1ce/k1gMnSc1 dvojice *odbadat/odbadce*, pomocí pravidla ě(.)at\$/k5.*mF>i\$1ce/k1gMnSc1 dvojice *rozdělat/rozdílice* a pomocí pravidla í(.)at\$/k5.*mF>i\$1ce/k1gMnSc1 dvojice *slíbat/slibce*).

Pomocí 59 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 180 dvojic (100 %). Z toho 159 dvojic (88,3 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené jméno činitelské na -ce** a 21 dvojic (11,7 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciačních jmen činitelských na *-ce* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 236-(180-21)=77. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se vyskytuje řada kompozit se druhým členem deverbativem na *-ce*, k nimž neexistuje adekvátní komponované sloveso a dále též slova, jejichž základem není ani sloveso, ani dějové jméno (*mládce*, ...). Kromě toho je ovšem možné, že v některých případech možná fundace dějovým jménem natolik komplikuje popis derivace od slovesa, že některé jednotky zůstaly prozatím bez interpretace.

Kromě výše uvedených pravidel jsme testovali výsledky pravidel založených na předpokladu, že fundujícím slovem substantiv maskulin životných na *-ce* mohou být dějová jména, a to maskulina neživotná nebo feminina (podle vzoru *žena*). Výsledky uvádí tabulka.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(.) / k1gInSc1 > \$1ce / k1gMnSc1	<i>převod/převodce</i>	69	67	2 ²⁶²
a / k1gInSc1 > ce / k1gMnSc1	<i>žaloba/žalobce</i>	35	34	1 ²⁶³
CELKEM	2 pravidla	104	101	3

262 *háj/hájce, plát/plátce.*

263 *káral/kárce.*

Je patrné, že míra přegenerování je malá (2,9%) ve srovnání s pravidly uvedenými výše (11,7%). S ohledem na tradiční řazení sledovaného typu jmen činitelských na *-ec* mezi deverbativa a s ohledem na rozsah naší práce, ponecháváme další otázky, které by bylo možno zkoumat²⁶⁴, stranou.

Činitelská jména na *-ec*

Při derivaci činitelských jmen na *-ec* od slovesného základu (kořene)²⁶⁵ dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od základového substaniva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka :

<i>konekty</i> ²⁶⁶	
<i>0-j</i>	<i>bí0t-bijec</i>
<i>0-v</i>	<i>pě0t-pěvec</i>
<i>0-t</i>	<i>lí0t-lítec</i>
alternace ?KoV + konekt	
<i>0-at</i>	<i>ž0nout-žatec</i> ²⁶⁷
alternace KoV (vč. grafické var. e/ě)	
<i>0-e</i>	<i>h0rát-herec</i>
<i>0-i</i>	<i>p0sát-písec</i>
<i>á-a</i>	<i>mlá0tit-mlatec</i>
<i>é-e</i>	<i>lé0tat-letec</i>
<i>í-i</i>	<i>pí0t-pítec</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>stří0let-střelec/zpívat-zpěvec</i>
<i>ý-y</i>	<i>ry0t-rytec</i>
<i>ou-u</i>	<i>kou0pit-kupec</i>
alternace kf (i bez grafické realizace)	
<i>ř-r</i>	<i>no0řit-norec</i>
<i>ď-d</i>	<i>cho0dit-chodec</i>
<i>ť-t</i>	<i>mlá0tit-mlatec</i>
<i>ň-n</i>	<i>brá0nit-branec</i>

264 Bylo by možné se pokusit přeformulovat všechna výše uvedená pravidla na taková, která by předpokládala fundaci substantivem a porovnat statisticky výsledky. Takový pokus ovšem překračuje rámec této práce. Některá dílčí pozorování, viz (Kolářová 2009).

265 Někdy je obtížné rozhodnout, zda je derivace od kořene slovesa nebo od konvertovaného dějového jména. Striktně se snažíme odlišit případy, kdy je kořen rozšířen segmentem, jež je možné interpretovat jako tvarovou příponu pasivního, či l-ového participia (srv. derivace od slovesného tvaru).

266 Je otázka, jak tyto vyčlenitelné segmenty interpretovat, a to zejména s ohledem na skutečnost, že se kromě *j*, jež je možné vyložit jako součást kmenové přípony tvarů od kmene přítomného, objevují i další konsonanty, např. *-v-*, *-t-* (*pěvec*, *rytec*). Interpretujeme je jednotně jako „konekty“.

267 Na základě striktně synchronní interpretace, podle níž je *-a-* u sloves 2. třídy vzoru *začít* interpretováno jako KmV, by bylo třeba připustit, že deriváty na *-ec* se mohou výjimečně tvořit od kmene. Je ovšem možné přidržet se interpretace diachronní, jak to činíme zde. V případě derivátů na *-ec* jde o ojedinělý příklad, nicméně na týž problém bychom narazili u derivátů na *-ek* (*začátek*).

<i>h-ž</i>	<i>tahat-tažec</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, kj) ²⁶⁸	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu + infinitivní koncovkou**, nebo pouze **infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**ec**), pokud po odtržení končí řetězec na souhlásku, nebo **(jec)|(tec)|(vec)**, pokud po odtržení končí řetězec na samohlásku, přičemž u **kořenového vokálu fakultativně dochází k alternacím**, a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *muž*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -ec**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 1671 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec **\$Cec\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-ec* musí předcházet konsonant, ať už jím je *kf* nebo rozšiřující element (konekt) u sloves s otevřeným základem). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na *-ec* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány tím, že na *-ec* jsou zakončena deadjektivní substantiva tzv. názvy nositelů vlastností (osob: *tupec*). Tyto případy ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

268 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

-ec

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[ia]t\$/k5.*mF>ec/ k1gMnSc1	jezdít/jezdec, plavat/plavec, sportovat/sportovec	85	27	58 ²⁶⁹
[eě]t\$/k5.*mF>ec/ k1gMnSc1	běžet/běžec, vědět/vědec	59	5	54 ²⁷⁰
hat\$/k5.*mF>žec/ k1gMnSc1	tahat/tažec	2 ²⁷¹	2	0
í(.*[eě]t\$/k5.*mF> e\$1ec/k1gMnSc1	střílet/střelec	1	1	0
ít\$/k5.*mF> ijec/k1gMnSc1	bít/bijec	2	2	0
ít\$/k5.*mF> vec/k1gMnSc1	šít/švec	1	1	0
ět\$/k5.*mF> ěvec/k1gMnSc1	pět/pěvec	2	2	0
ít\$/k5.*mF> itec/k1gMnSc1	pít/pitec	5	5	0
rát\$/k5.*mF> erec/k1gMnSc1	hrát/herec	3	3	0
sát\$/k5.*mF> isec/k1gMnSc1	psát/pisec	1	1	0
é([sz])t\$/k5.*mF> e\$1ec/ k1gMnSc1	lézt/lezec	1	1	0
CELKEM	11 pravidel	162	50	112
Výjimky	letec, mlavec, norec, rytec, žatec, žnec, ženec, lyžec, poutec, ...			
Výjimky na -[ae]nec s významem jmen činitelských nikoli osob zasazených dějem	stoupenec, milenec, běženec, dorostenec, přivrženec, spiklenec, cvičenec, spřeženec, zkrachovanec, čekanec, ...			

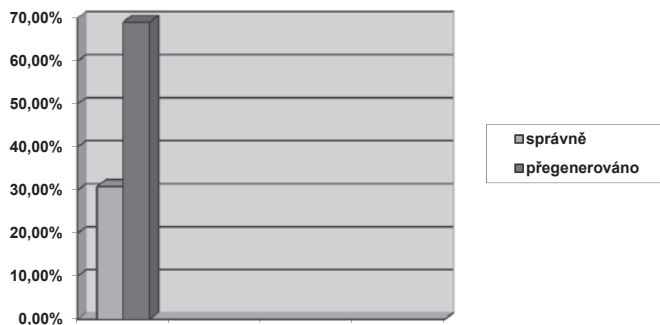
Testovali jsme různé kombinace samohláskových alternací KoV. V případě, že výsledkem testů byly výhradně nebo téměř výhradně přegenerované dvojice, pravidla do tabulkových přehledů nezařazujeme (např. *lítit/lítec*, *minít/měnc*, *troubit/trubec*, ... atd.).

269 Z toho je 50 případů, kdy automaticky generované sloveso je odvozené od základového substantiva nebo adjektiva, přičemž je 19 desubstantiv (augmentativa, podle význačného znaku), 31 deadjektiv (nositelé vlastností). V 8 případech se jedná o přegenerování, z toho v 6 případech nejde o deverbativa a ve 2 – *kupit/kupec*, *ženit/ženec* jsou deverbativa motivována jiným slovesem, než bylo generováno na základě uvedeného pravidla.

270 Z toho jsou 52 případy, kdy automaticky generované sloveso je odvozené od základového adjektiva (nositelé vlastností), 1 případ desubstantiva (**rozumět/rozum/rozumec*) a 1 případ je dokladem přegenerování, kdy substantivum na *-ec* je motivováno jiným slovesem, než bylo generováno na základě uvedeného pravidla (*plavět/plavec*).

271 U automaticky generované dvojice *běhat/běžec* se nám zdá přiměřenější motivace slovesem *běžet*.

Pomocí 11 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 162 dvojic (100 %). Z toho 50 dvojic (30,9 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené jméno činitelské na -ec** a 112 dvojic (69,1 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních jmen činitelských na *-ec* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 1671-(162-112)-19=1602. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se vyskytuje řada kompozit se druhým členem deverbativem na *-ec*, k nimž neexistuje adekvátní komponované sloveso a dále též slova, jejichž základem není ani sloveso, ani dějové jméno (*trubec*, ...). V naprosté většině jde ovšem o deriváty na *-[nt]ec* a *-lec*.

Ve většině popisů bývají mezi jména činitelská na *-ec* řazena substantiva jako *umělec*, *bdělec*, *znalec*, *přistěhovalec*, ... Ta jsou tvořena nikoli od základu (kořene), ale od minulého kmene, přičemž volně přecházejí v názvy nositelů vlastností derivovaných od deverbativních adjektiv tvořených od *l*-ového příčestí konverzí ke vzoru *mladý*. Mezi deriváty není po formální stránce ostrá hranice. Následující údaje uvádíme pouze pro úplnost a nejsou zahrnuty do souborných statistik (Kapitola 8).

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
I\$/k5eA.*mAgMnS >lec/ k1gMnSc1	uměl/umělec	139	134	5 ²⁷²
CELKEM	1 pravidlo	139	134	5
Výjimky	tkát/tkadlec			

Činitelská jména na *-čí*

Při derivaci činitelských jmen na *-čí* derivovaných od slovesného základu (kořene) dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného sub-

272 *jit/jelec*, *smět/smělec*, *smít/smělec*, *stát/stálec*, *stříti/střelec*.

staniva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KoV	
á-e	<i>krájet-krejčí</i>
ou-u	<i>rozsoudit-rozsudčí</i>
0-o	<i>doz0řit-dozorčí</i>
a-á	<i>sadit-sádčí</i>
i-ě	<i>sbírat-sběřčí</i>
o-ů	<i>pohonit-pohůnčí</i>
u-ou	<i>smluvit-smlouvčí</i>
alternace kf	
ř-r	<i>tvořit-tvůřčí</i>
ď-d	<i>rozsoudit-rozsudčí</i>
ň-n	<i>honit-hončí</i>
alternace PV	
na-ná	<i>nakoupit-nákupčí</i>
při-pří	<i>přímluvit-přímluvčí</i>
po-pů	<i>pohonit-půhončí</i>
pro-prů	<i>?provodit-průvodčí</i>
u-ú	<i>upravit-úpravčí</i>
vy-vý	<i>vypravit-výpravčí</i>
alternace na švu prefix/kořen (POe, ki) ²⁷³	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu, nebo kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků **kořenovým vokálem + (čí)**, přičemž u **KoV fakultativně dochází k alternacím**, a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *krejčí*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené činitelské jméno na -čí**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je

273 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

45 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gMnSc1**), zakončených na řetězec **\$Cčí\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-čí* musí předcházet konsonant – kf). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na činitelská jména na *-čí* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí homonymních adjektiv na *-čí*, která jsou ve slovníku morfologického analyzátoru chybně označována. Tyto případy lze ovšem díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-čí

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(\$C)[aeěi]t\$/k5.*mF>\$1čí/ k1gMnSc1	<i>mluvit/mluvčí</i>	20	16	4 ²⁷⁴
(\$C)nout\$/k5.*mF>\$1čí/ k1gMnSc1	<i>rozhodnout/rozhodčí</i>	1	1	0
řit\$/k5.*mF>rčí/k1gMnSc1	<i>smířit/smírcí</i>	1	1	0
^([nz])a(.*).it\$/ k5.*mF>\$1á\$2čí/k1gMnSc1	<i>namluvit/námluvčí</i>	5	4	1 ²⁷⁵
^při(.*).it\$/k5.*mF>při\$1čí/ k1gMnSc1	<i>přimluvit/přimluvčí</i>	1	1	0
^([dp])o(.*).it\$/ k5.*mF>\$1ú\$2čí/k1gMnSc1	<i>pohonit/půhončí</i>	1	1	0
^vy(.*).it\$/k5.*mF>vý\$1čí/ k1gMnSc1	<i>vypravit/výpravčí</i>	2	2	0
^([nz])a(.*).ou(.*).it\$/ k5.*mF>\$1á\$2u\$3čí/ k1gMnSc1	<i>nakoupit/nákupčí</i>	1	1	0
^vy(.*).ou(.*).it\$/k5.*mF> vý\$1u\$2čí/k1gMnSc1	<i>vykoupit/výkupčí</i>	1	1	0
^u(.*).it\$/k5.*mF>ú\$1čí/ k1gMnSc1	<i>upravit/úpravčí</i>	1	1	0
a(\$C)it\$/k5.*mF>á\$1čí/ k1gMnSc1	<i>sadit/sádčí</i>	2	2	0
í(\$C)at\$/k5.*mF>ě\$1čí/ k1gMnSc1	<i>sbírat/sběrcí</i>	1	1	0
u(\$C)it\$/k5.*mF>ou\$1čí/ k1gMnSc1	<i>smluvit/smlouvčí</i>	1	1	0
ou(\$C)it\$/k5.*mF>u\$1čí/ k1gMnSc1	<i>rozsoudit/rozsudčí</i>	1	1	0
CELKEM	14 pravidel	39	34	5

274 *kotit/kotčí, sladit/sladčí, rozhodit/rozhodčí, plavět/plavčí.*

275 *nakupit/nákupčí.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
Výjimky	<i>dozorčí, krejčí, Krejčí, Krajčí, nadlovčí, nádhončí, průvodčí, odpůrčí, podpůrčí, pohůnčí</i>	10		

Pomocí 14 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 39 dvojic (100 %). Z toho 34 dvojic (87,2 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/činitelské jméno na -čí** a 5 dvojic (12,8 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních činitelských jmen na *-čí* generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 45-(39-5)=11. Z toho je 10 případů zařazených mezi výjimky a jeden případ substantiva, které pouze končí na řetězec *-čí* (tedy substantivum *kotčí* z něm. *Kutscher*). Podrobnou analýzu vztahu substantiv a adjektiv na *-čí* srv. (Osolsobě 2009³).

Neživotná deverbativní substantiva na *-ec* s významy prostředku nebo výsledku děje

Jména na *-ec* s významy prostředku nebo výsledku děje, zřídka též dějová jména, jsou tvořena od slovesných základů podobně jako jména činitelská na *-ec*. Jejich tvoření může být doprovázeno stejnými alternacemi jako u typu jmen činitelských na *-ec*, rozdíl se týká pouze gramatického rodu (maskulinum životné nebo neživotné). Na tomto místě nebudeme tudíž opakovat to, co již bylo řečeno (srv. tabulku alternací v kapitole věnované činitelským jménům na *-ec*).

V níže uvedených přehledech substitučních pravidel budeme odlišovat substantiva (maskulina neživotná) potencionálně odvozená od slovesných základů bez kmenotvorné přípony (rozšířených konsonantickým konektem v případech otevřeného základu) a substantiva potencionálně tvořená od tvarů pasivních participií. Jsme si vědomi obtíží, které nastanou při hodnocení derivátů, které nemají pasivní význam (objekt děje), a přitom končí na [-aečyiu]

[nt]ec. Tak např. jména výsledku děje na *-enec* typ *kopanec* by mohla být interpretována jako neživotné protějšky jmen činitelských na *-enec* (*cvičenec*, ...).

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/maskulinum neživotné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu + infinitivní koncovkou**, nebo pouze **infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**ec**), pokud po odtržení končí řetězec na souhlásku, nebo (**jec**)|(**tec**)|(**vec**), pokud po odtržení končí řetězec na samohlásku, přičemž u **kořenového vokálu fakultativně dochází k alternacím**, a zároveň platí, že substantivum se skloňuje podle vzoru *stroj*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené jméno prostředku/deverbativum na -ec**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 616 substantiv, maskulin životných, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k1gInSc1**), zakončených na řetězec **\$Cec\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-ec* musí předcházet konsonant, ať už jím je *kf*, nebo konekt u sloves s otevřeným základem). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na neživotná maskulina deverbativa na *-ec* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány tím, že na *-ec* jsou zakončena deadjektivní substantiva tzv. názvy nositelů vlastností (*červenec*, ...), desubstantivní názvy míst (*hřebčinec*, *businec*, ...) atd. Tyto případy ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-ec

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[ia]t\$/k5.*mF>ec/k1gInSc1	jezdít/jezdec, bodat/ bodec	130	20	110 ²⁷⁶

276 Přegenerování zahrnuje především názvy desubstantiv na *-ec*, přičemž v automaticky generovaných seznamech figurují jakožto první členy dvojic desubstantivní slovesa.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(.)a(.*[ia]t\$/k5.*mF> \$1á\$2ec/k1gInSc1	nastavit/nástavec	10	7	3 ²⁷⁷
(.*)i(.*[ia]t\$/k5.*mF> \$1i\$2ec/k1gInSc1	přiklopit/přiklopec	4	1	3 ²⁷⁸
(.*)y(.*[ia]t\$/k5.*mF> \$1ý\$2ec/k1gInSc1	vysadit/výsadeč	3	2	1 ²⁷⁹
(.*)o(.*[ia]t\$/k5.*mF> \$1ú\$2ec/k1gInSc1	poklopit/poklůpec	2	1	1 ²⁸⁰
(.*)ý(.*[ia]t\$/k5.*mF> \$1ý\$2ec/k1gInSc1	rýpat/rypec	2	1	1 ²⁸¹
CELKEM	6 pravidel	151	32	119
Výjimky na -[ae]nec bez pas. významu	kopanec, šťuchanec, žďuchanec, ...			

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pravidlo pro generování od sloves -[eč]t).

Pomocí 59 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 151 dvojic (100 %). Z toho 32 dvojic (21 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso / odvozené neživotné deverbativum na -ce** a 119 dvojic (79 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potenciaálních deverbativ na -ce generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 616-(151-119)=584. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se vyskytuje řada desubstantivních a deadjektivních formací na -ce, dále pak náhodným shodám u koncového řetězce značkových slov (*kec, pokec, binec*,

277 nahrdlit/náhrdlec, zabonit/zábonec, zavalit/závalec.

278 přikopat/přikopec, sinat/síneč, slinovat/slínovec.

279 rýžovat/rýžovec.

280 kolit/kůlec.

281 smýčít/smyčec.

...). Problematická je rovněž v mnoha případech dvojí možná fundace (sloveso/dějové jméno). Některé jednotky zůstaly v důsledku toho prozatím bez interpretace.

Adjektiva od slovesného tvaru a od slovesného kmene a od slovesného základu (kořene)

Mezi deverbativní adjektiva, která se budeme snažit popsat pomocí navržených pravidel, jsme zařadili:

Deverbativní adjektiva od slovesného tvaru, tj. paradigmaticky tvořená adjektiva z pasivních příčestí a přechodníků, adjektiva z l-ových participií na *-lý* a dezaktualizovaná adjektiva na *-cný* od adjektiv procesuálních (tvořených konverzí ke vzoru *jarní* od přechodníku přítomného).

Deverbativní adjektiva od slovesného kmene, tj. adjektiva od kmene minulého na *-cí*, *-telný*, *-vý*, *-čný*.

Deverbativní adjektiva od slovesného základu (kořene), tj. adjektiva na *-[ai]vý*, *-čí*, *-ný*.

Adjektivizované přechodníky přítomné (adjektiva procesuální) na *-[(ou)]í/cí*

Tvary přechodníků přítomných (GS), a tedy i od nich odvozených adjektivizovaných tvarů (procesuálních adjektiv – AGS), se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, KoV, tak i dalšími velmi nepravidelnými alternacemi (na začátku kořene např. *h-ž*: *hnát/ženouc*). Za základové slovo pro derivaci procesuálních adjektiv (adjektivizovaných přechodníků) na *-[(ou)]í/cí* pokládáme nikoli infinitiv, ale sám tvar přechodníku přítomného (femininum singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad AGS
<i>á-0</i>	<i>brát-ber0ucí</i>
<i>a-0</i>	<i>mazat-maž0ící</i>
<i>í-0</i>	<i>třít-tr0ucí</i>
<i>nou-n</i>	<i>tisknout-tisknucí</i>
<i>mou-m</i>	<i>jmout-jmoucí</i>
<i>0-j</i>	<i>kry0t-kryjící</i>
<i>ova-uj</i>	<i>kupovat-kupující</i>
<i>í-0</i>	<i>prosít-pros0ící</i>
<i>e-0/ě-0</i>	<i>držet-drž0ící/trpět-trp0ící</i>
<i>e-ej/ě-ěj</i>	<i>sázet-sázející/ stavět-stavějí</i>

<i>a-aj</i>	<i>dělat-dělající</i>
alternace KoV	
<i>0-e</i>	<i>h0nát-ženoucí</i>
<i>o-ů</i>	<i>stonat-stůňoucí</i>
<i>á-a</i>	<i>krást-kradoucí</i>
<i>á-ě</i>	<i>smát-smějící</i>
<i>é-e</i>	<i>nést-nesoucí</i>
<i>í-i</i>	<i>pít-pijící</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>sít-sející/dít-dějící</i>
<i>ou-u</i>	<i>plout-plující</i>
<i>ů-o</i>	<i>růst-rostoucí</i>
<i>ý-y</i>	<i>krýt-kryjící</i>
alternace kf	
<i>s-t</i>	<i>mást-matoucí</i>
<i>s-d</i>	<i>krást-kradoucí</i>
<i>c-k</i>	<i>téct-tekoucí</i>
<i>c-h</i>	<i>moci-mohoucí</i>
<i>s-š</i>	<i>psát-píšící</i>
<i>z-ž</i>	<i>mazat-mažící</i>
<i>k-č</i>	<i>plakat-plačící</i>
<i>ř-r</i>	<i>vřít-vroucí</i>
<i>n-ň</i>	<i>?stonat-stůňoucí</i>
alternace ki	
<i>h-ž</i>	<i>hnát-ženoucí</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki) ²⁸²	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **tvar přechodníku přítomného femininum (neutrum) singulár/adjektivum (1. stupeň)** takové, že: připojíme-li ke koncovému řetězci (**příslušné tvarové koncovce přechodníku přítomného**) přesně definovatelnou posloupnost znaků (**í**), a zároveň platí, že takto utvořený tvar je adjektivum (nominativ, singuláru, maskulinum životné), které se skloňuje podle vzoru *jarní*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozený adjektivizovaný tvar přechodníku přítomného na -{ou|í}cí**.

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 15964 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMn-Sc1d1**), zakončených na řetězec **[(ou)|í]cí\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách

282 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

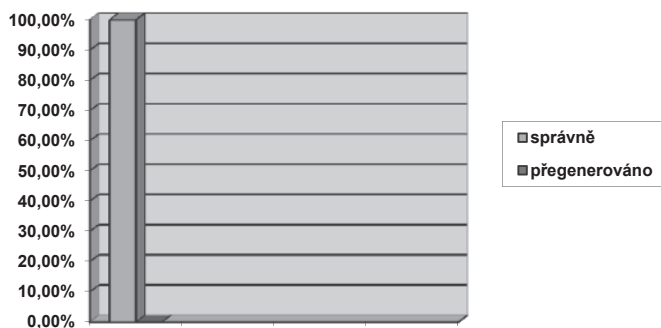
jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektivizované přechodníky přítomné na *-cí* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv odvozených od starších tvarů přechodníků (*živoucí*, ...), adjektiva *budoucí*, desubstantivních adjektiv idiomatically tvořených podle modelu *div divoucí* (*tmoucí*, *letoucí*, *divoucí*, ...), kompozit (zejména s prvním členem *vše-*) a nejrůznějšími případy výjimek, kde zakončení na *-cí* není sufix (*tisící*, *růžolíci*, *bledolíci*, ...), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-cí

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ouc\$/k5eA.*mSgFnS>oucí/ k2eAgMnSc1d1		183	183	0
íc\$/k5eA.*mSgFnS>ící/ k2eAgMnSc1d1		15407	15407	0
CELKEM ²⁸³	2 pravidla	15590	15590	0
Výjimky	<i>řkoucí</i>			

Pomocí 2 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 15590 správných dvojic (100 %).

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [(ou)|í]cí\$ a počtu automaticky generovaných dvojic přechodník přítomný/adjektivum na *-cí* je 15964-

283 Celkový počet tvarů přechodníku přítomného jednotného čísla rodu ženského/středního (**k5eA.*mSgFnS**) ve slovníku morfologického analyzátoru *ajka* je 19184. Adjektivizované tvary jsou od přechodníků generovány většinou automaticky. Pokud je ovšem v 3. pl. (opěrný tvar pro pravidelné tvoření přechodníků) dubleta, pak není vždy od obou variant odvozován přechodník, přestože teoreticky by tomu tak být mohlo.

15590=374. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na *-cí*, která jsou a) diachronně adjektivizovanými tvary přechodníku přítomného (*horoucí, žádoucí, ...*), b) desubstantiva tvořená podle modelu *div divoucí (tmoucí, divoucí, ...)*, c) kompozita (*všemohoucí, ...*), d) neodvozená adjektiva náhodně zakončená na vyhledávaný řetězec (*růžolící, ...*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektivizované přechodníky minulé na *-(v)ší*

Tvary přechodníků minulých (GD), a tedy i od nich odvozených adjektivizovaných tvarů (AGD), se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV, i alternacemi kf a grafickými alternacemi na švu prefixu a kořene. Za základové slovo pro derivaci adjektivizovaných tvarů přechodníků minulých na *-(v)ší* pokládáme nikoli infinitiv, ale sám tvar přechodníku minulého (femininum nebo neutrum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad AGM
<i>á-a</i>	* <i>brát-bravší</i> ²⁸⁴
<i>í-i</i>	<i>pocít-pocivší</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>utřít-utřevší/probdít-probděvší</i>
<i>nou-nu</i>	<i>pominout-pominuvší</i>
<i>nou-0</i>	<i>utisknout-utisk0ší</i>
<i>í-a</i>	<i>vzít-vzavší</i>
<i>nou-ja</i>	<i>napnout-napjavší</i>
<i>nou-a</i>	<i>zatnout-zatavší</i>
<i>mou-a</i>	<i>zajmout-zajavší</i>
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>naklást-nakladší</i>
<i>é-e</i>	<i>unést-unesší</i>
<i>í-i</i>	<i>upít-upivší</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>osít-osevší/odít-oděvší</i>
<i>ou-u</i>	<i>okout-okuvší</i>
<i>ů-o</i>	<i>obrušt-obrostší</i>
<i>ý-y</i>	<i>pokryt-pokryvší</i>
graf. alternace kf	

284 Tato alternace je doložena v l-ových přičestích jednoslabičných sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* a 5. třídy (*tkát*). Vyskytuje se i u některých nepravidelných sloves (*spát*). Dlouhé *á* v kořeni nealternuje v l-ovém přičestí sloves 3. třídy vzoru *krýt* (*sát, vát, hrát, smát, kát, ...*) a některých nepravidelných sloves (*bát, stát, zdát se, ...*). Vzhledem k tomu, že „opěrným tvarem“ pro tvoření přechodníku minulého je právě l-ové přičestí, je třeba na ni upozornit jak u KmV, tak KoV. Výskyt alternace KmV *á-a* je ovšem omezen na jednoslabičná slovesa (*brát, drát, práť, srát, žrát, cpát, rvát, zvát, stlát, tkát, ...*), která jsou nedokonavá, a tudíž se od nich dle pravidel přechodník minulý netvoří.

alternace KmV	příklad AGM
s-t	<i>oplést-opleťší</i>
s-d	<i>naklást-nakladší</i>
c-k	<i>poséct-posekší</i>
?c-h	<i>pomocť-?pomohší²⁸⁵</i>
t-ť	<i>utnout-uťavší</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki)	
ej-0ň	<i>sejmout-s0ňavší</i>

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **tvar přechodníku minulého femininum (neutrum) singulár/adjektivum v 1. stupni** takové, že: nahradíme-li část koncového řetězce (**tvarové koncovky přechodníku minulého**) (**ši**) přesně definovatelnou posloupností znaků (**ší**), a zároveň platí, že takto utvořený tvar je adjektivum (nominativ, singulár, maskulinum životné), které se skloňuje podle vzoru *jarní*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozený adjektivizovaný tvar přechodníku minulého na -\$Cší**.

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 14675 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMn-Sc1d1**), zakončených na řetězec **\$Cší\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z toho, že před *-ší* stojí vždy konsonant, a to buď *kf*, nebo konekt *v*). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektivizované přechodníky minulé na *-ší* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-[e|ě]jší* odvozených od adverbí (*zdejší, tamější, ...*), adjektivních kompozit s prvním členem *sebe-*, a to jak modifikací různých adjektiv (2. stupně: *sebekrásnější, ...*), taktéž adjektivizovaných přechodníků (*sebeponíživší, ...*), dále pak nejružnějších případů výjimek, kde zakončení na *-ší* není sufix (*mrší, patriarší, ...*), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

285 V Internetové jazykové příručce je uvedeno, že od slovesa *pomoci* se tvary přechodníku přítomného tvoří. Historicky se tvořily (srv. Diakorp ... *ostatní dva <pomohše> jim mrtvol přendati přes kostiční kámen ...*).

-(v)ší

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(\$C)ší\$/ k5eA.*mDgNnS> \$1ší/ k2eAgMnSc1d1		14069	14069	0
CELKEM	1 pravidlo	14069	14069	0

Pomocí 1 navrženého pravidla bylo automaticky vygenerováno 14069 správných dvojic (100 %).

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem \$Cší\$ a počtu automaticky generovaných dvojic přechodník minulý/adjektivum na -ší je 14675-14069=606. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na -ší, která jsou a) adjektivy tvořenými od adverbii (*zdejší, tamější, nyníjší, onačejší, ...*), b) kompozita od tvarů 2. stupně adjektiv (*sebekrásnější, znejmilejší, ...*), c) kompozita od adjektivizovaných přechodníků (*sebepřecenivší, ...*), d) adjektiva zakončená na vyhledávaný řetězec náhodně (*mrší, patriarší, ...*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektivizovaná přičestí trpná (n-/t-ová) -[ae]ný, -[áiyu]tý

Adjektivizovaná přičestí trpná jsou v morfologickém analyzátoru *ajka* generována automaticky od všech sloves. Formálně jsou tvary interpretovatelné jako adjektivizovaná pasivní participia, mnohdy lexikalizovaná samostatná adjektiva. Pro potřeby formálního popisu vycházíme tedy z určitého zjednodušení. Případné další ruční i strojové analýzy automaticky získaného materiálu jsou možné především díky propojení nástroje *DebDict* s elektronickými verzemi tištěných slovníků, korpusy a v budoucnu snad i s valenčním slovníkem VERBALEX.

Potencionální tvary pasivních příčestí²⁸⁶, a tedy i tvary adjektivizovaných příčestí trpných (AV) na *-[nt]ý*, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi kf a rovněž alternacemi na švu prefixu a kořene. Za základové slovo pro derivaci AV na *-[nt]ý* pokládáme nikoli infinitiv, ale potencionální tvar příčestí n-ového/t-ového (maskulinum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad PP	alternace KmV	příklad AV
<i>a-á</i>	<i>mazat-mazán</i>		
		<i>á-a</i>	<i>štvát-štvaný</i>
<i>í-0</i>	<i>třít-tř0en</i>	=	<i>třít-tř0ený</i>
<i>nou-nu</i>	<i>minout-minut</i>	=	<i>minout-minutý</i>
<i>nou-0</i>	<i>tisknout-tišt0ěn</i>	=	<i>tisknout-tišt0ený</i>
<i>í-a</i>	<i>vzít-vzat</i>	=	<i>vzít-vzatý</i>
<i>nou-ja</i>	<i>napnout-napjat</i>	=	<i>napnout-napjatý</i>
<i>nou-a</i>	<i>počnout-počat</i>	=	<i>počnout-počatý</i>
<i>mou-a</i>	<i>jmout-jat</i>	=	<i>jmout-jatý</i>
alternace KoV			
<i>á-a</i>	<i>táhnout-tažen</i>	=	<i>táhnout-tažený</i>
<i>é-e</i>	<i>nést-nesen</i>	=	<i>nést-nesený</i>
<i>ů-o</i>	<i>růst-?rosten</i>	=	<i>růst-?rostený</i>
<i>í-0</i>	<i>číst-č0ten</i>	=	<i>číst-č0tený</i>
		<i>á-a</i>	<i>hrát-hraný</i>
<i>í-i</i>	<i>zpít-zpít</i>	=	<i>zpít-zpítý</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>osít-oseť/ odít-oděn</i>	=	<i>osít-oseť/ odít-oděný</i>
<i>í-a</i>	<i>proklít-proklat</i>	<i>í-e</i> =	<i>proklít-prokletý proklít-proklatý</i>
<i>ou-u</i>	<i>okout-okut</i>	=	<i>okout-okutý</i>
<i>ý-y</i>	<i>pokrýt-pokryt</i>	=	<i>pokrýt-pokrytý</i>
alternace kf			
<i>s-t</i>	<i>plést-pleten</i>	=	<i>plést-pletený</i>
<i>s-d</i>	<i>klást-kladen</i>	=	<i>klást-kladený</i>
<i>c-č</i>	<i>séct-sečen</i>	=	<i>séct-sečený</i>
<i>c-ž</i>	<i>zmoct-zmožen</i>	=	<i>zmoct-zmožený</i>
<i>t-ť</i>	<i>setnout-sťat</i>	=	<i>setnout-sťatý</i>
<i>s-š</i>	<i>smísit-smíšen</i>	=	<i>smísit-smíšený</i>
<i>z-ž</i>	<i>srazit-sražen</i>	=	<i>srazit-sražený</i>
<i>d'-z</i>	<i>zradit-zrazen</i>	=	<i>zradit-zrazený</i>
<i>ť-c</i>	<i>vypotit-vypocen</i>	=	<i>vypotit-vypocený</i>
<i>zd'-žd'</i>	<i>brzdit-bržděn</i>	=	<i>brzdit-bržděný</i>
<i>sl-šl</i>	<i>smyslet-smyslen</i>	=	<i>smyslet-smyslený</i>

286 Jak bylo řečeno výše, morfologické vzory navržené pro strojový morfologický slovník českých kmenů (Osolsobě 1996), který se stal lingvistickouází několika automatických morfologických nástrojů (mj. analyzátoru *ajka*), neberou v potaz omezení pro tvoření pasivních příčestí PP (mírně přegenerovávají).

<i>h-ž</i>	<i>táhnout-tažen</i>	=	<i>táhnout-tažený</i>
<i>k-č</i>	<i>dotknout-dotčen</i>	=	<i>dotknout-dotčený</i>
<i>ch-š</i>	<i>nadchnout-nad- šen</i>	=	<i>nadchnout-na- dšený</i>
<i>sk-šť</i>	<i>tisknout-tištěn</i>	=	<i>tisknout-tištěný</i>
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki)			
<i>j-ň</i>	<i>vyjmout-vyňat</i>	=	<i>vyjmout-vyňatý</i>
<i>e-0</i>	<i>sejmout-s0ňat</i>	=	<i>sejmout-s0ňatý</i>

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **potencionální tvar pasivního přičestí/adjektivum v 1. stupni** takové, že: přidáme-li ke koncovému řetězci (**tvarové koncovce pasivního přičestí**) [n|t] přesně definovatelnou posloupnost znaků (ý), a zároveň platí, že takto utvořený tvar je adjektivum (nominativ, singulár, maskulinum životné), které se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/potencionálně odvozený adjektivizovaný tvar pasivního participia na -[nt]ý**.

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 35969 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec [a^ae^e]n^y\$ a [á^eěi^uy]t^y\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na potencionální adjektivizovaná přičestí trpná na *-ny/-tý* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-[nt]ý*, kde zakončení na *-ny/-tý* není hledaný sufix (*červený, důležitý, složitý, žlutý, ...*), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-ny/-tý

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[nt]\$/k5eA.*mNgMnS> \$1ý/k2eAgMnSc1d1 ²⁸⁷	<i>nesen/nesený</i>	9798	9798	0

287 Nelze použít vestavěnou fci /k, protože alternace jsou fakultativní (srv. Šmerk 2009).

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
án\$/k5eA.*mNgMnS> aný/k2eAgMnSc1d1	brán/braný	17840	17840	0
CELKEM	2 pravidla	27638	27638	0

Pomocí 2 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 27638 správných dvojic (100 %).

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [aéeě]ný\$ a [áešiuy]tý\$ a počtu automaticky generovaných dvojic potenciaální pasivní přičestí/adjektivum na $-[nt]ý$ je $35969-27638=8331$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na [aeěiuuy][nt]ý\$, u nichž příslušné zakončení není hledaným sufixem (např. adjetiva na sufixy *-atý*, *-itý*, *-ovatý*, *-ovitý*, ...). Tuto okolnost nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektivizovaná přičestí činná (l-ová)

Tvary l-ových přičestí, a tedy i od nich odvozených adjektivizovaných přičestí činných, se liší od tvaru infinitivu alternacemi, a to jak KmV, tak KoV i alternacemi kf a grafickými alternacemi na švu prefixu a kořene. Za základové slovo pro derivaci adjektivizovaných přičestí činných na *-lý* pokládáme nikoli infinitiv, ale sám tvar l-ové přičestí (maskulinum životné singulár). Následující tabulku s přehledem alternací uvádíme pro úplnost:

alternace KmV	příklad
á-a	znát-znalý
?i-i	?ít-?ilý ²⁸⁸

288 Žádný doklad na příslušný typ od sloves 4. třídy vzoru *prosit (čít)* jsme nenalezli. Nicméně v případě tvoření od těchto sloves by bylo možné příslušnou alternací předpokládat.

<i>í-e/í-ě</i>	<i>protřít protřelý/bdít-bdělý</i>
<i>nou-nu</i>	<i>minout-minulý</i>
<i>nou-0</i>	<i>zaseknout-zasek0lý</i>
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>přikrást-přikradlý</i>
<i>é-e</i>	<i>rozkvést-rozkvetlý</i>
<i>í-i</i>	<i>opít-opilý</i>
<i>í-e/í-ě</i>	<i>jíst-jedlý/rozechvít-rozechvělý</i>
<i>ou-u</i>	<i>proslout-proslulý</i>
<i>ů-o</i>	<i>srůst-srostlý</i>
<i>ý-y</i>	<i>zbýt-zbylý</i>
alternace kf	
<i>s-t</i>	<i>rozkvést-rozkvetlý</i>
<i>s-d</i>	<i>jíst-jedlý</i>
<i>c-k</i>	<i>otéct-oteklý</i>
<i>c-h</i>	<i>zmocet-zmohlý</i>
<i>ř-r</i>	<i>umřít-umrlý</i>
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki) ²⁸⁹	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **tvar l-ového přičestí/adjektivum v 1. stupni** takové, že: přidáme-li ke koncovému řetězci (**tvarové koncovce l-ového přičestí (l)** přesně definovatelnou posloupnost znaků (**ý**), a zároveň platí, že takto utvořený tvar je adjektivum (nominativ, singulár, maskulinum životné), které se skloňuje podle vzoru *mladý* , výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/potencionálně odvozený adjektivizovaný tvar l-ového participia na -lý** .

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv* .

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 1709 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec [**^éíoóúý |(de)|(ne)|(te)|(be)|(fe)|(me)|(pe)|(fe) |lý \$**] (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv* . Počet kandidátů na potencionální adjektivizovaná l-ová přičestí na *-lý* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-lý* , kde zakončení na *-lý* není hledaný sufix, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

289 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-lý

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
I\$/k5eA.*mAgMnS> lý/ k2eAgMnSc1d1	<i>opil/opilý</i>		1600	0
CELKEM	1 pravidlo		1600	0
Výjimky	<i>umrlý, otrlý, nevrly</i> ²⁹⁰			

Pomocí 1 navrženého pravidla bylo automaticky vygenerováno 1600 správných dvojic (100 %).

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [[^]éíóóúý|(de)|(ne)|(te)|(be)|(-fe)|(me)|(pe)|(fe)]lý\$ a počtu automaticky generovaných dvojic l-ové přičestí/adjektivum na *-lý* je 1709-1600=109. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na *-lý*, u nichž příslušné zakončení není hledaným sufixem (např. adjetiva *rychlý, malý, celý, teplý, zlý, ...*), popřípadě kompozita (*bleskurychlý, bělolesklý, dávnominulý, ...*). Tuto okolnost nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Dezaktualizovaná adjektiva na *-cí/-cný (-ou-cný, -í-cný, -ují-cný, -ají-cný, -elějí-cný)*

O „dezaktualizaci“ aktivních verbálních adjektiv se hovoří v Mluvnici češtiny 1 (Dokulil 1986 : 322, 330). Zde jsou uvedena adjektiva tvořená sufixem *-ný* od aktivních slovesných adjektiv na *-cí*. Cituji: „Patří sem adj. z přítomných kmenů sloves jako *kajícíný, přejícíný, mohoucný, pomíjejícíný, vroucný, vědoucný, jsoucný, horoucný, živoucný*. Pasivní význam má *žádoucný*, anomálně je tvořeno *bojácný*.“ S tímto citátem si dovolueme polemizovat. K adjektivům *horoucný,*

290 Od sloves *umřít, třít* (s významem *protřely*) a *vřít* (srv. Šmilauer 1971 : 140, Rejzek 2001).

živoucný nejsme schopni najít pravidlo, podle něhož by se synchronně tvořila od „(!) přítomného kmene slovesa“. Podobně by synchronně pravidelně tvořeným adjektivem od přítomného slovesného kmene bylo **žádajícny* nikoli *žádoucný*. Pasivní význam má nejen adjektivum *žádoucný*, ale i adjektivum *žádoucí*. Anomálně tedy není dle našeho názoru tvořeno jenom adjektivum *bojácny*, ale i *horoucný*, *živoucný*, *žádoucný*. Formální anomálie adjektiva *bojácny* je ovšem zvýrazněna absencí příslušné varianty na *-cí*. Historicky by sem patřila i další adjektiva např. *podácny* = *poddajny* (SSJČ), dále *vzácný* < *vzít*, nikoliv však *jícny* = *jedlý*, *řícny* < *řičny* (*určicny*), *vstřícny* (srv. Rejzek 2001).

Ve slovnících je praxe zaznamenávání adjektiv na *-cný* popsanych v mluvnících velmi rozkolísaná. Setkáme se s případy, že adjektivum je a) uvedeno jako samostatné heslové slovo (*bojácny*, *vroucný*); b) uvedeno uvnitř hesla motivujícího adjektiva na *-cí* (praxe kolísá mezi jednotlivými slovníky); c) uvedeno není, přičemž se patrně předpokládá, že není sporu o tom, jak je odvozeno a jaký je jeho význam (*budoucný*, *srdcervoucný*, *věřicny*), srv. více (Osolsobě 2009⁴).

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **přechodník přítomný (femininum nebo neutrum singulár)/ adjektivum v 1. stupni** takové, že: přidáme-li ke koncovému řetězci tvořenému přesně definovatelnou posloupností znaků [(ou)|í]c koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků + **ny**, takže vznikne **adjektivum**, a zároveň platí, že toto adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **přechodník přítomný/odvozené adjektivum na -cný**.
- Existují dvojice **adjektivum v 1. stupni/adjektivum v 1. stupni** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků [(ou)|íá]cí koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků + [(ou)|íá]cný, takže vznikne **adjektivum**, a zároveň platí, že toto adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **adjektivum na -cí/odvozené adjektivum na -cný**.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 30 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (k2eAgMnSc1d1), zakončených na řetězec [(ou)|íá]cný\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na potenciaální dezaktualizovaná adjektiva na *-cný* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-cný*, kde zakončení na *-cný* není hledaný sufix (*domácny*, *jícny*, *řicny*, *vstřicny*), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následujících tabulkách jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

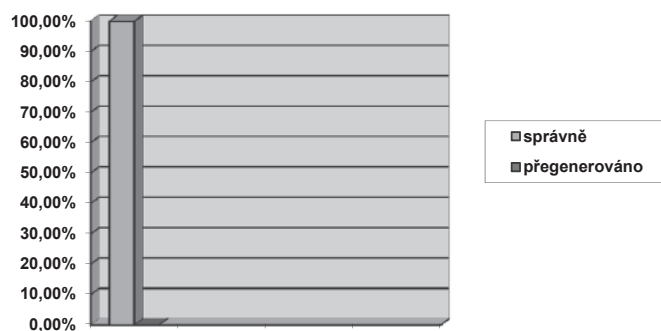
-cný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ouc\$/k5eA.*mSgFnS >oucny/k2.*gMnSc1d1	jsouc/jsoucný	5	5	0
íc\$/k5eA.*mSgFnS >ícny/ k2.*gMnSc1d1	přejic/přejicný	6	6	0
CELKEM	2 pravidla	11	11	0

Výjimky	horoucný, ... ²⁹¹			
ouci\$/k2.*gMnSc1d1> oucný/k2.*gMnSc1d1	horouci/horoucný	15 ²⁹²	15	0
ící\$/k2.*gMnSc1d1> ícny/k2.*gMnSc1d1	přejici/přejicný	6	6	0
CELKEM	2 pravidla	21	21	0
Výjimky ²⁹³	bojácný, budoucný			

Porovnáme-li obě tabulky, vidíme, že synchronně se pravidelně tvoří adjektiva na *-cný* zachycená ve slovníku morfologického analyzátoru *ajka* asi v 50 % případů. Vzhledem k tomu, že data generovaná pravidly uvedenými v první tabulce jsou podmnožinou dat generovaných pravidly ve druhé tabulce, budeme nadále komentovat pouze druhou tabulku.

Pomocí 2 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 21 dvojic (100 %). Z toho všech 21 dvojic (100 %) jsou správně generované dvojice **základové adjektivum/odvozené adjektivum na -cný**.

291 *bojácný, horoucný, přehoroucný, přežádoucný, veležádoucný, vroucný, žádoucný, žhoucný, živoucný.*

292 Existuje celkem ještě 10 dvojic adjektiv na *-ci/-cný*, k nimž nelze synchronně pravidelně vytvořit od příslušného slovesa, od něhož jsou diachronně tvořena, příslušný tvar přechodníku přítomného. Kromě 8 uvedených v předešlé poznámce lze takto zachytit i kompozita (*všemohoucí/cný, vševědoucí/cný*). K výjimečnému postavení adjektiva *bojácný* viz výše.

293 Dvojici *budoucí/budoucný* (obě adjektiva jsou zaznamenána ve slovních a doložena v korpusech) nelze generovat od přechodníku budoucího, který není ve slovníku automatického morfologického ana-

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [(ou)|i]cný\$ a počtu automaticky generovaných dvojic adjektivum na -cí/adjektivum na -cný je 30-21=9. Výjimkami jsou adjektiva *bojácný*, *budoucný*. Adjektiva *vzácný*, *podácný* by bylo možné zařadit mezi výjimky diachronně. Další případy je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na -cný, u nichž příslušné zakončení není hledaným sufixem (např. adjektiva *domácný*, *jícny*, *řícny*, *vstřícny*, ...) a dále kompozita, k nimž neexistuje příslušné komponované sloveso (*srdcervoucný*, ...). Tuto okolnost nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektiva účelová na -[aieěy]cí od minulého kmene

Při derivaci účelových adjektiv na -cí dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad
í-i	<i>křtít-křtící</i>
í-e/í-ě ²⁹⁴	?
á-a	<i>psát-psací</i>
alternace KoV ²⁹⁵	
á-a	<i>přát-přací</i>
í-i	<i>šít-šící</i>
ý-y	<i>mýt-mycí</i>
graf. alternace kf	
c-č	<i>péct-pečící</i>
alternace s konektem ²⁹⁶	
0-i	<i>péc0t-pečící</i>
nou-a	<i>tisknout-tiskací</i>
á-oja	<i>stát-stojací</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki) ²⁹⁷	

lyzátoru *ajka* generován jako příslušný tvar slovesa *být*. Pro zachování jednotnosti pravidel jej tudíž zaznamenáváme jako výjimku.

294 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

295 Na rozdíl od jiných derivačních typů se alternace KoV týkají pouze sloves 3. třídy vzoru *krýt* a jsou pravidelné, to znamená, že je-li v infinitivu v kořeni dlouhá samohláska, krátí se při derivaci účelového adjektiva vždy. Zdá se, že tato alternace je gramatikalizovaná. Alternace KoV např. činitelských jmen a jmen prostředků na -ě jsou nepravidelné, srv. např. substantiva *bič* a *ryč*, či *myč* a v korpusech doložené *krýč*, *čajpíč*, *žič* (více Osolobě 2008⁴).

296 Vzhledem k tomu, že jde o ojedinělé doklady, je otázka, zda se opravdu jedná o alternace a zda tedy mají být zařazeny do přehledu. Pro jejich uvedení jsme se rozhodli vzhledem k tomu, že je citují i další prameny (Mluvnice češtiny 1), a také proto, že u derivací od minulého kmene sloves, která mají (1. tř. vzory *nést*, *péct*), či mohou mít (2. třída vzor *tisknout*) kmen uzavřený bez KmV se objevují různé „konekty“ např. -a-, -á-, -e-, -i-.

297 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujícího předpokladu:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň)** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **pravidelně alternují** (á>a, í>i, í>e, í>ě), + *ci*) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *jarní*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum účelové na -cí**.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 2061 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec **[aeiuy]cí\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na potenciaální účelová adjektiva na *-cí* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-cí*, kde toto zakončení není hledaný sufix (např. desubstantivní adjektiva *kuřecí*, *telecí*, ...), které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-cí

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5.*mF> cí/ k2.*gMnSc1d1/k ²⁹⁸	<i>kreslit/kreslicí</i>	1741	1739	2 ²⁹⁹
ít\$/k5.*mF> ecí/ k2.*gMnSc1d1	<i>třít/třecí</i>	5	5	0
CELKEM	3 pravidla	1746	1744	2
Výjimky	<i>pečící, tiskací, stojací, ...</i>			

Pomocí 3 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 1746 dvojic (100 %). Z toho 1744 dvojice (99,9 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/účelové adjektivum na -cí** a 2 dvojice (0,1 %) jsou případy přegenerování.

298 Vestavěnou fci /k (srv. Šmerk 2009) použít lze, protože alternace (např. *ít\$/k5.*mF> icí/k2.*gMnSc1d1* : *křítit/kříticí* nebo *át\$/k5.*mF> ací/k2.*gMnSc1d1* : *brát/brací*) jsou obligatorní.

299 *dojít/dojící, pojit/pojící*.

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [aečiuy]cí\$ a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na *-cí* je $2061 - (1746 - 2) - 3 = 314$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na *-cí*, u nichž příslušné zakončení není hledaným sufiksem (např. desubstantivní adjektiva od neuter vzoru *kuře* tvořená konverzí od rozšířeného kmene na *-et-* ke vzoru *jarní*, např. adjektiva *kuřecí, telecí, dóžecí, ...*), a dále také kompozita (*elektrosvářecí, širokosecí, ...*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z možnosti zasažení dějem na *-telný* (*-ova-telný, -a-telný, -i-tel, -nu-telný*)

Při derivaci adjektiv vyjadřujících vlastnost plynoucí z možnosti zasažení dějem na *-telný* dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad
<i>e-i/ě-i</i>	<i>umlčet-umlčitelný/ vypovědět-vypověditelný</i>
<i>á-a</i>	<i>znát-znatelný</i>
<i>í-i</i>	<i>zneuctít-zneuctitelný³⁰⁰</i>
<i>í-e</i>	<i>zřít-zřetelný</i>
<i>nou-nu</i>	<i>napadnout-napadnutelný</i>
<i>mou-a</i>	<i>pojmout-pojatelný</i>
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>spálit-spalitelný</i>

300 Doklad této alternace není ve slovníku morfologického analyzátoru. Jedná se o případné deriváty od malé skupin sloves 4. třídy (*ctít, bdít, mstít, ...*), které nejsou doloženy v tištěných slovnících (např. *žpomstítelný, žpokřítelný, ...*). V korpusu SYN jsme našli jeden doklad adjektiva *nezneuctitelný* (... Tě vzácné, neměnitelné, <nezneuctitelné> svatynky našeho národovectví ...).

alternace KmV	příklad
é-e	<i>snést-snesitelný</i>
í-i	<i>řít-řiditelný</i>
ou-u	<i>sloučit-slučitelný</i>
ý-y	<i>omyvat-omyvatelný</i>
alternace kf	
s-d	<i>provést/proveditelný</i>
s-t	<i>rozplést/rozpletitelný</i>
c-ž	<i>přemocot-přemožitelný</i>
h-ž	<i>postihnout-postižitelný</i>
?s-0	<i>číst-čítelný</i>
alternace na švu prefix/kořen (P0e, ki)	
?t-ť	<i>setnout/*šťatelný</i> ³⁰¹
j-ň	<i>vyjmout/vyňatelný</i>
e-0	<i>odejmout/od0ňatelný</i> ³⁰²
konekt	
0-i	<i>přemoc0t-přemožitelný</i>

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň) maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují, + *telný***) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum vyjadřující vlastnost plynoucí z možnosti zasažení dějem na *-telný***.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 745 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**),

301 Tuto alternaci předpokládáme, ale nemáme žádný doklad ani z korpusů, ani z tištěných slovníků.

302 Doklad této alternace není ve slovníku morfologického analyzátoru. Jedná se o případné deriváty od sloves 2. třídy vzoru *začít*, které nejsou doloženy v tištěných slovnících. V korpusu SYN2000 jsme našli dva příklady, a to *odňatelný* (2x) a *vyňatelný*.

zakončených na řetězec [aeěiuý]telný\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z možnosti zasažení dějem na *-telný* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou), jednak nejrůznějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-telný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5eA.*mF>telný/ k2eAgMnSc1d1/K ³⁰³	srovnat/srovnatelný řešit/řešitelný	609	608	1 ³⁰⁴
[eě]t\$/k5eA.*mF>itelný/ k2eAgMnSc1d1	umlčet/umlčitelný	40	28	12 ³⁰⁵
ít\$/k5eA.*mF>etelný/ k2eAgMnSc1d1	zřít/zřitelný	3	2	1 ³⁰⁶
á(.)([ia])t\$/ k5eA.*mF>a\$1\$2telný/ k2eAgMnSc1d1	spálit/spalitelný	35	33	2 ³⁰⁷
í(.)([ia])t\$/ k5eA.*mF>i\$1\$2telný/ k2eAgMnSc1d1	řídít/řiditelný	28	28	0
ou(.)([ia])t\$/ k5eA.*mF>u\$1\$2telný/ k2eAgMnSc1d1	sloučit/slučitelný	10	10	0
ý(.)([ia])t\$/ k5eA.*mF>y\$1\$2telný/ k2eAgMnSc1d1	omyvat/omyvatelný	10	10	0
hnout\$/k5eA.*mF>žitelný/ k2eAgMnSc1d1	postihnout/postižitelný	18	9	9 ³⁰⁸

303 Vestavěnou fci /K (srv. Šmerk 2009) použít lze, protože alternace (např. ít\$/k5.*mF>itelný/k2.*gMnSc1d1 : *pít/pitelný* nebo át\$/k5.*mF>atelný/k2.*gMnSc1d1 : *hrát/hratelný*) jsou obligatorní.

304 *čít/čitelný*.

305 *nastavět/nastavitelný, pět/pitelný, plavět/plavitelný, sestavět/sestavitelný, vránsět/vránsitelný, vychlípět/vychlípitelný, zacelet/zacelitelný, zcizet/zcizitelný, zhutnět/zhutnitelný, zkapalnět/zkapalnitelný, zpochybnět/zpochybnitelný, zúrodnět/zúrodnitelný*. Ze seznamu přegenerovaných příkladů je patrné, že na přegenerování se podílí především deverbativní faktitiva (podle vzoru *trpět*) tvořená od kauzativ (podle vzoru *prosít*). Účelová adjektiva jsou tvořena od kautzativ.

306 *mít/metelný*.

307 *svážit/svažitelný, zařadit/zařaditelný*.

308 *hnout/žitelný, prohnut/prožitelný, přehnut/přežitelný, udrhnout/udržitelný, uhnout/užitelný, váhnout/vážitelný, zadržnout/zadržitelný, zahnout/zažitelný, zváhnout/zvážitelný*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
áhnout\$/k5eA.*mF>ažitelný/k2eAgMnSc1d1	zasáhnout/zasažitelný	9	7	2 ³⁰⁹
mout\$/k5eA.*mF>atelný/k2eAgMnSc1d1	pojmut/pojatelný	3	2	1 ³¹⁰
é(.)t\$/k5eA.*mF>e\$1itelný/k2eAgMnSc1d1	snést/snesitelný	2	2	0
ést\$/k5eA.*mF>editelný/k2eAgMnSc1d1	provést/proveditelný	2	2	0
ést\$/k5eA.*mF>etitelný/k2eAgMnSc1d1	rozplést/rozpletitelný	1	1	0
íst\$/k5eA.*mF>itelný/k2eAgMnSc1d1	číst/čitelný	1	1	0
CELKEM	12 pravidel	771	743	28
Výjimky	<i>citelný, bezcitelný</i>			

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla **ít\$/k5eA.*mF>atelný/k2eAgMnSc1d1**, jímž jsme testovali možnost derivací od sloves vzoru *začít* 2. třídy, byly vygenerovány pouze 4 nesprávné dvojice: *pojít/pojatelný*, *přijít/přijatelný*, *rozeznít/rozeznatelný*, *znít/znatelný*).

Pomocí 12 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 771 dvojic (100 %). Z toho 743 dvojic (96,4 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené adjektivum na -telný** a 28 dvojic (3,6 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem **telný** a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na **-telný** je $745 - (771 - 28) = 2 + 6^{311} = 8$. Výjimkami jsou adjektiva *citelný*, *bezcitelný*. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub

309 *váhnout/važitelný, zváhnout/zvažitelný*.

310 *zadmout/zadatelný*.

311 Pravidlem $t\$/k5eA.*mF>telný/k2eAgMnSc1d1/K$ se generují dvojice od infinitivů sloves (vč. prefigovaných variant) *bydlít* a *myslit*, pravidlem $[e\check{e}]t\$/k5eA.*mF>itelný/k2eAgMnSc1d1$ od infinitivů týchž sloves *bydlet* a *myslet*. Celkem jde o 6 případů.

okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další adjektiva zakončená na *-elný*, u nichž příslušné zakončení není hledaným sufixem (např. adjektiva *metelný, světelný, potutelný*) a dále kompozita s prvním členem *samo- vše-*, k nimž neexistuje příslušné komponované sloveso (*samospasitelný, všespasitelný, jinotajitelný*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektiva na *-vý* (*-ova-vý, -a-vý, -i-vý, -li-vý, -ja-vý, -ji-vý*) (od kmene)

Při derivaci adjektiv vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na *-vý* (*-ova-vý, -a-vý, -i-vý*) derivovaných od slovesného kmene³¹² dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	příklad
<i>e-i</i>	<i>ječt-ječivý</i>
<i>ě-i</i>	<i>kypět-kypivý</i>
<i>á-a</i>	<i>drát-dravý</i>
<i>í-i</i>	<i>mřít-(zimo)mřivý</i>
<i>í/ě-a</i>	<i>čp[íě]t-čpavý</i>
<i>nou/n</i>	<i>lnout-lnavý</i>
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>smát-smavý</i>
<i>é-e</i>	<i>lézt-lezavý</i>
<i>í-i</i>	<i>čít-čivý</i>
<i>í-ě</i>	<i>zvídat-zvědavý</i>
<i>ý-y</i>	<i>nýt-nyvý</i>
<i>á-e</i>	<i>zábst-zebvavý</i>
<i>í-0</i>	<i>číst-čOtivý</i>
alternace KoV / (+ konekt)	
<i>í-i (j)</i>	<i>pít-pijavý</i>
<i>á-e (j)</i>	<i>hřát-hřejivý</i>
alternace kf (vč. grafických)	
<i>c-č</i>	<i>péct-pečivý</i>
<i>s-t</i>	<i>číst-čtivý</i>
<i>s-0</i>	<i>zábst-zeb0avý</i>

312 Budeme se zabývat pouze případy, kdy je adjektivum derivováno od slovesného kmene, tj. těmi adjektivy na *-vý*, u nichž je (alespoň při derivaci od sloves, která mají KmV ve tvarech od kmene minulého) v nějaké podobě (s případnou alternací) KmV zachován v odvozeném adjektivu. V Mluvnici češtiny 1 (Dokulil 1987 : 326-328) i v Encyklopedickém slovníku češtiny (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002 : 24) jsou do této skupiny řazena adjektiva na *-avý -lavý -livý, -nlivý, -člivý, -člivý, -tivý, -tlivý, -zlivý* derivovaná od kořene (bez KmV). Zabýváme se jimi v kapitole věnované tvoření adjektiv od slovesného základu (kořene). Variantou *-livý* je ovšem derivováno také několik málo adjektiv od slovesného tvaru (*trpělivý, snášlivý, ...*), budeme je řadit mezi výjimky.

n-ň	<i>voněť-voňavý</i>
konekt (+ alternace Km)	
0-j	<i>chvě0t-chvějivý</i>
0-a / (nou)0 / (n)a	<i>léz0t-lezavý lnou0t -lnavý</i>
0-i / lnou 0 t -lnavý	<i>čís0t-čtívý</i>
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki) ³¹³	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň) maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou** nebo **kořenovým vokálem**, které **fakultativně alternují, + vy**) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na -vý**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě tohoto předpokladu můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 2123 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec [**aiy**]vý\$ (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na *-vý* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou), jednak nejružnějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

313 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-vý

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
t\$/k5.*mF>vý/ k2.*gMnSc1d1/k	stěhovat/stěhovavý	1358	1347 ³¹⁴	11 ³¹⁵
et\$/k5.*mF>ivý/ k2.*gMnSc1d1	ječet/ječivý	128	119	9 ³¹⁶
ět\$/k5.*mF>ivý/ k2.*gMnSc1d1	kypět/kypivý	57	47 ³¹⁷	10 ³¹⁸
nět\$/k5.*mF>ňavý/ k2.*gMnSc1d1	vonět/voňavý	2	2	0
í(.*)([ai])t\$/ k5.*mF>ě\$1\$2vý/ k2.*gMnSc1d1	zvidat/zvědavý	17	11	6 ³¹⁹
ý(.*)([ai])t\$/ k5.*mF>y\$1\$2vý/ k2.*gMnSc1d1	domýkat/domykavý	11	11	0
nout\$/k5.*mF>navý/ k2.*gMnSc1d1	přilnout/přilnavý	7	6	1 ³²⁰
([ěe])t\$/k5.*mF>\$1jivý/ k2.*gMnSc1d1	chvět/chvějivý	2	2	0
ít\$/k5.*mF>ijavý/ k2.*gMnSc1d1	pít/pijavý	1	1	0
át\$/k5.*mF>ejivý/ k2.*gMnSc1d1	hřát/hřejivý	2	2	0
é(.)t\$/k5.*mF>e\$1avý/ k2.*gMnSc1d1	lézt/lezavý	4	2	2 ³²¹
éct\$/k5.*mF>ečivý/ k2.*gMnSc1d1	vléct/vlečivý	2	2	0
ábst\$/k5.*mF>ebavý/ k2.*gMnSc1d1	zábst/zebavý	1	1	0
íst\$/k5.*mF>tivý/ k2.*gMnSc1d1	číst/čtivý	1	1	0
CELKEM	14 pravidel	1593	1554	39

314 Adjektivum *lepavý* je generováno automaticky ke slovesu *lepkat* (srv. SSJČ, SSČ). Ponecháváme tuto interpretaci, ačkoliv např. Encyklopedický slovník češtiny (Karlík – Nekula – Pleskalová 2002 : 24) uvádí samostatný sufix *-kavý*.

315 *plát/plavý, prátl/pravý, zdrát/zdravý, dítl/divý, dojt/dojivý, ohnít/ohnivý, pojt/pojivý, přejít/přejivý, sítl/sivý, sklít/sklivý, vsít/všivý*.

316 *dojet/dojivý, mučet/mučivý, omráčet/omráčivý, osvěžet/osvěživý, pojet/pojivý, přejet/přejivý, sílet/sílivý, těžet/těživý, truchlet/truchlivý*.

317 Případy: *hřmět/hřmivý, chvět/chvivý, pnět/pnivý, znět/znivý* nelze pokládat za případy přegenerování, protože je možné počítat s dvojí motivací.

318 *lepět/lepivý, ochromět/ochromivý, svědět/svědivý, škaredět/škaredivý, šustět/šustivý, temnět/temnivý, třpytět/třpytivý, vrásnět/vrásnivý, vrašět/vrašivý, zlatět/zlativý*.

319 *mínit/měnivý, snídat/snědavý, snížít/sněživý, títat/těkavý, tížit/těživý, vířit/věřivý*.

320 *žehnout/žehnavý*.

321 *plést/plesavý, něst/(ne)savý*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
Výjimky	<i>mlčelivý, nadnášlivý, snášlivý, zdržlivý, trpělivý, čpavý, lechtivý, palčivý, průteplivý, vyhrůživý, ...</i>			

Za deverbata derivovaná od slovesného kmene považujeme adjektiva na [ě]livý: *mlčelivý, trpělivý, nadnášlivý, snášlivý, zdržlivý*. S ohledem na malou produktivitu tohoto typu je řadíme mezi výjimky.

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze nebo výrazně přegenerovala. Pomocí pravidla **ít\$/k5eA.*mF>avý/k2eAgMnSc1d1**, jímž jsme testovali možnosti derivace *čpít/čpavý*, bylo vygenerováno 9 dvojic. Pouze jedna (hledaná) dvojice *čpít/čpavý* byla bez problému. Ve dvou případech (*mblít/mhla/mhlaavý, tmít/tma/tmaavý*) lze připustit dvojí motivaci. Celkem 6 dvojic bylo přegenerováno. S ohledem na slovníkové interpretace pokládáme za deverbativum pouze pravidelně utvořené adjektivum *lhavý* (*lhát/lhavý*³²²), kdežto za desubstantivum pokládáme adjektivum *lež/lživý*³²³.

Pomocí 15 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 1593 dvojic (100 %). Z toho 1554 dvojic (97,6 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené adjektivum na -vý** a 39 dvojic (2,4 %) jsou případy přegenerování.

322 SSJČ: **lhavý** příd. řidč. k *lháti*

1. *zvyklý lhát*: l-é dítě; l. zloděj; být chorobně l.

2. *nepravdivý, klamný, pokrytecký, lživý*: l-é tvrzení; l. úsměv; l-á pověst; --> přísl. **lhavě**; --> podst. **lhavost**, -i ž.: chorobná l.

323 SSJČ: **lživý** příd.

1. *obsahující lež, vědomě nepravdivý, klamný* (op. *pravdivý*): l-á zpráva, propaganda, hesla

2. *mluvící lež, lhouti, prolhaný* (op. *pravdomluvný*): l. člověk; l-á ústa

3. *nepravý, jen zdánlivý, předstíraný, neupřímný* (op. *opravdivý, upřímný*): l. zájem; --> přísl. **lživě**: l. smyšlený; --> podst. **lživost**, -i ž.

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [ai]vý\$ a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na -vý je $2123 - (1593 - 39) = 569 - 9^{324} = 560$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu se navíc vyskytují další deverbativní adjektiva zakončená na *-[ai]vý* (viz níže). Suffixy *-[ai]vý* se ovšem odvozují též desubstantiva (podle podobnosti: *rzivý, krvavý, ...*, sklonu: *lživý, obětavý, ...*, výrazného rysu: *děravý, červotočivý, ...*), dále deadjektiva (podle podobnosti/sklonu: *hnědavý, modravý, žlutavý, zelenavý, bělavý, ...*), někdy i deadverbia (*zřídka*). V některých případech není příslušné zakončení hledaným suffixem (*pravý, zdravý, vícehlavý, svéhlavý, prtavý, ...*). Pravidla rovněž nezachycují kompozita, k nimž neexistuje příslušné komponované sloveso (*srdceryvý, lidožravý, ...*). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Stranou jsme záměrně nechali skupinu adjektiv, u nichž je možné vydělit suffixy *-[aeě]nlivý* a *-nutlivý*. Jsou to tato adjektiva: *dbanlivý, udánlivý, zdánlivý, doufanlivý, zoufanlivý, nechanlivý, přirovnanlivý, srovnanlivý, ospanlivý, uspanlivý, trvanlivý, mlčenlivý, učenílivý, domněnlivý, zapomněnlivý, důmněnlivý, úpěnlivý, smířenlivý, snášenlivý, snaženlivý, zdrženlivý, opovrženlivý, pohnutlivý*. U některých z nich vystupuje do popředí možnost motivace dějovým jménem (VSB) rozhodně spíše nežli pasivním participiem. Bylo by možno je charakterizovat jako adjektiva s významem „mající sklon k ději vyjádřenému SBV“ (*mlčení/mlčenlivý, snášení/snášenlivý, zdání/zdánlivý*). Výraznější substantivní motivace je patrná u adjektiva *pohnutlivý* = vzbuzující pohnutí.

Adjektiva na -čný (-ova-čný, -a-čný, -i-čný, -[eě]-čný)

Při derivaci adjektiv vyjadřujících vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje, popřípadě z náklonnosti k ději, na *-[aeě]čný* derivovaných od slovesného kmene dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KmV	
á-a	znát-značný
í-a	prožít-průzračný
alternace KmV	
á-a	rozdávat-rozdavačný
í-ě	posmívat-posměvačný

324 Výjimkami jsou adjektiva *čpavý, palčivý, průteplivý, vyhrůživý* a adjektiva od slovesného tvaru (*mlčelivý, trpělivý, nadnášlivý, snášelivý, zdrželivý*).

í-i	požívat-požívačný
ý-y	dobývat-dobyvačný
alternace kf	
r-ř	prozřít-průzračný
alternace PV ³²⁵	
o-ů	prozřít-průzračný
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki) ³²⁶	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň) maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**fakultativně alternujícím kořenovým vokálem + [aeěi]čný**) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje, z náklonosti k ději na -[aeěi]čný**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 459 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec **[aeěiyu]čný\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž samohlásky uvedené v seznamu v hranatých závorkách jsou samohlásky, které mohou být kmenovými/kořenovými samohláskami v případě hledaných derivací). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na **-[aeěi]čný** by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme

325 Má-li jít o stem derivation, neměla by být v prefixu délka (srv. Karlík 2007). Je možné interpretovat též jako derivaci od základu (root derivation) od základu *značit* sufixem *-ný* (srv. Rejzek 2001).

326 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

v návrhu pravidel stranou), jednak nejružnějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-čný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
([aeěi])t\$/k5.*mF>\$1čný/ k2.*gMnSc1d1	<i>pomlouvat/pomlouvačný zahálet/zahálečný patřit/patřičný</i>	54	39	15 ³²⁷
át\$/k5.*mF> ačný/ k2.*gMnSc1d1	<i>znát/značný</i>	5	1	4 ³²⁸
á(.)([aeěi])t\$/ k5.*mF>a\$1\$2čný/ k2.*gMnSc1d1	<i>rozdávat/rozdavačný</i>	3	3	0
í(.)([aeěi])t\$/ k5.*mF>ě\$1\$2čný/ k2.*gMnSc1d1	<i>posmívat/posměvačný</i>	7	6	1 ³²⁹
í(.)([aeěi])t\$/ k5.*mF>i\$1\$2čný/ k2.*gMnSc1d1	<i>požívat/poživačný</i>	4	2	2 ³³⁰
ý(.)([aeěi])t\$/ k5.*mF>y\$1\$2čný/ k2.*gMnSc1d1	<i>dobývat/dobyvačný</i>	1	1	0
CELKEM	6 pravidel	74	52	22
Výjimky	<i>?zračný, ?průzračný</i>			

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze přegenerovala (např. pomocí pravidla **ýt\$/k5.*mF>yčný/k2.*gMnSc1d1** se generuje nesprávná dvojice *ryt/ryčný*, podobně **ít\$/k5.*mF>ičný/k2.*gMnSc1d1** přegeneruje čtyři dvojice, **ou(.)([aeěi])t\$/k5.*mF>u\$1\$2čný/k2.*gMnSc1d1** přegeneruje dvojici *bloudit/bludičný*).

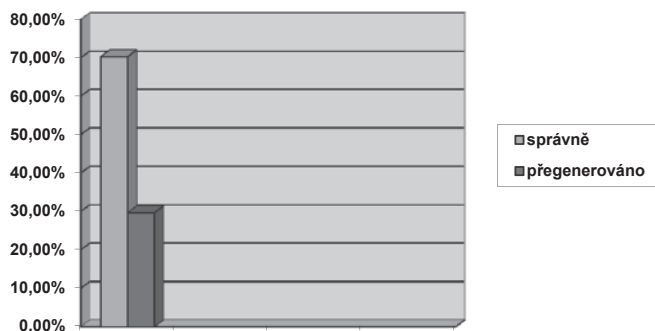
Pomocí 6 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 74 dvojic (100 %). Z toho 52 dvojic (70,3 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené adjektivum na -[aeěi]čný** a 22 dvojic (29,7 %) jsou případy přegenerování.

327 *bránit/bráničný, dusit/dusičný, hrabít/hrabičný, jet/ječný, křivít/křivíčný, mrtvit/mrtvičný, neznat/(ne)značný, ostřit/ostřičný, poválet/poválečný, slabit/slabičný, trojit/trojíčný, ustavit/ustavičný, válet/válečný, vichřít/vichřičný, žívit/živičný.*

328 *dozrát/dozračný, lát/lačný, smát/smačný, zrát/zračný.*

329 *ušípat/uštipačný.*

330 *sílit/siličný, ušípat/uštipačný.*

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem [aeěi]čný\$ a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na *-[aeěi]čný* je $459 - (74 - 22) = 407 - 2^{331} = 405$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se zakončení *-[aeěi]čný* vyskytuje u celé řady desubstantivních adjektiv, u nichž nejde o sufix *-čný*, nýbrž o sufix *-ný*, jehož spojení při derivaci adjektiv od substantiv tvořených sufixy *-ice*, *-ce*, *-ek*, *-ka*, aj., nebo pouze končících na *k*, *c* vede k alternacím *c-č*, *k-č* (*zimnice/zimničný*, *citoslovce/citoslovečný*, *nadbytek/nadbytečný*, *památka/památečný*, *buňka/buněčný*, *srdce/srděčný*, ...). Pravidla rovněž nezachycují kompozita, k nimž neexistuje příslušné komponované sloveso (*poloprůzračný*, ...). Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektiva na *-livý*, *-lavý* (od kořene)

Při derivaci adjektiv vyjadřujících vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na *-l[ai]vý* derivovaných od slovesného základu (kořene)³³² dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>třást-třaslavý</i>
<i>í-i</i>	<i>píchat-píchlavý</i>
<i>ou-u</i>	<i>rmoutit-rmutlivý</i>
<i>o-e</i>	<i>bodit-bedlivý</i>
<i>a-á</i>	<i>zradit-zrádlivý</i>
<i>o-ů</i>	<i>pohrozit-pohrůžlivý</i>
alternace kf	

331 Výjimkami jsou adjektiva *zračný*, *průzračný*.

332 Srv. výše.

<i>h-ž</i>	<i>přítáhnout-přitažlivý</i>
<i>k-č</i>	<i>plakat-plačlivý</i>
<i>č-k</i> ³³³	<i>křičet-křiklavý</i>
<i>ď-d</i>	<i>styďět-stydlivý</i>
<i>ť-t</i>	<i>cítit-citlivý</i>
<i>ň-n</i>	<i>měnit-měnlavý</i>
<i>[pj]-p</i> ³³⁴	<i>?sípět-siplavý</i>
alternace PV	
<i>o-ů</i>	<i>dotknout-důtklivý</i>
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki) ³³⁵	

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň) maskulinum životné** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**fakultativně alternujícím kořenovým vokálem + l[ai]v(y)**) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na -l[ai]v(y)**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 321 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec **\$Cl[ai]v(y)\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *l[ai]v(y)* stojí konsonant – kf). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet

333 V korpuse SYN jsme bez úspěchu hledali doklady adjektiv na *.*hl[ai]v(y)* potencionálně tvořených od sloves na *.*žet*. Nalezené doklady byly vesměs kompozita se zadním členem *-blavý* (od substantiva *hlava*).

334 Sloves fundujících příslušný typ adjektiv s alternací labiál je poměrně málo. Výskyt adjektiv na *.*[bpfvm]l[ai]v(y)* jsme ověřovali v korpuse SYN. Většina z nich byly derivace od sloves na *.*[bpfvm]l[ai]t* (*šeplavý, piplavý, brblavý, mrmlavý, žbrblavý, ...*), část od sloves na *.*[bpfvm][ai](ovat)*. Hledané doklady deverbativ od sloves na *.*[bpfvm]ět* nejsou v korpuse SYN doloženy.

335 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

kandidátů na adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí z neaktuálního vykonávání děje na *-l[ai]vý* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány jednak existencí kompozit (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou), jednak nejruznějšími případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáže dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-l[ai]vý

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[ai]t\$/k5.*mF>lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>chytat/chytlavý měnit/měnlavý</i>	26	14	11 ³³⁶ +1 ³³⁷
[ai]t\$/k5.*mF>livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>bouřit/bouřlivý prchat/prchlivý</i>	56	52	3 ³³⁸ +1 ³³⁹
et\$/k5.*mF>lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>hořet/hořlavý</i>	5	5	0
ět\$/k5.*mF>lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>stydět/stydlavý</i>	7	6	1 ³⁴⁰
et\$/k5.*mF>livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>urážet/urážlivý</i>	17	11	6 ³⁴¹
ět\$/k5.*mF>livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>stydět/stydlivý</i>	6	6	0
ovat\$/k5.*mF>livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>pohybovat/pohyblivý</i>	23	4	19 ³⁴²
nout\$/k5.*mF>livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>nasáknout/nasáklivý</i>	14	5	9 ³⁴³
á(.)it\$/k5.*mF>a\$1livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>trápit/traplivý</i>	3	3	0
í(.)it\$/k5.*mF>i\$1livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>cítit/citlivý</i>	1	1	0

336 *korit/kotlavý, krabít/krablavý, křikat/křiklavý, matit/matlavý, stahat/stahlavý, stydat/stydlavý, světit/světlavý, šmatat/šmatlavý, tepat/teplavý, třepit/třeplavý, tutat/tutlavý.*

337 *chytit/chytlavý.*

338 *mazat/mazlivý, stydat/stydlivý, žebat/žehlivý.*

339 *jednotit/jednotlivý.*

340 *pět/plavý.*

341 *odvážet/odvážlivý, povážet/povážlivý, rozrážet/rozrážlivý, svářet/svářlivý, uvážet/uvážlivý, zrážet/zrážlivý.* Opět je patrné, jak je přegenerování spojeno s homonymií derivačních prostředků při odvozování od vzorů 4. třídy (*prosit, trpět*), a to v případě existence dvojic příbuzných sloves s různými významovými opozicemi.

342 V této skupině je častý případ, že za fundující slovo lze spíše pokládat substantivum než sloveso. Někdy je velmi obtížné, ba téměř se zdá i nemožné rozhodnout, jak adjektivum interpretovat (srv. *pečovat/pečlivý* ale **pozorovat/pozorlivý*, protože motivujícím slovem je spíše substantivum ve spojení *dávat pozor*, bylo by ovšem možné tvrdit, že totéž platí i o spojení *poskytovat péči*). Úplný seznam námi vybraných případů přegenerování je: *bázovat/bázlivý, citovat/citlivý, hákovat/háklivý, horovat/horlivý, nakažovat/nakažlivý, pohoršovat/pohoršlivý, potěšovat/potěšlivý, poučovat/poučlivý, pozorovat/pozorlivý, přestrašovat/přestrašlivý, rmutovat/rmutlivý, shodovat/shodlivý, skovat/sklivý, snažovat/snažlivý, starostovat/starostlivý, strachovat/strachlivý, škodovat/škodlivý, trapovat/traplivý, utěšovat/utěšlivý.*

343 *pohrdnout/pohrdlivý, pohybnout/pohyblivý, ?prchmout/prchlivý, stydnout/stydlivý, moutit/mlivý, ?třesknout/třesklivý, vanout/ualivý, vzteknout/vzteklivý, žehnout/žehlivý.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
í(.)it\$/k5.*mF>ě\$1livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>vznítit/vznětlivý</i>	4	3	1 ³⁴⁴
ou(.)it\$/k5.*mF>u\$1livý/ k2.*gMnSc1d1	<i>rmoutit/rmutlivý</i>	5	4	1 ³⁴⁵
zit\$/k5.*mF>žlivý/ k2.*gMnSc1d1	<i>nakazit/nakažlivý</i>	1	1	0
á(.)at\$/k5.*mF>a\$1lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>škrábat/škrablavý</i>	8	5	3 ³⁴⁶
í(.)at\$/k5.*mF>i\$1lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>píchat/pichlavý</i>	10	6	4 ³⁴⁷
ou(.)it\$/k5.*mF>u\$1lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>kouřit/kuřlavý</i>	2	2	0
čet\$/k5.*mF>klavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>křičet/křiklavý</i>	2	2	0
dít\$/k5.*mF>edlivý/ k2.*gMnSc1d1	<i>bdít/bedlivý</i>	2	2	0
áhnout\$/k5.*mF>ažlivý/ k2.*gMnSc1d1	<i>přítáhnout/přitažlivý</i>	3	3	0
á(.)t\$/k5.*mF>a\$1lavý/ k2.*gMnSc1d1	<i>třást/třaslavý</i>	1	1	0
CELKEM	20 pravidel	196	136	60
Výjimky	<i>bázlivý, chortlavý, plačlivý, důtklivý, bojáclivý, zrádlivý, zapomnětlivý, vyhrůžlivý, pohrůžlivý, ?záhublivý.</i>			

Do tabulky jsme záměrně nezařadili pravidla, která a) negenerovala žádné dvojice a b) pouze nebo výrazně přegenerovala.

Pomocí 20 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 196 dvojic (100 %). Z toho 136 dvojic (69,4 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené adjektivum na -l[ai]vý** a 60 dvojic (30,6 %) jsou případy přegenerování.

344 *mínit/měnlivý.*

345 *trousit/truslivý.*

346 *mátat/matlavý, třásat/třaslavý, žádat/žadlavý.*

347 *křikat/křiklavý, pípat/piplavý, šípat/šiplavý, típat/tiplavý.*

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem $l[ai]v\acute{y}$ a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na $-l[ai]v\acute{y}$ je $321-(196-60)=185-9^{348}=176$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu jsou sufixy $-l[ai]v\acute{y}$ tvořena též desubstantiva (podle sklonu: *zánětlivý, svárlivý, tvárlivý* (<*tvar*), *choroblivý, spravedlivý* (<*pravda*), *účinnivý* (<*čin*), ..., výrazného rysu: *kostlivý, zádušlivý* (<*záducha*), ..., podle podobnosti: *sklivý*). Někdy je velmi obtížné odlišit, zda je adjektivum motivováno slovesem nebo deverbativním substantivem (viz výše poznámky k přegenerovaným tvarům). V některých případech není příslušné zakončení hledaným sufixem (*ošklivý, plavý, háklivý, strážlivý, ...*), popř. nejde o sufix $-l[ai]v\acute{y}$, ale o sufixy $-av\acute{y}$, $-v\acute{y}$, $-ý$ srv. výše (*mdlivý, stohlavý, popelavý, bělavý, kyselavý, ...*). Objevují se i kompozita, nejde ale nikdy o kompozita se zadním členem deverbativním. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.

Adjektiva na $-čí$ od slovesného základu (kořene)³⁴⁹

Při derivaci adjektiv na $-čí$ derivovaných od slovesného základu (kořene) dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu. Pro přehled alternací srv. tabulku v kapitole věnované činitelským jménům na $-čí$.

348 Jde o 9 výjimek, a to *bázlivý, chorlavý, plačlivý, důtklivý, bojáclivý, zrádlivý, zapomnětlivý, vyhrůžlivý, pohrůžlivý, ?záhublivý*. U adjektiva *záhublivý* lze připustit též motivaci substantivem *záhuba*.

349 Jak Mluvnice češtiny 1 (Dokulil 1987 : 368), tak Šmilauer (1972 : 116) vydělují skupinu adjektiv na $-čí$ „z deverbativních jmen lidí na $-ce$ a $-ec$ “ (ibid. 115). Mluvnice češtiny 1 poznamenává, že u všech dnes užívaných adjektiv tohoto typu (*vůdčí, tvůrčí, dozorčí a smírčí*) „vystupuje vztah ke slovesům“ (ibid. 368), nepochybně se zařazení tohoto okrajového typu mezi adjektiva tvořená konverzí od substantiv mající „vztah k druhu“, přičemž Šmilauer uvádí typ *dozorčí* s významem „vykonávající úlohu dozorce“. Razení adjektiv typu *vůdčí* mezi desubstantivní adjektiva, která jsou obdobou druhově posesivních adjektiv a tvoří se „z deverbativních jmen lidí“ (činitelských jmen na $-ce$, $-ec$), jsme zpochybnili, a to na základě analýzy významu těchto adjektiv opřené o rozbor kolokací získaných z korpusů (Osolsobě 2009³).

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň)** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu** nebo **kořenovým vokálem + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**kořenovým vokálem + (čí)**, přičemž u **kořenového vokálu fakultativně dochází k alternacím**), a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *jarní*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/odvozené adjektivum na -čí**.
- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 128 adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec **\$Cčí\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-čí* stojí konsonant – kf). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektiva na *-čí* by měl (alespoň přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Případné rozdíly mohou být dány zejména existencí adjektiv na *-čí* derivovaných od substantiv na veláru *k* (*vlčí*), nebo na sufixy *-ka, -ek, -ec, -ce, ...* (*samčí, andílčí, cvrččí, dívčí, ježčí, ...*). Tyto případy lze ovšem díky seznamu snáze dohledávat.

V následující tabulce jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

-čí

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
nout\$/k5.*mF>čí/ k2eAgMnSc1d1	<i>rozhodnout/rozhodčí</i>	4	2	2 ³⁵⁰
ř[ei]t\$/k5.*mF>rčí/ k2eAgMnSc1d1	<i>smířit/smířčí</i>	2	2	0
o(.)[aei]t\$/k5.*mF>ů\$1čí/ k2eAgMnSc1d1	<i>vodit/vůdčí</i>	2	2	0

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
oř[ei]t\$/k5.*mF>čří/k2eAgMnSc1d1	<i>tvorít/tvůřčí</i>	2	2	0
CELKEM	4 pravidla	10	8	2
Výjimky	<i>dílčí</i> ³⁵¹ , <i>zápůrčí</i> ³⁵²			

Pravidlo [aeěi]t\$/k5.*mF>čří/k2eAgMnSc1d1 vygeneruje celkem 24³⁵³ dvojic. Všechny případy jsou doklady přegenerování. Přesto existují adjektiva na -čí homonymní se substantivy na -čí, která odpovídají uvedenému pravidlu. Důvodem, proč nejsou generována, jsou chyby ve slovníku analyzátoru *ajka*. Jde o sedm adjektiv: *hončí*, *lovčí*, *ochránčí*, *opravčí*, *plavčí*, *popravčí*, *soudčí*, která jsou ve slovníku analyzátoru *ajka* označkována pouze jako substantiva. O homonymiích tohoto typu s přihlédnutím k anotacím v korpusech jsme podrobně pojednali jinde (srv. Osolobě 2009³).

Pomocí 4 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 10 dvojic (100 %). Z toho 8 dvojic (80 %) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/adjektivum na -čí** a 2 dvojic (20 %) jsou případy přegenerování.

Rozdíl potencionálních adjektiv na -čí generovaných nástrojem *Deriv* a dvojic správně generovaných navrženými pravidly je 128-(10-2)=120. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnosti, že v analyzovaném materiálu se vysky-

351 Srv. definici v PSJČ:

dílčí adj. arch. **dělicí**. Počaly se zapisovati do zvláštních knih poslední vůle a poručení všeliká, připovědi k dědictví a dílicí cedule. Pal. Dle dílicí smlouvy měl nový císař obdržeti toliko čtvrt země řecké. Tomek, D. části se *týkající, částečný, jednotlivý*. Partikulární či dílicí parlament předlitavský. Čes. pol. Úrok by se dal počítati a vyplácti prostě snad odstříhováním dílicích kuponů. Naše d. Ve chvíli, kdy firma hledá spíše investiční kapitál, vypovídati dílicí jistinu, jest poněkud kruté. Čap. Ch. Dílicí státy Spojených států. Přít.

352 Z definice adjektiva v SSJČ plyne, že za fundující lze pokládat sloveso *zapřít* ve významu *upřít*: **zápůrčí** příd. práv. (dř.) z. žaloba již se žalobce domáhá, aby jeho vlastnické právo nebylo dotčeno.

353 *cikánit/cikánčí, cvrčet/cvrččí, dívat/dívčí, holit/holčí, hřebit/hřebčí, ježit/ježčí, kanit/kančí, křepelat/křepelčí, lišit/liščí, mezit/mezčí, pohanět/pohančí, pohanit/pohančí, popelít/popelčí, potápět/potápčí, skopat/skopčí, střelit/střelčí, svinit/svinčí, žabít/žabčí, věstit/nevěstčí, rozhodit/rozhodčí, věstit/věstčí, vládat/vládčí.*

tuje řada adjektiv na *-čí*, která nejsou derivována od sloves sufixem *-čí*, ale jsou konvertována od substantiv končících na veláru *k* (*vlčí, ptačí, ...*) nebo na *c*, které mohou být součástí sufixů *-ka* (*kavčí, liščí, ...*), *-ek* (*cvrččí, mezcí, ...*), *-ec* (*mravenčí, skopčí, ...*), *-ce* (*ovčí, ...*).

Problematické může být posouzení motivačně fundamentálního vztahu v případě dvojí možné motivace, a to buď slovesem, nebo substantivem (činitelským) na *-ec* (*pěvčí, savčí, střelčí, umrlčí, věščí, ...*) nebo *-ce* (*vojevůdčí, ...*). Podrobnou analýzu jsme uvedli v (Osolsobě 2009³).

Adjektiva na *-ný* tvořená od slovesného základu (kořene)

Při derivaci adjektiv na *-ný* derivovaných od slovesného základu (kořene) dochází k alternacím, jimiž se tvar infinitivu liší od derivovaného adjektiva. Při formulaci substitučních pravidel bylo tyto alternace třeba vzít v úvahu.

Přehled alternací shrnuje následující tabulka:

konekt	
<i>0-v</i>	<i>rozrý0t-rozryvny</i>
<i>0-t</i>	<i>pi0t-pitny, zná0t-znatny</i> ³⁵⁴
<i>0-š</i>	<i>uspě0t-úspěšny</i>
<i>0-j</i>	<i>kou0t-kujny</i>
<i>?a-ej</i>	<i>prod0t-prodejny</i> ³⁵⁵
alternace KoV	
<i>á-a</i>	<i>pochválit-pochvalny</i>
<i>á-e</i>	<i>hřát-hřevny</i>
<i>á-ě</i>	<i>vát-vějny</i>
<i>í-i</i>	<i>slíbit-slíbný</i>
<i>í-e</i>	<i>osít-osevny, rozvířit-rozverný</i>
<i>?í-ě</i>	<i>dotírat-dotěrný</i>
<i>ou-u</i>	<i>bloudit-bludny</i>
<i>ů-o</i>	<i>nerůst-nerostny</i>
<i>ý-y</i>	<i>hýbat-hybný</i>
<i>á-oj</i>	<i>obstát-obstojny</i>
<i>0-e</i>	<i>b0rát-berny</i>
<i>0-i</i>	<i>op0sat-opisny</i>
<i>0-o</i>	<i>z0řit-zorný</i>
<i>0-u</i>	<i>vzep0řit-vzporný</i>
<i>0-y</i>	<i>dot0knout-dotyčný</i>
<i>a-á</i>	<i>zradit-zrádný</i>
<i>e-á</i>	<i>střežit-strážny</i>

354 Jde o případ analogie s deriváty od sloves 3. třídy (srv. *pitny*). Srv. vznik novočeské 5. třídy slovesné (Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986 : 202).

355 Může jít ovšem o derivaci od dějového jména *prodej*.

ě-á	posvětit-posvátný
e-í/ě-í	řezat-řízný, dělit-nedělný
o-ů	podpořit-podpůrný
u-ou	zhubit-zhoubný
y-ou (i-ou) ³⁵⁶	stydět-nestoudný
a-e	přisahat-přísežný
alternace kf (i bez grafické realizace)	
ř-r	hovořit-hovorný
d-d	zradit-zrádný
t-t	splatit-splatný
ň-n	bránit-branný
k-č	sekat-sečný
h-ž	tahat-tažný
ch-š	spěchat-spěšný
souhl. alternace uvnitř kořene	
ř-r	střežit-strážný
alternace PV	
na-ná	nacvičit-nácvičný
za-zá	zastoupit-zástupný
při-pří	přidržit-přidržený
do-dů	domyslet-důmyslný
?po-pů	povábit-půvabný ³⁵⁷
pro-prů	prozkoumat-průzkumný
u-ú	upravit-úpravný
vy-vý	vystavit-výstavný
alternace PV – e/0	
e-0	vzepřít-vz0purný ³⁵⁸
alternace na švu prefix/kořen (Pe0, ki) ³⁵⁹	

Zajímavé mohou být i okrajové alternace typu *řítit-ří[cč]ný*, *ludit-luzný*, ale i *vzít-vzácný*, *jíst/jícny*.

Při formulaci substitučních pravidel jsme vyšli z následujících předpokladů:

- Existují dvojice **infinitiv/adjektivum (1. stupeň)** takové, že: nahradíme-li koncový řetězec tvořený přesně definovatelnou posloupností znaků (**kmenotvornou příponou infinitivu vč. nulové + infinitivní koncovkou**) koncovým řetězcem tvořeným přesně definovatelnou posloupností znaků (**ny**) a zároveň platí, že adjektivum se skloňuje podle vzoru *mladý*, výsledná dvojice bude pravděpodobně **základové sloveso/ dvozené adjektivum na -ný**.

356 Srv. *kloudný < klid*.

357 Je otázka, zda neinterpretovat adjektivum jako derivát od substantiva. Výskyt adjektiv na pů.*[bcčd-fghjklmnpřstřvzž]ný jsme ověřovali v korpusu SYN. U tří (*půbony, půvabný* a *původný*) lze vedle motivace deverbativním substantivem uvažovat o motivaci slovesem.

358 *obejmout-ob0jemný*.

359 Tento typ alternací není u derivačního typu v našem materiálu doložen.

- Výše popsanou substituci může/nemusí provázet alternace, kterou lze formálně popsat jako záměnu/záměny přesně definovatelného řetězce (**1 nanejvýše 2 znaky**) bezprostředně předcházejícího před libovolným počtem znaků (**většinou 1, ale nanejvýše 2**), který se nemění, přesně definovatelným řetězcem (**1 nanejvýše 2 znaky**).

Na základě těchto předpokladů můžeme formulovat substituční pravidla, která lze testovat pomocí nástroje *Deriv*.

V prvním kroku jsme vyšli z toho, že jsme prostřednictvím nástroje *Deriv* zjistili, že ve slovníku automatického morfologického analyzátoru *ajka* je 5557³⁶⁰ adjektiv, která lze definovat pomocí morfologické značky (**k2eAgMnSc1d1**), zakončených na řetězec **\$Cny\$** (používáme notaci regulárních výrazů, viz výše, přičemž vycházíme z předpokladu, že před *-ny* stojí konsonant – kf). Toto zjištění nám umožňuje nahlížet do seznamu automaticky vygenerovaného prostřednictvím funkce **hledání slovních tvarů** pomocí nástroje *Deriv*. Počet kandidátů na adjektiva na *-ny* od sloves nemůže (ani přibližně) odpovídat počtu dvojic, které budou generovat navržená pravidla. Rozdíl je dán tím, že v automaticky generovaném seznamu je třeba počítat s deverbativními adjektivy končícími řetězcem *ny* derivovanými od kmene, a sice sufixy *-ouc-ny*, *-íc-ny*, *-a-čny*, *-i-čny*, *-e|ě-čny*, *-[aeěiyu]-telny* (srv. výše), dále s adjektivy od substantiv neutvořených (*cenný*, *šťastný*, *ranný*, ...) i derivovaných dalšími sufixy (*-eb-ny*, *-ob-ny*, *-ost-ny*, *-ot-ny*, ...). Dále se v seznamu vyskytují neutvořená adjektiva (*pěkný*, *černý*, ...), kompozita (kompozita ponecháváme v návrhu pravidel stranou) a nejrůznější případy výjimek, které ovšem lze díky seznamu snáze dohledávat.³⁶¹

Při formulaci pravidel nastává celá řada problémů, které se při návrhu předcházejících popisů buď nevyskytovaly, anebo se vyskytovaly v daleko menší míře (srv. derivaci činitelských jmen na *-ce*). Pojďme o nich systematicky a konkrétně se k nim vrátíme v komentářích k jednotlivým pravidlům.

První okruh problémů se týká řešení otázky homonymních odvozovacích základů při odvozování od kořene, a to zejména v případě, že zahrneme do derivačního formantu nejrůznější potencionální alternace základu. Kořen (kořenový morf se všemi potencionálními alomorfy) je jistou abstrakcí. Pro potřeby zvoleného postupu formálního popisu jsme nuceni definovat derivační vztahy prostřednictvím více méně konkrétního kmene (infinitivního). Ani klasické popisy v nejrůznějších mluvnicích, ani slovníkové práce zachycující morfemickou stavbu heslových jednotek (např. Worth – Kozak – Johnson 1970, Slavíčková 1974, Tichonov 1985, Sokolová – Moško – Šimon – Benko 1999) si nekladou za cíl jednoznačné určení motivačně-fundačních vztahů slova

360 Uvedený počet zahrnuje ovšem i výše probíraná adjektiva na *\$Cny\$*.

361 Pokusili jsme se pomocí nástroje *Deriv* odfiltrovat alespoň některé uvedené skupiny (dle zakončení možných jiných sufixů jako *-telny*, *-cný*, *-čny*, ..., *-ebny*, *-ostny*, *-otny*). Je jich cca 1800 – jedná se o hrubý odhad.

základového a slova odvozeného. Při popisu derivací, u nichž je základem kořen (nikoli kmen), vystupuje ve velké míře u většiny derivačních typů do popředí možnost motivace/fundace dějovým jménem, nebo pouhým nespecifikovaným základem (alomorfie). Existuje-li dějové jméno vzniklé konverzí doprovázenou fakultativně nejrůznějšími alternacemi, pak je většinou svou formou blíže dalším jmenným derivátům od kořene (substantivům i adjektivům). Možnosti vícere motivace/fundace u jednotlivých derivačních typů se uvádějí v mluvnících, žádná mluvnice nepracuje ovšem s tak rozsáhlou materiálovou základnou, jakou je slovník morfologického analyzátoru *ajka*.

Výkladové slovníky popisují ve velké většině sledovaných případů význam odvozených slov pomocí slov základových (slovesa nebo deverbativního substantiva). V jednotlivých popisech existuje ovšem řada inkonzistencí (konkrétně níže).

Formální popis vyžaduje jednoznačné řešení, které dosavadní popisy nenabízejí a které je, jak jsme naznačili, velmi obtížné. Náš popis je třeba tudíž brát jako průzkum možností a mezi řešení v rámci zvolené metody. Pokusíme se především detailně prozkoumat a systematicky popsat, v čem tkví nejasnosti, o jejichž existenci se dosavadní práce zaměřené na popis slovtvorby sice zmiňují, ale které nebyly dosud popsány na srovnatelně rozsáhlém materiálu, který nabízí elektronický morfologický slovník i korpusy.

V zájmu větší přehlednosti textu pozměníme na tomto místě systém tabulkového popisu. První změna spočívá v členění podle slovesných tříd a vzorů. Substituční pravidla rozdělíme do skupin na základě společně zachytitelných formálních vlastností. To umožní sledovat komentáře k jednotlivým pravidlům po menších úsecích.³⁶² Druhá změna se týká pojetí přegenerování. Mezi přegenerované případy řadíme především dvojice, u nichž nebude zjištěna žádná (ani etymologická) souvislost mezi slovesným infinitivem a adjektivem na *-ný*. Ostatní případy předkládáme jako námět k diskusi, neboť je patrné, že je nelze zpracovat strojově, a zdá se, že ruční zpracování je nutně subjektivní.

Uvedené členění bude sledovat problémy, které souvisejí se všemi typy alternací, jak jsou zaznamenány v tabulce alternací uvedené na začátku této kapitoly. Vzhledem k tomu, že se alternace mohou nejrůznějším způsobem kombinovat, bylo třeba otestovat velké množství pravidel. V tabulkových přehledech budeme uvádět pouze ta pravidla, pomocí kterých byly generovány relevantní výsledky. O ostatních pojednáme stručně v komentářích.

Teoreticky lze adjektiva na konsonant + *-ný* derivovat od slovesných základů sloves všech slovesných tříd. To komplikuje situaci, protože velmi narůstá míra homonymie potencionálních základů. Navržená pravidla nutně generují

362 U předchozích typů byl maximální počet pravidel 59, a to u jmen činitelských na *-ce*. V pěti (*-ec:20, -tel:22, -[ai]vý:22, -[ni]ec:25, -dlo:26*) případech překročil počet navržených pravidel dvacítku a v 7 desítku, v ostatních byl menší než deset. Počet pravidel navržených pro automatické generování potencionálních dvojic sloveso/adjektivum na *-ný* je mnohonásobně vyšší.

případy, kdy jedno a totéž adjektivum je automatickým derivačním pravidlem spojeno do dvojice s několika slovesnými infinitivy (příbuzných sloves). Děje se tak především u řad sloves se stejným základem, která patří do různých tříd a liší se videm a především způsobem slovesného děje. Navíc zde vstupuje do hry již zmíněná možnost motivačně fundačního vztahu k deverbativnímu (konvertovanému) substantivu.

Deverbální adjektiva, za jejichž základ budeme pokládat slovesa 3. třídy vzoru *kupovat* patří dle Encyklopedického slovníku češtiny (Karlík – Nekula – Rusínová 2002 : 24) k adjektivům na *-ný*. Přestože se na derivaci podílí část kmenotvorné přípony (*-ov-*), řadíme je i v našem popise mezi adjektiva od slovesného základu. Je zřejmé, že by v opačném případě bylo technicky poněkud obtížné formulovat jednotně substituční pravidla.

Otázka, na kterou různí autoři dávají různé odpovědi, je, jak má být hodnocen konsonantický prvek při derivaci od sloves 3. třídy vzoru *krýt* u typů derivovaných od otevřeného kořene. Tímto prvkem bývá nejen *j* (součást kmenotvorné přípony tvarů od kmene přítomného, a to 1. os. sg. a 3. os. pl. ind. prez. akt. a všech tvarů imperativu i tvarů přechodníku přítomného, jehož opěrným tvarem je právě tvar 3. os. pl.), ale i např. *v*, *t*, okrajově i další konsonanty, např. *š* (*směšný*, *úspěšný*) nebo skupina *vut* (*slovutný*). Jako výjimky bývají rovněž hodnoceny deriváty od sloves 2. třídy vzoru *začít*. I u nich se objevuje kombinace *e+m*, přičemž konsonantický prvek lze synchronně interpretovat jako část kmenotvorné přípony (*mu/mou*)³⁶³. Konsonantické prvky *j* (ale i *t*) se objevují také u derivací od sloves hodnocených různě a většinou obtížně jednoznačně zařaditelných (nepravidelných a atematických *dát*, *bát se*) a jako výjimka u *znát*.

Při úvahách o derivacích od sloves 1. třídy (vzorů *nést* a *péct*, ale teoreticky i ostatních) je velmi často problematické to, že se od těchto sloves tvoří slovesa (změna vidu, způsobu slovesného děje), a ta patří do jiných tříd. Tyto přechody doprovázejí nejrůznější alternace kořenového vokálu (alomorfie). Stejně alternace se objevují též u dějových jmen i adjektiv na *-ný*, což má za následek nárůst počtu potencionálních formálně homonymních základů (srv. např. *vy-nés-t/vy-nos-it/vý-nos/vý-nos-ný*, ale *čís-ti/čít-at/čet-ný*). Pro jednoznačné určení motivačně fundačního vztahu neskýtá ovšem v celé řadě případů pevnou oporu ani význam utvořeného adjektiva, což je též důvodem nejednotné praxe výkladu, kterou lze dosti dobře sledovat ve slovnících.

Homonymní základy mají např. dvojice sloves inchoativum/faktitivum, např. *tupět/tupit*, jejichž významový rozdíl se často stírá (srv. Šmilauer 1971 : 157). Dle slovníků³⁶⁴ je řada sloves 4. třídy *prosit/trpět*, např. *vláčet/vláčit*, *sviř-*

363 Jedná se ovšem od původu o nosovková slovesa 1. třídy (Večerka 1984 : 125), historicky je tedy konsonant *m* součástí kořene.

364 Nesmíme zapomínat, že strojový slovník češtiny (Osolsobě 1996), který se stalází automatického morfologického analyzátoru *ajka*, vyšel z hesláře SSJČ.

tět/svištit, zvučet/zvučit, ... homonymní. S podobným problémem homonymie základů se setkáváme u dvojic se slovesy momentánními (*kopat/kopnout*) a se slovesy s určením/ bez určení směru pohybu (*běžet/běhat*).

Sledovali jsme velké množství dvojic generovaných automaticky podle navržených pravidel a došli jsme k závěru, že to, co jsme výše označovali jako případy přegenerování, bylo opřeno o citelně jasnější kritéria, podle nichž bylo možné alespoň v naprosté většině případů jednoznačně určit vztah mezi základovým a odvozeným slovem (fundaci i motivaci). Tak tomu bylo u derivací od slovesného tvaru a od kmene, kde kmenotvorná přípona (v nějaké podobě) vstupuje do derivačního procesu jako spoluformant. Míra jistoty klesá, snažíme-li se stejnými prostředky popsat derivace od slovesného základu (kořene).

Pokusili jsme se tedy utvořit klasifikaci různých stupňů míry přegenerování:

- 1) Slova dvojice sloveso/adjektivum na *-ný* nejsou v jakémkoliv vztahu příbuznosti (např. *smíchat/směšný*).
- 2) Slova dvojice sloveso/adjektivum na *-ný* jsou ve vztahu příbuznosti, jehož odhalení je obtížné, mnohdy váháme, uchylujeme se k etymologii atp. Jednoznačnost může tudíž záviset na erudici, píli i zaměření³⁶⁵ korektora, který ručně zpracovává automaticky generovaná data. Tím se dostává do hry jistá míra subjektivity.
- 3) Slova dvojice sloveso/adjektivum na *-ný* jsou ve vztahu příbuznosti, jehož odhalení je obtížné, mnohdy váháme a nemáme jistotu, je-li infinitiv slovesa jediným možným infinitivem, popřípadě může-li jím stejně dobře být **infinitiv (řada infinitivů) derivovaný (derivovaných) od stejného základu (kořene)**.
- 4) Slova dvojice sloveso/adjektivum na *-ný* jsou ve vztahu příbuznosti, jehož odhalení je obtížné, mnohdy váháme a nemáme jistotu, je-li infinitiv slovesa jediným možným infinitivem, popřípadě může-li jím stejně dobře být i **dějové jméno vzniklé konverzí ze slovesa (opět ovšem nemáme vždy jistotu o vztahu k jednomu jedinému infinitivu)**.
- 5) Slova dvojice sloveso/adjektivum na *-ný* jsou ve vztahu příbuznosti, jehož odhalení je obtížné, mnohdy váháme a nemáme jistotu, je-li infinitiv slovesa jediným možným infinitivem, popřípadě může-li jím stejně dobře být i **substantivum/adjektivum, od něhož je sloveso utvořeno (desubstantivní/deadjektivní sloveso)**.

Po opakovaných pokusech ručně utřídit automaticky generované dvojice, jsme došli k závěru, že jednoznačně (objektivně) lze určit pouze případy spadající pod bod 1). Ostatní případy je velmi obtížné i jen jednoznačně zařadit pod 2) – 5). Pokus o klasifikaci by byl značně subjektivní, proto od něj mnohdy pouštíme.

365 Radoslav Večerka v přednášce věnované knize *K pramenům slov* (Večerka a kol. 2006) uvedl, že rozdíl mezi značkovým a popisným slovem není vždy rozdílem objektivně v jazyce přítomným, nýbrž rozdílem, skrze který se lingvista jazyka zmocňuje.

V navržených pravidlech ustoupíme z tohoto důvodu od výše dodržovaného požadavku jednoznačného určení jednoho jediného („správného“) infinitivu při definování dvojic infinitiv/odvozené adjektivum na *-ný* a za případy přegenerování budeme pokládat pouze ty případy, kdy adjektivum není (na základě významů zaznamenaných ve slovníku, popř. doložených v korpusech) v žádném „příbuzenském“³⁶⁶ vztahu k infinitivu slovesa (bod 1)).

V kterých případech je třeba vést hranici a uvést je jako výjimky? Máme zařadit pravidlo, které by generovalo pouze dvojici *psát/písemný*, jestliže argument, že jde o jedinou dvojici neobstojí, protože takových pravidel je více? Má-li být odpověď na tuto otázku přesvědčivá, je třeba, aby nevycházela jen ze subjektivního hodnocení.

Cílem naší analýzy není jednoznačně vyřešit všechny dílčí problémy. Chceme je popsat a vytvořit tak rámec pro diskusi o mezích jednoznačného hodnocení a možnostech konzistentního hodnocení nabízejícího třeba i více věrohodných interpretací.

V následujících tabulkách jsou uvedena substituční pravidla testovaná na slovníku morfologického analyzátoru *ajka* (srv. výše).

Skupiny pravidel jsou označeny písmeny takto:

Aa	5. třída, 4. třída, 3. třídy vzoru <i>kupovat</i> , 1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i>
Ab	5. třída, 4. třída, 3. třídy vzoru <i>kupovat</i> , 1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i>
Ac	5. třída, 4. třída, 3. třídy vzoru <i>kupovat</i> , 1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i>
Ad	5. třída, 4. třída, 3. třídy vzoru <i>kupovat</i> , 1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i>
Ae	5. třída, 4. třída, 3. třídy vzoru <i>kupovat</i> , 1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i>
Ba	2. třída <i>tisknout</i>
Bb	2. třída <i>minout</i>
Bc	2. třída <i>začít</i>
C	3. třída <i>krýt</i>
D	1. třída <i>nést</i> , <i>péci</i>
E	1. třída <i>brát</i> , <i>mazat</i> , <i>umřít</i>
F	nepravidelná slovesa

Aa)

První pravidlo generuje dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV.

Pravidlo na prvním řádku má zachytit generování dvojic infinitiv/adjektivum na *-ný* takových sloves, u nichž před kmenotvornou příponou [eči]

366 Termín „příbuzné slovo“ je běžný školský termín. Na rozdíl od skutečných vztahů příbuzenských, které lze formálně popsat poměrně jednoduše (srv. řadu programů pro tvorbu rodokmenů), je příbuznost mezi slovy, jak se zdá, mnohem vágnější. V lingvistice se užívají pro popis vztahů mezi příbuznými slovy i další termíny opřené o metafory. Uvažujeme-li o vztazích mezi základy a derivacemi od základu/kořene, pak se jako nejpříhodnější jeví metafora obsažená v termínech jako slovtvorná čeleď, svazek nebo hnízdo.

bezprostředně nepředchází kf [ř]³⁶⁷ a před kmenotvornou příponou [aá] bezprostředně nepředchází kf [kh](ch)], a u derivovaných adjektiv nedochází k alternacím kořenové samohlásky, ani k alternacím KoV, ani k alternacím samohlásky v prefixu (PV).

Pravidla na 2. – 5. řádku generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV, jejichž kf [řkh](ch)] alternuje (srv. alternace popsané výše v tabulkovém přehledu alternací v úvodu této kapitoly) a k vokalickým alternacím KoV a PV u nich nedochází.

Aa) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
[aeëi]t\$/k5.*mF>ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>mazat/mazný</i>	831	564	267 ³⁶⁸
ř[ie]t\$/k5.*mF>rný/ k2eAgMnSc1d1	<i>hovořit/hovorný</i>	69	55 ³⁶⁹	14 ³⁷⁰
kat\$/k5.*mF>čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>sekat/sečný</i>	14	5	9 ³⁷¹
hat\$/k5.*mF>žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>tahat/tažný</i>	24	23	1 ³⁷²
chat\$/k5.*mF>šný/ k2eAgMnSc1d1	<i>spěchat/spěšný</i>	5	1	4 ³⁷³
CELKEM	5 pravidel	943	648 (68,7%)	295 (31,3%)

367 Počítáme-li se zvukovým plánem, pak by do seznamu patřilo [dřň], které se ovšem graficky realizují jako [dtn]. Vzhledem k tomu, že formální popis se týká grafické podoby jazyka, pouze na tuto skutečnost upozorňujeme.

368 Úplný seznam z prostorových důvodů neuvádíme.

369 U mnoha dvojic jsme byli na vahách. V řadě z nich vystupuje vztah k substantivu, jímž je sloveso motivováno, výrazněji než v jiných. Patří sem: *pepřit/peprný, potvořit/potvorný, smířit/smirný, souměřit/souměrný, vířit/vírný*. Problematické jsou případy jako *tvářit/tvárný, svářet/svárný*, kde je problematické určit, zda se automaticky vytvořené adjektivum skutečně vztahuje k infinitivu (částečně nebo úplně synonymní infinitivy sloves 4. třídy vzorů *prosít, trpět, sázet*). Např. dvojice *tvářit/tvárný* se na první pohled jeví jako naprosto zřejmý případ přegenerování. Podíváme-li se ovšem na výklad slovesa *tvářit* do slovníků, najdeme v SŠČ význam „dodávat si jiný vzhled“, v SŠJČ význam „utvářet se, vyvíjet se, utvářet, formovat, ...“ a adjektivum *tvárný* je v SŠJČ vyloženo též jako „tvořivý, formující, mající pěkný tvar“. Korpusy (SYN) neposkytují ovšem žádný doklad slovesa *tvářit* ve významu *tvářet*. Naopak v korpusech nalezneme jak doklady *svářet* synonymního ke *svářit*, tak doklady nesynonymní (imperf. ke *svářit*). Dále je problematická dvojice *siřet/sirný* – jak v SŠJČ, tak PSJČ je sloveso *siřet* vyloženo pomocí adjektiva *sirný* („stávat se, být sirným, osiřelým“), adjektivum *sirný* je ovšem vyloženo tamtéž pouze jako „sirnatý, sírový, obsahující síru“. V korpusu SYN je adjektivum *sirný* zastoupeno 384 výskyty. Ani jeden z výskytů nesvědčí o významu „osiřelý“.

370 *čeřit/černý, kořit/korný, mířit/mírný, peřit/perný, pověřit/pověrný, siřit/sirný, spořit/sporný, stříbřit/stříbrný, sýřit/sýrný, úhořit/úhorný, uvěřit/úvěrný, večeřet/večerný, věřit/věrný, vichřit/vichrný*.

371 *cvikat/cvičný, jekat/ječný, říkat/říčný, šmakat/šmačný, tokat/točný, věkat/věčný, vlákat/vláčný, vlekat/vlečný, vstříkat/vstříčný*. U dvojic *hukat/hučný, křikat/křičný, kvikat/kvičný, pukat/pučný* existuje souvislost se slovesy příbuznými *hučet, křičet, kvičet, pučet*.

372 *zdrhat/zdržný*.

373 V případě dvojic *pychat/pyšný, ruchat/rušný, sochat/sošný* je patrná motivace substantivy, u dvojice *rozchat/rozkošný* jde o slova příbuzná, motivace je ale poněkud zastřená.

Ab)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nulovým KoV, jejichž kř alternuje a u nichž dochází k vokalickým alternacím KoV, ale nedochází k vokalickým alternacím PV.

Konstruovali jsme pravidla pro generování dvojic s alternacemi KoV na základě potenciačních alternací KoV dvojího typu (viz výše komentáře k tabulce alternací v úvodu této kapitoly). V případech, kdy alternuje krátký KoV slovesného infinitivu s dlouhým KoV potenciačně odvozeného adjektiva na *-ný*, je možné diskutovat o motivačně fundamentálním vztahu k substantivu (od kterého je sloveso odvozeno). Tak např. u dvojice *zdařit/zdárny* lze uvažovat o motivačně fundamentálním vztahu adjektiva *zdárny* k substantivu *zdar*. Stejně tomu ovšem může být i v opačných případech (dlouhý KoV slovesného infinitivu alternuje s krátkým KoV potenciačně odvozeného adjektiva na *-ný*). Nepochybně např. u automaticky generovaných dvojic *sířit<síral/sírný* a *syřit<syřl/syrný*. Pravidla (**ř[ei]t\$/k5.*mF>irný/k2eAgMnSc1d1, ýř[ei]t\$/k5.*mF>yrný/k2eAgMnSc1d1**), jimiž se negenerovaly žádné další dvojice, jsme do našeho seznamu nezařadili. Pochybnosti budící jsou též dvojice, kde automaticky generované infinitivy s délkou KoV jsou imperfektivy od infinitivů, které mají KoV krátký (popř. nulový). Jedná se např. o dvojice typu *stíhat/stižný, předbíhat/předběžný, dotýkat/dotyčný, říkat/řečný, čítat/četný, ...*, u nichž se nabízí možnost dát přednost automaticky vygenerované dvojici *stihnout/stižný, předběhnout/předběžný, ?dotknout/dotyčný, ?řít popř. *řeknout /?řeč/řečný, číst/četný*³⁷⁴, ... (viz níže). Opět najdeme i případy s „opačným znaménkem“, totiž automaticky generované infinitivy s krátkým KoV jsou imperfektivy od infinitivů, které mají KoV dlouhý (*?tahat/tážný, tahat/tažný, táhnout/tažný, táhnout/tážný*). Adjektivum *tážný* má dle SSJČ význam *táhlý*.

Podobně mohou budít pochybnosti dvojice, kdy sloveso má paralelní infinitivy s +/- kvantitou (rozličnou kvalitou) KoV a současně existují adjektiva, která mají pouze jednu variantu KoV (např. *chmuřit* i synonymní *chmouřit, spěchat* i synonymní *spíchat, zdvihat* i synonymní *zdvíhat, křikat* i synonymní *kříkat, parit* i možně synonymní *párit*, ale pouze *chmurný, spěšný, zdvižný, křičný, parný*, které lze navíc vztahovat k substantivům *chmura, spěch, ?zdvih, křik, pára*, nebo k jinému slovesu např. *křiknout, křičet*, jak jsme ukázali v předchozím odstavci). Jedno a totéž adjektivum se pak objeví ve více dvojicích.

Tyto případy představují obecný problém pro jakoukoliv formalizaci, ne snad proto, že by v řadě uvedených případů nebylo možné na základě významu uvést nějaké důvody pro upřednostnění jedné varianty, ale proto, že se zdá, že neexistuje dostatečně obecná sada důvodů, které by bylo možné aplikovat

ve všech případech a použit je pro obecné testování buď jen ruční analýzy, na jejímž základě by se řešily všechny případy stejně. Dle našeho názoru jsou vztahy mezi jednotkami uvnitř slovtvorného hnízda organizovány s větší volností, než by bylo požadováno v případě, že bychom chtěli vytvořit model použitelný pro nějaký slovtvorný automat.

Ab) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ář[eij]t\$/k5.*mF>arný/ k2eAgMnSc1d1	<i>pářit/parný</i>	5	5	0
ař[eij]t\$/k5.*mF>árný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zdařit/zdárný</i>	5	3	2 ³⁷⁵
íř[eij]t\$/k5.*mF>erný/ k2eAgMnSc1d1	<i>rozvířit/rozverný</i>	2	1	1 ³⁷⁶
ouř[eij]t\$/k5.*mF>urný/ k2eAgMnSc1d1	<i>chmouřit/chmurný</i>	2	1	1 ³⁷⁷
oř[eij]t\$/k5.*mF>urný/ k2eAgMnSc1d1	<i>podpořit/podpurný</i>	2	2	0
íkat\$/k5.*mF>ičný/ k2eAgMnSc1d1	<i>křikat/křičný</i>	4	2	2 ³⁷⁸
íkat\$/k5.*mF>ečný/ k2eAgMnSc1d1	<i>řikat/řečný</i>	7	3	4 ³⁷⁹
ýkat\$/k5.*mF>yčný/ k2eAgMnSc1d1	<i>stýkat/styčný</i>	2	2	0
áhat\$/k5.*mF>ažný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vztáhat/vztažný</i>	4	4	0
ahat\$/k5.*mF>ážný/ k2eAgMnSc1d1	<i>tahat/tážný</i>	1	1	0
ahat\$/k5.*mF>ežný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přisahat/přísežný</i>	1	1	0
íhat\$/k5.*mF>ižný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zdvíhat/zdvižný</i>	9	8	1 ³⁸⁰
íhat\$/k5.*mF>ěžný/ k2eAgMnSc1d1	<i>předbíhat/předběžný</i>	5	5	0
íchat\$/k5.*mF>ěšný/ k2eAgMnSc1d1	<i>spíchat/spěšný</i>	3	2	1 ³⁸¹
ýchat\$/k5.*mF>yšný/ k2eAgMnSc1d1	<i>dýchat/dyšný</i>	5	4	1 ³⁸²

375 *literařit/literárný, polařit/polárný.*

376 *čřit/černý.*

377 *kouřit/kurný.*

378 *ostříkat/ostříčný, pořikat/poříčný.*

379 *jíkat/ječný, křikat/křečný, tikat/tečný, tikat/netečný.*

380 *kníhat/knižný.*

381 *smíchat/směšný.*

382 *pýchat/pyšný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ouchat\$/k5.*mF>ušný/ k2eAgMnSc1d1	<i>poslouchat/poslušný</i>	3	1	2 ³⁸³
CELKEM	16 pravidel	60	45 (75 %)	15 (25 %)

Pravidlo **ír[ei]t\$/k5.*mF>ěrný/k2eAgMnSc1d1** pouze přegenerovává 5 dvojic, pravidlo **oukat\$/k5.*mF>učný/k2eAgMnSc1d1** pouze přegenerovává 4 dvojice a pravidlo **ouhat\$/k5.*mF>užný/k2eAgMnSc1d1** pouze přegenerovává 3 dvojice.

Ac)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV, jejichž kf nealternuje a u nichž dochází k vokalickým alternacím KoV, které neodpovídají žádným vokalickým alternacím, které se vyskytují ve slovesném tvarosloví a případně i u prefixů.

Tyto alternace vydělujeme do samostatné tabulky proto, že u nich v řadě případů dosti silně vystupuje možnost interpretovat je jako deriváty substantiv, v naprosté většině dějových jmen. Nepodařilo se nám ovšem vysledovat pravidelnost v délce/krátkosti KoV, tedy objevují se jak substantiva s dlouhým KoV jako např. *ráz*, *spása*, *stráž*, *říz*, *díl*, *hrůza*, *zrůda*, *zhouba*, ale i *svatost/svatost/svátek/světec*, tak s krátkým KoV jako např. *svod*, *schod*, *stud* (*stoudný*), *klid* (*kloudný*), *střela*, *škoda*, *podpora*. Je patrné, že se jedná o velmi staré derivace od základu a že snaha o nalezení konkrétního fundujícího slovesa je pouze formální záležitostí. S vědomím těchto mezí se přesto pokusíme nabídnout jisté řešení.

Ac) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
a(.)[aeěi]t\$/k5.*mF>á\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>razit/rázný</i>	16	8+4 ³⁸⁴	4 ³⁸⁵
ře(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>rá\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>střežit/strážný</i>	6	1	5 ³⁸⁶
ě(.)[aeěi]t\$/k5.*mF>á\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>posvětit/posvátný</i>	10	1	9 ³⁸⁷

383 *rouchat/rušný, slouchat/slušný.*

384 Za sporné lze pokládat též dvojice *padat/pádný, razit/rázný, řadit/rádný, srazit/srázný*, kde vystupuje do popředí vztah k substantivům *pád, ráz, řád, sráz.*

385 *brunátnět/brunátný, ovalit/oválný, radit/rádný, rozpravit/rozprávný.*

386 *křesat/krásný, ředit/rádný, řezat/rázný, sřezat/srázný, zředit/zrádný.*

387 *dělat/dálný, dělit/dálný, podělat/podálný, podělit/podálný, svěžit/svázný, těžet/tážný, těžít/tážný, věžit/vážný, vyvěžit/vyvážný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
e(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>í\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>řezat/řízný</i>	8	3 ³⁸⁸	5 ³⁸⁹
ě(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>í\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>rozdělit/rozdílný</i>	16	5 ³⁹⁰	11 ³⁹¹
o(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>ů\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>hrozit/hrůzný</i>	11	7+2 ³⁹²	2 ³⁹³
oř[ei]t\$/k5.*mF>ůrný/ k2eAgMnSc1d1	<i>podpořit/podpůrný</i>	2	2 ³⁹⁴	0
u(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>u\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zhubit/zhoubný</i>	12	2	10 ³⁹⁵
y(.)[aeëi]t\$/ k5.*mF>ou\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>stydět/stoudný</i>	2	1	1 ³⁹⁶
CELKEM	9 pravidel	83	36 (43,4%)	47 (56,6%)

Ad)

Pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV, jejichž kf nealternuje a u nichž dochází k vokalickým alternacím prefixu.

Ad) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
^([nz])a.(*)[aeëi]t\$/k5. *mF>\$1á\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>nacvičit/nácvičný</i>	78	66	12 ³⁹⁷
^při.(*)[aeëi]t\$/ k5.*mF>při\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přidržet/přidržený</i>	31	29	2 ³⁹⁸
^([dp])o.(*)[aeëi]t\$/ k5.*mF>\$1ů\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>domyslet/důmyslný</i>	4	4 ³⁹⁹	0

388 U dvojice *břešit/bříšný* a ostatně i u dvojice *řezat/řízný* vystupuje do popředí vztah k substantivům *bříche, říze*.

389 *klečet/klíčny, mezit/mízny, řečit/říčný, sledit/slídný, tesat/tísny*.

390 U všech vystupuje do popředí vztah k dějovým jménům.

391 *dělat/dílný, oddělat/oddílný, podělat/podílný, porozdělat/porozdílný, rozdělat/rozdílný, sdělat/sdílný, štětit/štítný, věřit/vírný*. U dvojic *stěžít/stěžný, těžet/těžný, těžít/těžný* jistá příbuznost základů existuje. Rozhodování o tom, kam mají být zařazena, může být zatíženo jistou mírou subjektivity.

392 U dvojic *rojít/růjný* a *zvolit/zvolný* existuje souvislost mezi základy, přesto vystupuje do popředí vztah k substantivům *roj, zvůle*.

393 *rodit/růdný, zvolat/zvolný*.

394 U adjektiva *stvůrný* vystupuje do popředí motivace substantivem *stvůra*.

395 *mučet/moučný, mučít/moučný, pokutat/pokoutný, pokutit/pokoutný, prudit/proudny, pučet/poučný, pučít/poučný, studit/stoudný, trudit/troudný, tužít/toužný*.

396 *stýdat/stoudný*.

397 *nahledat/náhledný, zadušit/zádušný, zahodit/záhodný, zavadat/závadný, zavazit/závadný, zavazet/závazný, zavazít/závazný*. U dvojic *zaplavat/záplavný, zasadit/zásadný, zazračít/zázračný, zavrtět/závrtný, zavrtít/závrtný* jistá příbuznost základů existuje.

398 *přičinit/přičinný, přihodit/přihodný*.

399 U dvojic *dorazit/důrazný, dovodit/důvodný* vystupuje do popředí motivace substantivy *důraz, důvod*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
^pro.(*)[aeěi]t\$/ k5.*mF>prů\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>prorazit/průrazný</i>	19	16 ⁴⁰⁰	3 ⁴⁰¹
^u.(*)[aeěi]t\$/ k5.*mF>ú\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>udivit/údivný</i>	51	43	8 ⁴⁰²
^vy.(*)[aeěi]t\$/ k5.*mF>vý\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vyživit/výživný</i>	59	53	6 ⁴⁰³
CELKEM	6 pravidel	242	211 (87%)	31 (13%)

Ae)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV, jejichž kf alternuje a u nichž dochází též k vokalickým alternacím v prefixech.

Ae) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
^([nz])a.(*)řit\$/ k5.*mF>\$1á\$2rný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zaměřit/záměrný</i>	5	1	4 ⁴⁰⁴
^([nz])a.(*)kat\$/ k5.*mF>\$1á\$2čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>nastrkat/nástrčný</i>	3	2	1 ⁴⁰⁵
^([nz])a.(*)hat\$/ k5.*mF>\$1á\$2žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>natahat/nátažný</i>	4	4	0
^při.(*)řit\$/ k5.*mF>při\$1rný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přiměřit/přiměrný</i>	2	2	0
^při.(*)hat\$/ k5.*mF>při\$1žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přítahat/přítažný</i>	2	1	1 ⁴⁰⁶
^pro.(*)kat\$/ k5.*mF>prů\$1čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>prosekat/průsečný</i>	1	1	0

400 V případě *?protocit/průtočný* se lze opírat o etymologickou souvislost sloves *točit* a *téci* (srv. Rejzek 2001). Sporné by mohly být ovšem i dvojice *provětrat/průvětrný* a *provzdušit/průvzdušný*, opět dáváme přednost motivaci substantivy (*vzduch, vítr*).

401 *prohledat/průhledný, promyslet/průmyslný, promyslit/průmyslný.*

402 *udělat/údělný, uhlédát/úhledný, ukorat/úkorný, uspěšit/úspěšný, ustat/ústný, ustavit/ústavný, odstranit/ústranný, utocit/útočný.*

403 *vyhledat/výhledný, vyhodit/výhodný, vykazít/výkazný, vysadit/výsadný, vysledit/výsledný, vytržít/výtržný.*

404 *načěřit/náčerný, navěřit/návětrný, zavěřit/závěrný, zavětrít/závětrný.*

405 *nacvikat/nácvičný.*

406 *přítubat/přítužný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\wedge\text{pro}(\cdot)\text{hat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\text{pr}\acute{\text{u}}\text{\$1}\text{žný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>proběhat/průběžný</i>	4	4	0
$\wedge\text{u}(\cdot)\text{řit}\$/\text{k}5.\text{mF}>\acute{\text{u}}\text{\$1}\text{rný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>udeřit/úderný</i>	6	3	3 ⁴⁰⁷
$\wedge\text{u}(\cdot)\text{kat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\acute{\text{u}}\text{\$1}\text{čný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>usekat/úsečný</i>	1	1	0
$\wedge\text{u}(\cdot)\text{hat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\acute{\text{u}}\text{\$1}\text{žný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>uběhat/úběžný</i>	1	1	0
$\wedge\text{vy}(\cdot)\text{řit}\$/\text{k}5.\text{mF}>\text{vý}\text{\$1}\text{rný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>vypářit/výparný</i>	3	2	1 ⁴⁰⁸
$\wedge\text{vy}(\cdot)\text{hat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\text{vý}\text{\$1}\text{žný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>vytahat/výtažný</i>	3	3 ⁴⁰⁹	0
$\wedge\text{vy}(\cdot)\text{chat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\text{vý}\text{\$1}\text{šný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>vybuchat/výbušný</i>	1	1	0
CELKEM	13 pravidel	36	26 (73 %)	10 (27 %)

Pravidlo $\wedge\text{u}(\cdot)\text{chat}\$/\text{k}5.\text{mF}>\acute{\text{u}}\text{\$1}\text{šný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$ pouze přegenerováá dvojici *uspěchat/úspěšný*.

Af)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 4. a 5. třídy, 3. třídy vzoru *kupovat* a sloves 1. třídy vzorů *brát* a *mazat* s nenulovým KoV, jejichž kf nealternuje a u nichž dochází k vokalickým alternacím KoV a případně i prefixů.

Af) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\acute{\text{a}}(\cdot)[\text{ae}\acute{\text{e}}\text{i}]\text{t}\$/\text{k}5.\text{mF}>\text{a}\text{\$1}\text{ný}/\text{k}2\text{eAgMnSc1d1}$	<i>ochránit/ochranný</i> <i>vázat/vazný</i>	90	46	44 ⁴¹⁰

407 *ukořit/úkorný, uměřit/úměrný, uvěřit/úvěrný.*

408 *vybořit/výborný.*

409 U dvojice *vytrhat/výtržný* existuje sice jistá příbuznost, nicméně jsme ji zařadili mezi případy přegenerování.

410 *blátit/blatný, čásat/casný, jásat/jasný, kálat/kalný, kálet/kalný, krájet/krájny, mátat/matný, obláčet/oblačný, okrájet/okrájny, okrásit/okrasný, opáčet/opačný, opáčit/opačný, pálat/palný, párat/parný, pásat/pasný, plávat/plavný, pokrájet/pokrajny, prášit/prášny, přechvátat/přechvatny, přechvátit/přechvatny, převálet/převalny, ránět/ranný, rážet/ražný, rozpáčit/rozpačný, rozvážet/rozvažný, smáčet/smačný, spárat/sparný, spásat/spasný, sprášit/sprašny, sválet/svalny, távat/tavný, trávit/travný, válet/valný, vrážet/vražny, znávat/znavny. U dvojic *dohádat/dohadny, hlásat/hlasny, hlásit/hlasny, obávat/obavny, ohlásit/ohlasny, ochránit/ochranný, rozestávat/rozestavny, rozprávět/rozpravny, znáčit/značný* jsme váhali, existují společné základy, nicméně jsme se nakonec rozhodli zařadit je mezi případy přegenerování.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\wedge([nz])a(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>\$1\acute{a}\$2a\$3n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>navrátit/návratný</i>	28	13	15 ⁴¹¹
$\wedge p\acute{r}i(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>p\acute{r}i\$1a\$2n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>přidávat/přidavný</i>	11	6	5 ⁴¹²
$\wedge([dp])o(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>\$1\acute{u}\$2a\$3n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>dokázat/důkazný</i>	2	2	0
$\wedge pro(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>pr\acute{u}\$1a\$2n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>prokázat/průkazný</i>	2	1	1 ⁴¹³
$\wedge u(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>\acute{u}\$1a\$2n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>uchvátit/úchvatný</i>	15	12	3 ⁴¹⁴
$\wedge vy(.*)\acute{a}(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>v\acute{y}\$1a\$2n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>vyvrátit/vývratný</i>	10	5	5 ⁴¹⁵
$i(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>i\$1n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>přiblížit/přibližný</i>	46	17	29 ⁴¹⁶
$\wedge([nz])a(.*)i(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>\$1\acute{a}\$2i\$3n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>zalíbit/zálibný</i>	7	6	1 ⁴¹⁷
$\wedge p\acute{r}i(.*)i(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>p\acute{r}i\$1i\$2n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>přislíbit/přislibný</i>	2	1	1 ⁴¹⁸
$\wedge([dp])o(.*)i(.)[ae\acute{e}i]t\$/k5.*mF>\$1\acute{u}\$2i\$3n\$/k2eAgMnSc1d1$	<i>dovtípit/důvtipný</i>	1	1	0

411 *nastávat/nástavný, naválet/návalný, zahádat/záhadný, zachvátat/záchvatný, zakálet/zákalný, zapásat/zápasný, zaplávat/záplavný, zastávat/zástavný, zavádět/závadný, zavázet/závazný, zavážet/závažný, zavážít/závažný, zavláčet/závlačný, zavláčít/závlačný, zavrátit/závratný.*

412 *přihánět/přihanný, příkládat/příkladný, připádit/případný, přiválet/přivalný, přivláčít/přivlačný.*

413 *provánět/průvanný.*

414 *uchvátat/úchvatný, uválet/úvalný, uvážet/úvažný.*

415 *nastávat/nástavný, naválet/návalný, zahádat/záhadný, zachvátat/záchvatný, zakálet/zákalný, zapásat/zápasný, zaplávat/záplavný, zastávat/zástavný, zavádět/závadný, zavázet/závazný, zavážet/závažný, zavážít/závažný, zavláčet/závlačný, zavláčít/závlačný, zavrátit/závratný.*

416 *dívat/divný, chlipět/chlipný, chlipit/chlipný, kratochvilít/kratochvilný, líbat/libný, nítit/nitný, nížít/nížný, obilit/obilný, odívat/odivný, pilit/pilný, pítit/pitný, pívat/pivný, podívat/podivný, posílat/posilný, posílit/posilný, přesílit/přesilný, rozdívat/rozdivný, sílat/silný, sílet/silný, sílit/silný, slíbat/slibný, smílat/smilný, stínat/stinný, stínit/stinný, svítat/svitný, vlibat/vlibný, vlívat/vlivný, vtípat/vtipný, žívat/živný.*

417 *zaličít/záličný.*

418 *příčinět/příčinný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
^pro.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>prů\$1i\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>prosvítat/průsvitný</i>	2	2	0
í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>e\$1ný/k2eAgMnSc1d1	<i>počítat/početný</i>	59	38	21 ⁴¹⁹
^[nz]a.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>\$1á\$2e\$3ný/k2eAgMnSc1d1	<i>nalívat/nálevný</i>	10	8	2 ⁴²⁰
^při.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>při\$1e\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>přičítat/přičetný</i>	2	2	0
^pro.(.*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>prů\$1e\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>prolízat/průlezný</i>	3	3	0
^vy.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>vý\$1e\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>vyhřívát/vyhřevný</i>	12	9	3 ⁴²¹
^u.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>ú\$1e\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>ušklíbat/ušklebný</i>	6	4	2 ⁴²²
í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>ě\$1ný/k2eAgMnSc1d1	<i>dotírat/dotěrný</i>	61	33	28 ⁴²³
^[nz]a.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>\$1á\$2ě\$3ný/k2eAgMnSc1d1	<i>napovídat/náповědný</i>	10	6	4 ⁴²⁴
^pro.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>prů\$1ě\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>promítat/průmětný</i>	3	2	1 ⁴²⁵
^u.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>ú\$1ě\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>usmívat/úsměvný</i>	7	2	5 ⁴²⁶
^vy.(*)í(.)[aeëi]t\$/k5.*mF>vý\$1ě\$2ný/k2eAgMnSc1d1	<i>vyzvídat/výzvědný</i>	7	5	2 ⁴²⁷

419 čílit/čelný, dřívát/dřevný, křísat/křesný, křísit/křesný, kvílet/kvelný, kvílit/kvelný, linat/lenný, lísat/lesný, litit/letný, lívat/levný, lízat/lezný, pívat/pevný, plívat/plevný, popílit/popelný, přejímat/přejemný, přemítat/přemetný, rozvírat/rozverný, stínat/stenný, vzlítit/vzletný, zvidat/zvedný.

420 namílat/námelný, naslídit/následný.

421 vyslídit/výsledný, výstřítat/výstředný, vyzívat/výzevný.

422 udírat/úderný, ulívat/úlevný.

423 domírat/nedoměrný, dovírat/dověrný, kvívat/květný, mínit/měnný, mínit/neměnný, nižít/něžný, odmírat/odměrný, odštípat/odštěpný, okvívat/okvětný, osvítat/osvětný, pívat/pěvný, podmítat/podmětný, pomírat/poměrný, popívat/popěvný, přepíkat/přepěkný, snídat/snědný, snížit/sněžný, stínat/stěnný, stínit/stěnný, štípat/štěpný, vídat/vědný, víjet/vějný, vívat/větný, zmínit/změnný, zmírat/nezměrný, zmírat/změrný, zpítit/zpětný, zvírat/zvěrný.

424 nastínit/nástěnný, zamínit/záměnný, zasvítat/zásvětný, zasvítit/zásvětný.

425 promírat/průměrný.

426 umírat/úměrný, uspíšit/úspěšný, ?uštipat/úštipný, ?uštipit/úštipný, uvírat/úvěrný.

427 vymínit/vyměnný, vytížit/vytěžný.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ou(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>u\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>bloudit/bludný</i>	73	56	17 ⁴²⁸
^([nz])a(.*ou(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>\$1á\$2u\$3ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zasloužit/záslužný</i>	9	9	0
^při(.*ou(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>pří\$1u\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přimlouvav/přimluvný</i>	8	6	2 ⁴²⁹
^u(.*ou(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>ú\$1u\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>ustoupit/ústupný</i>	4	2	2 ⁴³⁰
^vy(.*ou(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>vý\$1u\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vyločit/výlučný</i>	12	10	2 ⁴³¹
ý(.)[aeěi]t\$/k5.*mF> y\$1ný/k2eAgMnSc1d1	<i>hýbat/hybný mýlit/mylný</i>	26	26	0
^([nz])a(.*ý(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>\$1á\$2y\$3ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>nachýlit/náchylný</i>	2	2	0
^při(.*ý(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>pří\$1y\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přichýlit/přichylný</i>	1	1	0
^u(.*ý(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>ú\$1y\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>uhýbat/úhybný</i>	2	2	0
^vy(.*ý(.)[aeěi]t\$/ k5.*mF>vý\$1y\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vyhýbat/výhybný</i>	3	3	0
CELKEM	33 pravidel	536	341 (63,6%)	195 (36,4%)

Pravidlo **^([dp])o(.*í(.)[aeěi]t\$/k5.*mF>\$1ú\$2e\$3ný/k2eAgMnSc1d1** pouze přegenerovává dvojici *dosлідit/důsledný*.

Ba)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 2. třídy vzoru *tisknout*. Na prvním řádku je pravidlo pro derivace, u nichž nedochází ani k alternacím kf (ty zachycuje pravidlo na šestém řádku), ani k samohláskovým alternacím KoV nebo PV (pravidla na řádcích 2 – 5).

428 *dloužit/dlužný, dostoupat/dostupný, hloubat/hlubný, hloučit/hlučný, koupat/kupný, loudat/ludný, ploužit/plužný, pokoušet/pokušný, postoupat/postupný, pošmourat/pošmurný, poučtit/pučný, přeloudat/přeludný, přestoupat/přestupný, ukroutit/ukrutný, vkousat/vkusný, zkousat/zkusný, zroutit/zrutný.*

429 *přistoupat/přistupný, přitoulat/přitulný.*

430 *usloužit/úslužný, ustoupat/ústupný.*

431 *vykoupat/vykupný, vystoupat/výstupný.*

Ba) -ný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
nout\$/k5.*mF>ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>bodnout/bodný</i>	85	13	72 ⁴³²
^([nz])a(.*)nout\$/ k5.*mF>\$1á\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zachytnout/záchytný</i>	8	4	4 ⁴³³
^při(.*)nout\$/ k5.*mF>při\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přichytnout/přichytný</i>	3	2	1 ⁴³⁴
^pro(.*)nout\$/ k5.*mF>prů\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>prohlednout/průhledný</i>	4	4	0
^u(.*)nout\$/ k5.*mF>ú\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>užasnout/úžasný</i>	6	4	2 ⁴³⁵
hnout\$/k5.*mF>žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>dostihnout/dostižný</i>	26	17	9 ⁴³⁶
knout\$/k5.*mF>čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>seknout/sečný</i>	14	9	5 ⁴³⁷
^([nz])a(.*)hnout\$/ k5.*mF>\$1á\$2žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>naběhnout/náběžný</i>	3	1	2 ⁴³⁸
^při(.*)hnout\$/ k5.*mF>při\$1žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přítuhnout/přítužný</i>	1	1	0
^pro(.*)hnout\$/ k5.*mF>prů\$1žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>proběhnout/průběžný</i>	3	3	0
^vy(.*)hnout\$/ k5.*mF>vý\$1žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vystihnout/výstižný</i>	4	3	1 ⁴³⁹
^u(.*)hnout\$/ k5.*mF>ú\$1žný/ k2eAgMnSc1d1	<i>uběhnout/úběžný</i>	1	1	0
^pro(.*)knout\$/ k5.*mF>prů\$1čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>proseknout/průsečný</i>	1	1	0
^u(.*)knout\$/ k5.*mF>ú\$1čný/ k2eAgMnSc1d1	<i>useknout/úsečný</i>	2	1	1 ⁴⁴⁰

432 Z prostorových důvodů neuvádíme seznam všech případů.

433 *napadnout/nápadný, zahladnout/záhladný, zapustnout/zápustný, zavadnout/zavadný.*

434 *případnout/případný.*

435 *uhodnout/úhodný, upadnout/úpadný.*

436 *jihnout/jižný, lohnout/ložný, prahnout/prážný, převáhnout/převážný, sváhnout/svážný, tihnout/tižný, váh-
nout/vážný, vlahnout/vlažný, zadržnout/zadržný.*

437 *cviknout/cvičný, hluknout/hlučný, ostríknout/ostříčný, vstříknout/vstříčný, žluknout/žlučný.*

438 *nadrhnout/nadržný, zadržnout/zadržný.*

439 *vydrhnout/výdržný.*

440 *ustříknout/ústříčný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
^vy(.*chnout\$/k5.*mF>vý\$1šný/k2eAgMnSc1d1	<i>vybuchnout/výbušný</i>	1	1	0
CELKEM	15 pravidel	162	65 (40,1%)	97 (59,9%)

Pravidlo **chnout\$/k5.*mF>šný/k2eAgMnSc1d1** přegenerovává 3 dvojice (*ohluchnout/ohlušný*, *pychnout/pyšný*, *ruchnout/rušný*), pravidlo **^([nz])a(.*chnout\$/k5.*mF>\$1á\$2šný/k2eAgMnSc1d1** přegenerovává *zaduchnout/zádušný*.

Bb)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 2. třídy vzoru *minout*. Na prvním řádku je pravidlo pro derivace, u nichž nedochází k alternacím kf. Alternace prefixů zachycují pravidla na řádcích 2 – 4.

Bb) -ný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
unout\$/k5.*mF>uvný/k2eAgMnSc1d1	<i>odsunout/odsuvný</i>	7	7	0
^([nz])a(.*unout\$/k5.*mF>\$1á\$2uvný/k2eAgMnSc1d1	<i>zasunou/zásuvný</i>	1	1	0
^při(.*unout\$/k5.*mF>při\$1uvný/k2eAgMnSc1d1	<i>přisunout/přisuvný</i>	1	1	0
^vy(.*unout\$/k5.*mF>vý\$1uvný/k2eAgMnSc1d1	<i>vysunout/výsuvný</i>	1	1	0
CELKEM	4 pravidla	10	10 (100%)	0 (0%)

Bc)

Uvedené pravidlo generuje dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 2. třídy vzoru *začít*. Ve všech případech vystupuje do popředí možnost motivace dějovým jménem.

Bc) -ný

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
mout\$/k5.*mF>emný/k2eAgMnSc1d1	<i>dojmout/dojemný</i>	3	2 ⁴⁴¹	1 ⁴⁴²
^(.*)ejmout\$/k5.*mF>\$1jemný/k2eAgMnSc1d1	<i>obejmouobjemný</i>	1	1	0

441 Dvojici *jmout/jemný* jsme ponechali, protože základy spolu souvisejí etymologicky (srv. Rejzek 2001).

442 *přejmout/přejemný*.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\wedge([nz])a(.*)mout\$/k5.*mF>\$1á\$2emný/k2eAgMnSc1d1$	<i>najmout/nájemný</i>	1	1	0
CELKEM	3 pravidla	5	4 (80 %)	1 (20 %)

Nezařadili jsme pravidlo $\wedge při(.*)mout\$/k5.*mF> pří\$1emný/k2eAgMnSc1d1$, jímž je generována jediná dvojice (*přijmout/přijemný*). Jsme si vědomi toho, že řešení lze pokládat za subjektivní.

C)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 3. třídy vzoru *krýt*.

Pravidla jsou řazena podle konsonantu rozšiřujícího kořen (konekt *j, v, t, š, vut, ...*). Dále se bere zřetel na alternace KoV a na alternace vokálu v prefixech.

C) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
$\acute{a}t\$/k5.*mF>ajný/k2eAgMnSc1d1$	<i>lát/lajný</i>	5	3	2 ⁴⁴³
$\wedge při(.*)\acute{a}t\$/k5.*mF> při\$1avný/k2eAgMnSc1d1$	<i>přísát/přisavný</i>	2	1	1 ⁴⁴⁴
$\acute{a}t\$/k5.*mF>atný/k2eAgMnSc1d1$	<i>znát/znatý</i>	8	1	7 ⁴⁴⁵
$([eěi])t\$/k5.*mF>\$1jný/k2eAgMnSc1d1$	<i>chvět/chvějný</i>	2	2	0
$\acute{a}t\$/k5.*mF>ejný/k2eAgMnSc1d1$	<i>přát/přejný</i>	8	4	4 ⁴⁴⁶
$\acute{a}t\$/k5.*mF>ějný/k2eAgMnSc1d1$	<i>vát/vějný</i>	2	2	0
$\acute{a}t\$/k5.*mF>evný/k2eAgMnSc1d1$	<i>hřát/hřevný</i>	3	1	2 ⁴⁴⁷
$\wedge([nz])a(.*)\acute{a}t\$/k5.*mF>\$1á\$2evný/k2eAgMnSc1d1$	<i>zahřát/záhřevný</i>	2	1	1 ⁴⁴⁸
$\wedge vy(.*)\acute{a}t\$/k5.*mF>vý\$1evný/k2eAgMnSc1d1$	<i>vyhřát/vyhřevný</i>	3	1	2 ⁴⁴⁹

443 *přestát/přestájný, tát/tajný.*

444 *přístát/přístavný.*

445 *plát/platný, spát/spatný, splát/splatný, stát/statný, udát/udatý, zdát/zdatý, zlát/zlatný.*

446 *postát/postejný, sát/sejný, tát/tejný.* Dvojici *stát/stejný* jsme vyřadili, přestože slova spolu etymologicky souvisejí.

447 *lát/levný, plát/plevný.*

448 *nalát/nálevný.*

449 *vylát/výlevný, vysát/výsevný.*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
ít\$/k5.*mF>ejný/ k2eAgMnSc1d1	sít/sejný	5	1	4 ⁴⁵⁰
ít\$/k5.*mF>evný/ k2eAgMnSc1d1	osít/osevný	6	1	5 ⁴⁵¹
^([nz])a(.*)ít\$/ k5.*mF>\$1á\$2evný/ k2eAgMnSc1d1	nalít/nálevný	1	1	0
^vy(.*)ít\$/ k5.*mF>vý\$1evný/ k2eAgMnSc1d1	vysít/výsevný	2	2	0
^u(.*)ět\$/k5.*mF>ú\$1ěšný/ k2eAgMnSc1d1	uspět/úspěšný	1	1	0
át\$/k5.*mF>ěšný/ k2eAgMnSc1d1	smát/směšný	4	2	2 ⁴⁵²
^u(.*)át\$/k5.*mF>ú\$1ěšný/ k2eAgMnSc1d1	usmát/úsměšný	1	1	0
^vy(.*)át\$/ k5.*mF>vý\$1ěšný/ k2eAgMnSc1d1	vysmát/výsměšný	1	1	0
ít\$/k5.*mF>itný/ k2eAgMnSc1d1	pít/pitný	5	3	2 ⁴⁵³
ít\$/k5.*mF>ivný/ k2eAgMnSc1d1	žit/živný	9	4	5 ⁴⁵⁴
ít\$/k5.*mF>ějný/ k2eAgMnSc1d1	chvít/chvějný	4	4	0
ýt\$/k5.*mF>yvný/ k2eAgMnSc1d1	rozrýt/rozryvný	9	9	0
ýt\$/k5.*mF>ytný/ k2eAgMnSc1d1	dobýt/dobytný	7	7	0
out\$/k5.*mF>ujný/ k2eAgMnSc1d1	kout/kujný	3	3 ⁴⁵⁵	0
out\$/k5.*mF>uvný/ k2eAgMnSc1d1	sesout/sesuvný	6	6	0
out\$/k5.*mF>ovutný/ k2eAgMnSc1d1	slout/slovutný	1	1	0
CELKEM	25 pravidel	100	63 (63 %)	37 (37%)

D)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 1. třídy vzorů *nést* a *péct*.

450 *prodít/prodejný, přít/přejný, stít/stejný, tít/tejný.*

451 *dřít/dřevný, lít/levný, pít/pevný, plít/plevný, přepít/přepevný.*

452 *spát/spěšný, tát/těšný.*

453 *svít/svitný, žít/žitný.*

454 *dít/divný, odít/odivný, pít/pivný, podít/podivný, protít/protivný.*

455 *rout/rujný.*

D) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
é(.).t\$/k5.*mF>e\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	vlézt/vlezný	5	4	1 ⁴⁵⁶
^pro(.*)é(.).t\$/ k5.*mF>prů\$1e\$2ný/ k2eAgMnSc1d1	prolézt/průlezný	1	1	0
ést\$/k5.*mF>edný/ k2eAgMnSc1d1	dovést/dovedný	4	1	3 ⁴⁵⁷
ést\$/k5.*mF>etný/ k2eAgMnSc1d1	mést/metný	4	2	2 ⁴⁵⁸
^vy(.*)ést\$/ k5.*mF>vý\$1etný/ k2eAgMnSc1d1	vymést/výmetný	1	1	0
ást\$/k5.*mF>adný/ k2eAgMnSc1d1	klást/kladný	5	4	1 ⁴⁵⁹
úst\$/k5.*mF>ostný/ k2eAgMnSc1d1	růst/nerostný	2	2	0
t\$/k5.*mF>ný/ k2eAgMnSc1d1	pomocť/pomocný	6	4	2 ⁴⁶⁰
ct\$/k5.*mF>žný/ k2eAgMnSc1d1	mocť/možný	3	3	0
éct\$/k5.*mF>ečný/ k2eAgMnSc1d1	vléct/vlečný	6	2	4 ⁴⁶¹
CELKEM	10 pravidel	37	24 (64,9%)	13 (35,1%)

E)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves 1. třídy⁴⁶² vzorů *brát*, *mazat* a *umřít* s nulovým KoV.

E) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(.)át\$/k5.*mF>e\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	brát/berný	10	6 ⁴⁶³	4 ⁴⁶⁴

456 plést/plesný.

457 mést/medný, smést/smedný, zvést/zvedný. Adjektivum *zvedný* není uvedeno ve výkladových slovnících. V korpuse SYN je doloženo třikrát, vždy se jedná o překlep, a to dvakrát má být správně *zvedá* a jednou jde o adjektivum *zvědná* (letka).

458 odvést/odvetný, přemést/přemetný.

459 propást/propadný.

460 přemocť/přemocný, říct/řicný.

461 roztéct/roztečný, téct/tečný, téct/netečný, ztéct/ztečný.

462 To se týká sloves s nulovým KoV, který alternuje s *eli/o* (ablaut – kmenostup).

463 U dvojice *?prát/perný* se uvádí možnost dvojí motivace (od slovesa *prát* i substantiva *pepř*/*peprný*/*perný*) srv. (Rejzek 2001). U dvojice *stlát/stelný* může být adjektivum motivováno nejen substantivem *tele* (*stelná knáva*), ale i slovesem (okrajově, uvádí PSJČ, v korpuse SYN není doložen ani jeden výskyt tohoto významu, nicméně na internetu se vyskytují doklady kolokací *stelná sláma*).

464 přát/perný, ržát/režný, sklát/skelný, zlát/zelný.

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
(.)at\$/k5.*mF>i\$1ný/ k2eAgMnSc1d1	<i>popsat/popisný</i>	5	2	3 ⁴⁶⁵
^([nz])a(.*)sat\$/ k5.*mF>\$1á\$2isný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zapsat/zápisný</i>	2	2	0
^pro(.*)sat\$/ k5.*mF>prů\$1isný/ k2eAgMnSc1d1	<i>propsat/průpisný</i>	1	1	0
řít\$/k5.*mF>orný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zřít/zorný</i>	7	7 ⁴⁶⁶	0
^([nz])a(.*)řít\$/ k5.*mF>\$1á\$2orný/ k2eAgMnSc1d1	<i>zapřít/záporný</i>	3	3	0
^pro(.*)řít\$/ k5.*mF>prů\$1orný/ k2eAgMnSc1d1	<i>prozřít/průzorný</i>	1	1	0
^u(.*)řít\$/k5.*mF>ú\$1orný/ k2eAgMnSc1d1	<i>upřít/úporný</i>	2	2 ⁴⁶⁷	0
CELKEM	8 pravidel	31	24 (77,4%)	7 (22,6%)
Výjimky	<i>vzpurný, obezřetný, písemný</i>			

F)

Uvedená pravidla generují dvojice infinitiv/adjektivum na *-ný* od sloves nepravidelných.

F) *-ný*

substituční pravidlo	příklad		dvojice	přegenerování
át\$/k5.*mF>ojný/ k2eAgMnSc1d1	<i>obstát/obstojný</i>	9	2	7 ⁴⁶⁸
at\$/k5.*mF>ejný/ k2eAgMnSc1d1	<i>prodat/prodejný</i>	1	1	0
^vy(.*)at\$/ k5.*mF>vý\$1ejný/ k2eAgMnSc1d1	<i>vydat/výdejný</i>	1	1	0
^při(.*)at\$/ k5.*mF>pří\$1atný/ k2eAgMnSc1d1	<i>přítat/přítatný</i>	1	1	0
íst\$/k5.*mF>ědný/ k2eAgMnSc1d1	<i>sníst/snědný</i>	1	1	0
ít\$/k5.*mF>ajetný/ k2eAgMnSc1d1	<i>mít/majetný</i>	1	1	0
CELKEM	6 pravidel	14	7 (50%)	7 (50%)

465 *poslat/posilný, ptat/pitný, rovnat/rovinný.*

466 U dvojic *mřít/morný, pozřít/pozorný, prostřít/prostorný* je motivačně fundační vztah synchronně poněkud oslaben, nicméně etymologicky je správně, srv. (Rejzek 2001).

467 U dvojice *umřít/úmorný* lze počítat i s motivací *uměřit/úmorný*.

468 *bát/bojný, dít/dojný, kát/kojný, pokát/pokojný, spát/spojný, zdát/zdrojný, znát/znojny.*

Do následující tabulky jsme pro větší přehlednost přenesli výsledky jednotlivých tabulek (podle označení v prvním sloupci).

tabulka	počet pravidel	automaticky generované dvojice	správně generované dvojice	přegenerování
Aa)	5	943	648 (68,7%)	295 (31,3%)
Ab)	18	60	45 (75%)	15 (25%)
Ac)	9	83	36 (43,4%)	47 (56,6%)
Ad)	6	242	211 (87%)	31 (13%)
Ae)	13	36	26 (73%)	10 (27%)
Af)	33	536	341 (63,3%)	195 (36,4%)
Ba)	15	162	65 (40,1%)	97 (59,9%)
Bb)	4	10	10 (100%)	0 (0%)
Bc)	3	5	4 (80%)	1 (20%)
C)	25	100	63 (63%)	37 (37%)
D)	10	37	24 (64,9%)	13 (35,1%)
E)	8	31	24 (77,4%)	7 (22,6%)
F)	6	14	7 (50%)	7 (50%)
Celkem	155	2259	1504 (66,6%)	755 (33,4%)

Pomocí 155 navržených pravidel bylo automaticky vygenerováno 2259 dvojic (100%). Z toho 1504 dvojic (66,6%) jsou správně generované dvojice **základové sloveso/odvozené adjektivum na -ný** a 755 dvojic (33,4%) jsou případy přegenerování.

Rozdíl v počtu adjektiv končících řetězcem *nýš* a počtu automaticky generovaných dvojic infinitiv/adjektivum na *-ný* je $5557 - (2259 - 755) = 4055 - 3469 = 4052$. Tento rozdíl je třeba přičíst na vrub okolnostem, že v analyzovaném materiálu jsou sufixy *-ný* tvořena též desubstantiva (*skelný, rušný, moučný, ...*), některá jsou tvořena od deverbativ na *-ba, -ot* (*-eb-ný, -ot-ný*), jiná od deadjektiv (*-ost-ný*). Někdy je velmi obtížné odlišit, zda je adjektivum motivováno

slovesem nebo deverbativním substantivem (viz výše poznámky k přegenerovaným tvarům). V některých případech není příslušné zakončení hledaným sufixem (*černý, pěkný, ...*), popř. nejde o sufix *-ný*, ale o sufixy *-ouc-ný, -íc-ný, -ač-ný, -i-čný, -e|ě-čný, -[aeěiyu]telný* (viz výše). Objevují se i kompozita se zadním členem s možnou motivací slovesem (*barvoměrný, berlovládný, bleskosvodný, dvornomluvný, hlubokomyslný, hodnototvorný, ...*), k nimž nejsou doložena komponovaná slovesa. Tyto okolnosti nebudeme na tomto místě podrobněji rozebírat.